ЕТНОҐРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

видає

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

Т. II.

Під редакциєю

М. ГРУШЕВСЬКОГО.

У ЛЬВОВІ, 1896.

Накладом Товариства.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Сповняючи висловлене в передмові до т. I Етноґрафічного Збірника, Наукове Товариство імени Шевченка виступає сього року з томом другим. Помножити число томів етноґрафічного видавництва материяльні засоби сього року ще не позволили. І сей том, як і попередній, містить материял досить ріжнородний і зібраний в ріжних кутках нашої просторої вітчини; редакция не бачила в тім шкоди, бажаючи заступати по змозї етноґрафічні студиї цїлої териториї українсько-руської.

Більшу частину сього тому займає материял про галицьких лїрників, зібраний д. Володимиром Гнатюком в повіті Бучацькім і упорядкований ним з ласкавою участию дра Ів. Франка. Збирач мав на меті головно — представити репертуар галицького лїрника, тому подав чимало вариянтів вже звістних звідки инде пєс (в збірниках Вересая, Головацького, в Богогласнику і ин.) і кілька польських віршів, що сьпівають руські лїрники, до сього долучені цїкаві звістки про житє й звичаї лїрників, записані від них же, і словарець лїрницької потайної мови, що доповнює собою ранїйше зроблені збірки Боржковського, Николайчика, Студинського і т. и. Вкінци додано кілька молитов і прохань старечих (жебрацьких), записаних проф. В. Шухевичом.

Замітки етноґрафічні з Угорської Руси представляють собою виїмки з етноґрафічної описи угорських Русинів, зладженої для Етноґрафічного Збірника сьвящеником з Угорської Руси о. Юрием Жатковичом; за згодою автора д. В. Гнатюк вибрав з неї найбільш цїкаве з погляду етноґрафічного й приготував до друку. При надзвичайній бідности етноґрафічних відомостей про угорських Русинів замітки й спостереження о. Жатковича, думаємо, будуть цїкавими й користними; заразом вони представляють як би вступ до етноґрафічних материялів, зібра-

них в екскурсиях на Угорщині нашими співробітниками і призначених до оголошення в одному з близших томів Збірника[1])

Том закінчуєть ся етноґрафічними материялами з Кубаньщини, зібраними і приготованими до друку д. Митрофаном Дикаревим, паралелї з етноґрафічної лїтератури подано після тексту, а в кінцї доложено покажчик річей і мотивів казкових.

М. Грушевський.

---

[1]) При перегляді показалось, що деякі угорські слова й місцеві ідиоми, толковані взагалї в текстї і в нотках, зістались в статї о. Жатковича непоясненими і можуть утрудняти розуміннє; подаємо тут їх толкованнє, зробленє дд. В. Гнатюком і Ю. Жатковичом: баґа — недогарки з люльки; біґарь — палиця; ґаті з рамами — сподні обшиті; з стряпками — незарублені; деревище — труна; дзер — сироватка; дзяма — борщ; змаганє — розжива; катуни — вояки; килавіє — обростає паростами; кобель — корець; копач — патик; кстити — хрестити; лабош — горнець; лакітки (не лякітки) — ласощі; на руби — на виворіт; нянько — батько; онь — аж; опровід — похорон; паленята — коржики; наптлик — стрічка; пой — іди; подолок перед спідниці; реклик — коротка свита; ришкаша — рижова (рисова) каша; ровти — громади; ротота — ячня; росуль — борщ з капусти; сокотати — переховувати; сукати — терти; талька (не тялька) — округле корито; твердо — старанно; Товти — Словаки; токан — рід кулеші; токмити — згожувати; укопати — вибити; фодра — криза, бризжі; хаща — лїс; хертика — сухота; чакан — топір; честовати — шанувати; чичка (не гичка) — китиця з квіток; ширинка — хустинка; шпинець — Helleborus niger; ярець — ячмінь. Заразом справляємо деякі помилки: на с. 22 ряд. 22 зв. надр. х о р о ч ь, треба: х о р о г о; с. 35 р. 15 зв. надр. п т а ш к и треба п л а т к и; р. 13 зн. р о з п у т у т ь треба р о з п у т а у т ь; 31 р 6 зн. Т и с у треба Т и с и; 34 р. 1 зн. б л е з е н с т в о треба б л а з е н с т в о.

ЗМІСТ II ТОМУ.

Сторона

Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т. и. про лірників повіту Бучацького. Зібрав в вересні 1895 року Володимир Гнатюк . . . . 1—73

Зміст.

I. Деякі звістки про лірників, списані з оповідань лірника Якова Златарського . . . . 1— 9

II. Словарець лірницького говору . . . . . . 9—17

III, 1 і 2. Прохання й молитви 18

3. Сон Богородиці 19

4. Молитва перед „суплікацийоў“ 19

5. Молитва до св. Николая 20

6. Молитва до св. Микития 20

7—8. Польські вірші, уживані лірниками . . . . 21—23

9. Молитва до св. Николая . . . . 23—24

10. До Христа . . . . 24—25

IV. Пісні: 1. Про муки Христові . . . . . . 25—26

2. Смерть і похорон Христа . . . . . . 26—27

3. Про хрест і смерть Христову . . . . . . 27—28

4. За смерть Христову — грішникам мука . . . . 28—29

5. Чудовний образ Христа у Климові . . . . 29—30

6. Чудовний образ Матері Божої в Хотіню . . . 30

7. Чудо Матері Божої в Почаєві 31

8. До Матери Божої 31

9. Про св. Івана Богослова . . . . 32—33

10. Про св. Григорія 33

11. Про св. Василія . . . . 33—34

12. Про св. Николая . . . . 35—36

13. Св. Николай і три студенти (Николай у подорожи) . 36—37

Сторона
14. Про св. Олексія . . . . 38—39
15. Про св. Варвару . . . . 39—41
16. Про св. Варвару замучену батьком 41
17. Про св. Параскевію . . . . 41—42
18. Про св. Онуфрия (польська) . . . . . 42—43
19. Про св. Антонія Підкаменецького (польська) . . 43—44
20. Про тогож сьв. Антонія (польська) . . . . . 44—45
21. Про св. Михаїла 45
22. Чудо св. Михаїла . . . . 46—47
23. Про Правду та Кривду — Як син матїр з дому виганяв 47—50
24. Про Лазаря . . . . 50—53
25. Про сирітку . . . . 54—55
26. Родичі і діти . . . . 55—56
27. Про дочасний сей сьвіт . . . . 56—58
28. Про суєту . . . . 58—59
29. Трівога . . . . 59—60
30. Плач душе! . . . . 60—61
31. Зазив до грішників . . . . 61—62
32. Пересторога . . . . 62—63
33. Про марний сей сьвіт . . . . 63—64
34. Гадки про смерть . . . . 64—65
35. Про смерть . . . . 65—67
36. Про Гавриїла . . . . 67—68
37. Про страшний суд . . . . 68—69
38. Про страшний суд . . . . 69—70
39. Про страшний суд . . . . 70—72
40. Про страшний суд (польська) . . . . . . 72—73
Додаток: Молитви й прохання, записані проф. Володимиром Шухевичом . . . . 74—76

Замітки етноґрафічні з Угорської Руси написав Юрий Жаткович 1—38

Зміст.

1. Поділ угорських Русинів . . . . 1—2
2. Звідки угорські Русини діставали церковні книги? . 2—3
3. Казка про Чорнокнижника . . . . . . 3—4
4. Народний календар . . . . 4—11
5. Весїлє . . . . 11—20
6. Уродини . . . . 20—22
7. Хороби . . . . 22—23
8. Похорони . . . . 23—26

Сторона
9. Одіж . . . . 26—29
10. Пожива . . . . 29—31
11. Управа рілї, годівля худоби, садівництво . . . 31—34
12. Чужеродцї між Русинами . . . . 34—36
13. Де що з устної лїтератури Русинів 36
14. Ной і чорти . . . . 36—37
15. Приказки 37
16. Іван з Гершком у спілцї (анекдот) . . . . . 37—38

Чорноморські народні казки й анекдоти зібрав Митрофан Дикарів 1—50

Зміст.

Передмова . . . . 1—2
1. Чий Бог старший: чи наш, чи жидівський . . . 3
1a. Наш Бог і московський Бог . . . . . . 3—4
2. Наш Бог і Нїмецький Бог 4
3. Хлистунський Бог і хлистунська Богородиця . . . 4—5
4. Ісус Христос і Магомет . . . . 5—6
4a. Православний сьвященик і мулла 6
5. Два брати: Каїн і Авиль . . . . 6—7
6. Про Ісуса Христа та апостола Петра . . . . 7—8
7. Колись жінка була старша від чоловіка . . . . 8—9
8. Кара сьвятому Петрови 10
9. Відкіля взяли ся козаки й салдати . . . . . 10—11
10. Як за ту казку (N 9) салдат на Чорноморця розлютувавсь 11—12
11. Григорий (!) — Побідоносець 12
12. Про сьвятого Георгія . . . . 12—13
13. Попівна-цариця, Іван Іванович, руський царевич і прикрасна Анастасия . . . . 14—17
14. Салдат і мертвяки . . . . 17—18
15. Про змія та цигана . . . . 18—19
16. Мужик, вовк і лисиця . . . . 19—20
17. Сьвятий Тилипень чудо творив . . . . . . 20—21
18. Нїмець у руській церкві 21
19. Образ і табак 21
20. Катря „Отче-наш“ забула . . . . 21—22
21. Циган — монах 22
22. Батько і син у полюбовницї . . . . . . 22—23
23. Невередливий салдат 23
24. Господи милостивий, а ми люди твої, чиї ж то Москалї? 23—24
25. Племінник перехитрував дядька-злодія . . . . 24—25

Сторона

26. Од грошей люди пропадають 25
27. Кубань золоте дно 26
28. Чого люди родять ся то біляві, то чорняві, то рижі . 26
29. Отак як барипя — свиня, а як барин — собака . 26—27
30. І як ті пани плюють 27
31. Сліпець Обертас за жінкою багато де-чого взяв . . . 27—28
32. Розмова з глухим 28
33. Ше розмова з глухим 28
34. Перва жінка і друга 28
35. Невдячний чоловік 29
36. Що ковацькі немазані колеса вимовляють . . . 29
37. Так ніколи, що не знаєш, на яку ступить . . . 29
38. Семифунтова чавунна медаля 29
39. Конець 29

Паралелї й уваги . . . . 30—43
Показчик предметів і мотивів, ужитих в казках і анекдотах . 44—50
Поправки до „Чорноморських народних казок і анекдотів“ . . 51—53
Поправки до статї „Різдвяні Сьвятки в Чорноморії“ (Етнографічний Збірник, т. I). . . . . 53—54

ЛЇРНИКИ.

Лїрницькі піснї, молитви, слова, звістки і т. и. про лїрників повіту Бучацького.

Зібрав в вересні 1895 року

Володимир Гнатюк.

I.

Деякі звістки про лїрників, списані з оповідань лїрника Якова Златарського на прозвище Москвина, в Жижномири пов. Бучацького.

Як кожде ремесло має своїх „майстрів" і „учеників" або „хлопців", так і в лїрників є. Щоби стати лїрником і могти випрошувати собі милостинї, треба на се науки. На науку приймає ся калїк між 9—30 роком житя; як має хлопець 12 лїт, тогди „са́ми до́брий"; як має 25 лїт, то „мо́жи сьа ще ўчити"; понад 30 вже „за старий". Як довго принятий має позіставати в науцї, се залежить від угоди: приймають на три, чотири, пять, найбільше шість лїт. Час науки залежить також від того, чи ученик спосібний, чи тумановатий, чи більший, чи меньший. Як меньшого приймають, то не вчать його від разу, лиш ним послугують ся, тому й довше він мусить бути. Старшого, понад 20 лїт, приймають на науку лиш на оден рік, бо „він розумі́йи, шчо йиму́ то́го потрі́бно, тому́ сам на се́би настигайи". Коли на „тирміна́цийу" приймають на роки, тогди не жадають від ученика плати, бо він мусить послугувати; колиж приймають старшого, лиш на оден рік, то він мусить за науку заплатити 20—30 зл.; як має сам гроші, то платить сам за себе, як не має, то платять за него ті, що єго віддають на науку, родичі або кревні.

Хлопець мусить віставати в науцї аж до визвілки. Челядників, як при иньших ремеслах, між лїрниками нема: по визвілцї кождий стає самостійним і може йти на власну руку просити.

Підчас „тирмінациї“ хлопці називають свого шефа ґаздою або майстром і мусять его ві всїм слухати; коли знайдесь який непослушний, то его карають; коли непослушний сильний і має тілько літ, що сам не дасть ся укарати, тогди оден „вчений“ переказує до другого: „там прийди такий і такий, він зробиў тото і тото, йиго майиш строфувати“. Коли непослушний такий появить ся, тодї другий вчений здирає з него хоть 2—3 риньскі; якби провинник ще й тодї не послухав, тодї змовляєсь проти него більше „вчених“ і ті чекають аж доти, доки їм не попадесь в руки: тодї вже мусить те зробити, що єму скажуть, бо інакше то возьмуть у него лїру, розібють її навіть — але не бють провинника нїколи.

Час науки можна скоротити, а то коли ученик „ў добрі злагоды“ і слухає — на пів року, або на кілька місяців. Як не поступає собі відповідно, то можна час науки продовжити, найменше на шість тижднів, а найбільше на оден рік. Часом надслугуєсь шість тижднів (більше нї) понад угоджений термін, але не за кару, лиш за те, що довший час его нікуди не посилає ся задля якихсь важних причин, а через те учитель поносить страту, або ученик хорує і також причиняєсь до утрати ґазди і т. и.

Коли хто вчить ся за гроші, то вже тим не розпоряджує ґазда; він сам мусить дивитись, щоби як найскорше навчити ся; як навчить ся за два місяці, може собі відійти, як за більше — то мусить більше місяців бути у майстра.

Наука розложена тим способом: насамперед учить ся молитов; як хлопець їх перейме, вчить ся просьби, дальше пісень (се звичайно найдовше треває), а в кінци грати на лїрі; грати може за два місяцї вивчитись, а часом і скорше. Перед самим відходом вчить ся таких „кавалків“: що має казати, як другого здибле, як поздоровити і т. и. Наука молитов треває рік, пісень так само; може однакож і довше потревати, коли ученик не може скоро затямити.

Молитви бувають звичайні, вихяті з молитвословів, деколи сьмішним способом перекручені; з них можна найкраще переконати ся, як нарід розуміє правдиву „руськую мову“. Наведу оден лиш примір: Отче наш = Вочинаш; коли я питав, що то таке Вочинаш, то менї не вміли відповісти. Таких перекручених слів можна навести дуже много. Крім того є молитви зложені самим народом, часто також незрозумілі, а то через свою давність. На жаль не стало менї часу записати їх усїх. Скількість молитов, як і скількість пісень в репертуарі залежить від таланту лїрника.

Коли я запитав лїрника Златарського, чи трафляють ся лїрники видючі, то він відповів: „Ту (в Бучацькім, Тернопільськім, Чортківськім)

здоро́вих льуди́й пима́ льірника́ми і таки́х ни прийма́йи сьа на льірникіу до на́уки. На Бу́ковині було́ двох здоро́вих, а́ли і то ни зна́йу допе́вни, чи они́ жийу́т, чи ни жийу́т“.

Ученика майстер висилає за милостинию, де захо́че і коли захоче; висилає звичайно двох разом, бо оден мусить бути з них каліка (те́мний), а другий „вуджі́й“. „Рі́много ни висила́йи сьа, бо би му ньіхто́ ньічо́ ни да́у“. Як ученик випросить милостиню, повинен всьо віддати майстрови. Не кождий однакож так зробить, бо не кождий має „сумльіньи“. Коли о чімсь подібнім дізнаєть ся майстер, то малого вибє, великому ж продовжить визвілку, щоби за той час йому „надолу́жи́у“.

Давно міг тримати майстер по три, по чотири пари учеників; тепер не тримає, бо „типе́р сьа раху́йи кісний час“. Найбільше тепер тримає двох. Що до відносин учительских між майстром і учеником, то „йак до́брий у́чиник, то обхо́дит сьа з ним до́бри, йак злий, то о́стро; йак час запада́йи“.

Що до гри на лірі, то на гадку Златарського тепер ліпше грають, як давнійше, „бо типе́р у́сьо іна́кши повиходи́ло, а да́уно́ бу́ла старосьвіцка гра“; добра гра залежить від більшої здібности лїрника. Давнійше лїрники грали по весілях; тепер грають ще понад російську границю, бо там народ „ни у́стидли́вий“, але у нас вже не грають. Що до сьпіву, то противно має ся річ: давнїйше гарнїйше сьпівали і гарнїйших пісень, яких молодші лїрники не знають, бо „старі́ ви́мирли і с собо́йу йіх до гро́бу забра́ли“.

Про визвілку оповілав Златарський так: Йак у́чиник ви́буди три ро́ки, чи кілько, тогди́ випуска́йи сьа йиго́ на практика́цийу, аби́ пізна́у льуди́й, приу́чиу сьа ро́зуму, зашпаруваў сьа (бо на визвілку треба мати трохи гроший), аби́ сьа у́брау, аби́ си гро́ший тро́хи вложи́у, аби́ ма́у на погото́ві. І по́тьім ма́йут змо́уку, на котрі́м вітпустьі бу́ди визвілка. (Она відбуваєсь завсїгди коло якогось монастиря, чи то руського, чи то польського: на те не зважають). Ни кли́чи сьа на ви́звілку ньі сьа́ких, ньі та́ких, лише́ котрі́ варт, котрі́ у́че́ньі. Запро́шуйут тогди́ дьідьі́у, а́ли лише́ у́че́них і ма́ленько: двох, трох, більши ньи. Йак котри́й ма́йи жінку (лїрник чи дїд), то йдут обо́йи. Відбува́йи сьа визвілка у́се на го́льім пльацу́ при манастиру́, а у́ ко́ршмі ни ві́льно. Схо́дьат сьа звича́йно по вичі́рни, йак льу́ди сьа поросхо́дьат. Притьі́м стирижу́т сьа, аби ньіхто́ йіх ни ви́дьіу, а́ли йак у́видит, то ньічо́ вили́кого, бо они́ собі́ позасьіда́йут і ма́ло хто зна́йи, шчо там ми́жи ни́ми йи. Йак сьа прихо́дит на той вітпуст і пирибу́ди сьа вичі́рньу, тогди́ ма́йстир посила́йи сво́го у́чиника по тих льірника́х і по простака́х і наповіда́йи йиго́: Йак прийде́ш (до котрого з них), аби́с сказа́у: Сла́ва Йсу́су Хри́сту. Аби́с вітпові́у: субо́р.

Приходит учиник до лирника ученого, йако звичай, від майстра післаний с покором до майстра. Приходит д нему і повідайи: Слава Йсусу Христу. І бире йиго за руку і повідайи йиму: Шченьсьць Божи на субори, на торги, на здороўйи, на ўсьакойи благодать, когда Христос показуйи путь, дорогу. Просили майстир і йа прошу на чесьть, на льубоў, на визвілку, на кильішок горіўки (або: трунку). Так просит каждого. А той йиму отповідайи: Благодару покорни майстрови і тобі. товаришу, благодару покорни за честь і за льубоў. І тогди питайи сьа: А деш то, сину, буде схід? Там буди при манастиру пльац обібраний; там сьа збийдем і там опсадит сьа трепиз господний і помолим сьа при тьім місци Господеви і потим часу буде трунок. Потому сходьи сьа на той пльац при манастиру [ў Чирвоногродьі, Лашкіўцих, Воківцех (під Росьийоў), на Хришчатику (на Буковиньі; там найбільши) і ў Гусьатиньі; де більши йи, то йа ни знайу, йа за свойіх росповідайу] і застельуйут на сьвятьі земли веретойоў і робйи собі трепиз. Опсаджуйут накола тих льудей і кладут пару хльіба і сьіль. І кладут бутльу трунку будь йакого, льуб піва, льуб горіўки, хто шчо заживайи. Шче й до того кладут льуб чисник, льуб десь йакісь вогирки; йак скоромний час, то кладут сир на закуску, ни тілько багато, тілько таку малу мисчину, жиби то ни було, жиби аж найісти сьа, тілько жиби було каждому по крихтьі укусити. Йак жи йіх опсадиў (учинь), зачинайи свойу визвілку умоўйати. Приходит і стайи коло свого майстра, а помічник йиго льльийи йиму ў кильішок трунку. А він тримайи хустку ў руках і той кильішок і повідайи: Мир вам отцеви! Вони йиму повідайут: З миром приходьіт. Повідайи другий раз: Мир вам отцеви! З миром приходьіт. Повідайи третий раз: Мир вам отцеви! З миром приходьіт. Типерь повідайи: Поздороў Божи мир посидьашчий. Они йиму вітповідайут: Поздороў Божи мир проходьашчий. Другий раз повідайи: Поздороў Божи мир посидьашчий. Они йиму вітповідайут: Поздороў Божи мир проходьашчий. Третий раз повідайи: Поздороў Божи мир посидьашчий. Они йиму вітповідайут: Поздороў Божи мир проходьашчий. Типерь так йи: він йім зноў повідайи: За молитвами сьвятих отец наших, Господи, Суси Христи, Сини Божий, помилуй нас. Они йиму вітповідайут: Амінь. Він йім повідайи: Прости Біг за амінь, за ангельски, божи слово. Так говорит сьа три рази. Потому він кажи три рази: Благословіти отцеви. Они йиму вітповідайут три рази: Бог молитвами. Типерь він до них повідайи: Зволити приступити блисчи. Они вітповідайут: А просим, просим. Тогди він пйи той кильішок трунку, шчо йиго тримаў до сейі пори ў руцьі і пускайи до свого майстра ў кольийу; лиш йиден другому ни віддайи, тілько сам вже подасть с свойіх рук каждому у руки — пиршу кольийу; — на другу сами собі наливайут, сами сьа почистуйут і ў тім разьі уста-

йу́т і мо́льи сьа Господе́ви і по́тім дьа́куйут ма́йстрови і у́чиникови: Благодаре́м Господе́ви найви́счому, шчо Бог допоміг тобі́ научи́ти сьа і благодаре́м вам, ма́йстри, за науче́ньство, за хльіб, за сьіль, за честь і за льубо́у́ і за той кильі́шок тру́нку; і тобі́, това́ришу, аби́с буу́ сла́у́ний, йа́у́ний, ми́жи пана́ми, ми́жи ксьондза́ми, ми́жи ро́льниками і ми́жи на́шим ни́жним христобра́тийим; аби́с буу́ сла́у́ний по всем сьві́ту, аби́с ни жада́у́ ньі хльі́ба, ньі со́ли, ньі у́сього добра́. І у́ тьім часьі́ ка́ждий росхо́дит сьа у свойи́!

На визвілку потрібує ученик мати $2-2^1/_2$ зл., а як дуже по бідному відбуваєсь она, то риньський, дванайцять шісток. Що до ліри, то залежить від згоди: або новому лірникови майстер дає свою ліру, або він собі купує. Добра ліра коштує 4—5 зл.; зла 2 зл. а навіть 1·50 зл. Ліру дають робити столяреви, а щоби знав як робити, дають єму „а́брис“ і він зробить.

Визволеному зачинають ви́кати, аж як оженить ся; коли не женить ся, то не викають доти, доки не мине єму хоть 30 літ.

Як визволений здиблесь з своїм майстром, то має витатись з ним після приписаної формулки. „Йак прихо́дит на йакі́мсь ві́тпусьтьі това́риш той, котри́й вихо́дит с то́йі нау́ки, по тій визві́лцьі — бо до визві́лки то ни сьмі́йи сьа вита́ти, хіба́ ка́жи: дай Бо́жи шчі́сьтьа, тай більши ньіц — ци жи́льі на ві́тпустьі, повіда́йи йиму́ пе́рший раз: Сла́ва Йі́су́су Христу́. Пото́му бире́ йиго́ за ру́ку, у́чинь ма́йстра пе́ршого льі́пшого, котри́й у́че́ний, най бу́де хто зна́йи звітки і повіда́йи йиму́: Дай Бо́жи день до́брий. Гара́зд сьа спа́ло, гара́зд сьа ночува́ло, гара́зд сьа жи́йи, промишка́йи, поранку́йи, розинду́йи; у́ путьа́гах, у́ доро́гах шчасти́т, гости́т, ми́лость, ґо́дность, товари́ство, кольіґа́цтво, йак ми́лий Бог пита́йи при дре́вийу. Колі́ жона́тий, то пита́йи го: Шчош там льі́пшого на опхо́дах? чи здоро́ві ґазди́ньи, ча́да чи при до́брім здоро́у́йу, домові́ хришче́ньі, се́стри, бра́тьи, оте́ц, ма́ти, йак жи́йи, чи при до́брім здоро́у́йу; сами́ собі́ ци при до́брім здоро́у́йу? Шчасти́ Бо́жи на субори́ (йак на ві́тпусьтьі), на йармарки́ (йак на йа́рмарку) і на здоро́у́йи і на у́сьа́койи благодать, когда́ Христо́с пока́зуйи путь, доро́гу! Йак нижона́тий, то так са́мо вита́йи йиго́, лише́ опуска́йи за жі́нку і дьі́ти. Сидьа́чий вітповіда́йи так са́мо до стойа́чого, йак той скінчи́т.

Лірники, що з ними знає ся Я. Златарський: У Хмиливі, Залішч. пов. йи Тимко́ Шинкару́к, шчо разо́м зо мно́у́ у́чи́у́ сьа; у́ Солоньі́м, Зальі́шч. пов. Йа́нко Мро́чок; у́ То́у́сьтьім, Ону́фрий (прізвище забув) і у́ Зальі́шчиках Фили́п Николька́к, ма́йут шко́ли; у́ Цапі́у́це́х Миха́йло Барда́цкий; у́ Ра́ранчу, Семе́н Андру́шчик; Мики́та Боса́к (старий вже) у́ Зу́бци; у́ Соки́рчиньі, у́ Обиртинськім, Митро́ (прізв. забув); у́ Польі́у́це́х Йа́сько Нагайо́у́ский; у́ Корольі́у́цьі Біску́пскій Нико́ла Штан-

ке́вич, шче ни ви́зволиний“. Иньших єсть богато, але они не вчені, тому знають мало.

Лірники знають ся на 8—10 миль в около, а славнійших поміж ними знають і дальше. З дідами мало сходять ся; а коли то і трафить ся, то лиш з дідами вченими і лишень на відпустах. Діди вчені мусять також „термінувати“; прості́ діди — котрий де що вчує і навчить ся, то вміє, але на науку не йдуть нікуди. Зносини між визволеним та майстром майже завсігди уривають ся, бо они звичайно далеко від себе розходять ся. Коли однакож здиблють ся при нагоді, на якім відпусті або ярмарку, то радо витають ся і частують ся, чим можуть.

Лірники тут вичислені ходять лишень по всхідній Галичині і на Буковині по Сучаву; до Росиї не йдуть, лиш двох якихсь було „перекралось (Й. Зл.)“; на Угорщину також ніколи не ходять, бо там йти, то треба мати „письмо“, але давнійшими часами ходи́лось; „типе́р жи нивíльний час, нивo̗ля, то ни мо́жна“. Так само з заграниці не приходять сюди лірники.

Число лірників зменшуєсь що раз більше, а то „чириз нивo̗льнысьть; пі́длих жибракі́ў так збільша́йи сьа, шчо йіх ў дубильт, бо они дале́ко ни хо́дьат; поколо́тит сьа ў свойім силы́, ў сусы́днысім, тай ве́рни сьа; лырникo̗ви тре́ба піти да́льши, а ту нивo̗льа; приймай ўчныіў — ни ви́платит сьа, бо шчо з ними роби́ти? Буде́ш йіх трима́ти на пи́йцу, та на свій кошт годува́ти, колú й ми не майим ш чo̗го жи́ти! То кобú ви, пани, ви́робили миньі так, аби миньі було́ мо́жна ходи́ти…; йа уже буў ў комісара, й ў ста́рости, тай мине́ пагна́ли; йа тілько ўчиў сьа, тай типе́р ни майу шчо с тоў наўкоў зроби́ти, а заробити собі ни мо́жу, бом те́мний; мо́жи ви там ві Львo̗ві ви́робили би таке миньі!“

Це́хіў лырни́цких типе́р нима́; йакби буў, то би гара́зд буў на сьвітьі ,бо тогдú, куда́ би хтыіў. туди пішо́ў, йак шиўцьі хо́дьат, колúби заплати́ў ўкла́тку до це́ху. Даўно були цехи. старші памйатайут йіх; типе́р нима́ ньігде́ а́ньі це́хіў, а́ньі жа́днойі старшини, ко́ждий жийи дльа се́би, а ко́ждий бойит сьа дру́гого, нидовірўйи, а то ўсьо чи́рис нивільнысьть“.

Злодіїв і піяків між лірниками нема; якби який допустив ся такого проступку, то зараз єго покарали-б; а не хотівби слухати, то змусили б єго і міг би тим способом утратити заробок. То лише між простими жебраками трафляють ся подібні випадки. Часом може ліру й самовільно хтось собі завісити, але як він не має визвілки, то єму не дадуть просити; відберуть ліру, поломлять її, а навіть грошеву кару на него накладуть. Тому як такий де трафить ся, то „боку́йи“ від них, щоби не здибатись і не знайти собі напасти.

Лірники знають лишень „почистунок“. „Йак сьа здибли йиден з другим десь на вітпусьті, або на йармарку, потрібуйи йиден другого зачистувати, про добрий спосьіб закличи йиго на кантину, кажи йиму дати за три, або за штири ґрейцари горіуки, зачистуйи йиго, а потому той до йиго: у тім часьі шчось собі доброго побалакайут і росходьи сьа. Така мижи ними пійатика, більш нима ньіц“.

В загалї між лїрниками нїчого не подибаєсь бридкого, бо они самі себе встидають ся і боять ся.

Між вичисленими повисше лїрниками нема заможних; ходять по комірнім, а що найбільше, то має декотрий гаку хатинку, що „боком сьа у ньу упихайи“. Лиш оден Онуфрий, в Товстім, має ґрунт такий, що мігби з него вижити, але гроший покладних і він не має: нема в них так, як трафляє ся між иньшими, не-галицькими убогими.

Кару грошеву на виновника так накладають, як трафить ся який: „Так сьа робить; йижельі шчось сьа видарит, то сьа зьійдут на вітпуст далекий і там змоуйуйут сьа; росповідайи йиден другому, шчо той провинйу і тогди радьи сьа, йакби йиго прикликати. У тьім часьі, йак йижельі він там йи, тогди йиго прикличут і йиго сьа питайут, жильі там за йаку провийну, можи шчось за когось опсудийу, можи шчо па котрого набрихау, можи с ким сьа починау бити, то за тойи йиго питайут. І с того усього закладайут йиму штроф такий: два ріньских кари, ріньский на церкву, а ріньский на роздаток: кілько йіх йи, то сьа роздасть при йиго ухах (м. очах), аби ни казау помижи льуди, шчо: здибали сьа зо мноу рабіуники і зрабували мине і пропийли; али сьа на тойи засьвічуйи льудьми, ни так тими убогими, жи до того прикладньі, али закличут собі йакого чоловіка з рольского стану“.

Фалшивих лїрників, що лиш удавали-б калїцтво, нема і бути не може, бо за таким слїдили б самі лїрники і покарали би, „шчобй ни псувау йім кавалок хліба. Хто до чого приложоний“.

Цїкаве се, що в Грабівцях, коло місточка Озеряп, в Борщівськім, лїрники були своїм коштом збудували церковцю. Початково було в тім селї лишень 16 хаток, а в них мешкали сини, доньки (лїрники дїти свої дають до ремісел, господарки, лиш калїк вчать просити) внуки лїрників і ґосподарували. Церква тота була маленька, пошита соломою. Всї они належали до цеху в Чорткові. Про той цех так оповідав Златарський: „Приповідайут, жи у старім закони буу цех; али йак померли старі дьідй, ни було кому той цех отримати, бо йиго треба було оплачувати. І такий сьа зьістау, жи тото (цехові річи) заудау до суду. Приповідайут, жи то йи застаулини за сто золотих. По тім часьі то уже сьа усьо зматчило, нима ньіц. То мало бути у Чорткіуськім циркульі, бо найбільший цех, то буу у Чорткові“.

Мову свою лїрники зовуть либійською; они винайшли її на те, щоби могли порозумівати ся в присутности чужої особи, а не бути зрозумілими для неї. Мова та ограничаєсь не многими словами і не знаю, чи ще з раз знайшло би ся в нїй тілько слів, кілько є записаних. Крім лірників говорять нею ще дїди вчені і дротарі вандрівні. Вандрівні шевцї мають також свою потайну мову, але она ріжнить ся зовсїм від либійської так, що лірник не потрафить її зрозуміти.

Всьо, що до лірників відносить ся, укривають они глубоко перед звичайними людьми; тому й трудно докладно їх розпитати, вивідати. Те що ту я подаю, оповідав менї лїрник жижномирський допера за посередництвом третої особи, що єго здавна знала.

Кілька місцевостий названих по либійськи:

Чернівцї — Калути;	Оківцї — Леґушапи (село);
Заліщики — Ковішчики;	Цапівцї — Швахтьіўцьі (село);
Чортків — Сииньіў;	Товсте — Тоўстимни;
Бучач — Бучпіль;	Ягольниця — Будаўницьи;
Скала — Пітрусьанка;	Потік — Дельмошник;
Гусятин — Гарбатьіў;	Борщів — Бутньіў.

Для доповненя отсих звісток подаю тут оповіданє Златарського про єго власне житє.

Йа ўродиў сьа такой ту ў Жижномири, темний. Шче малим дали мине до школи (роз. лірницької) до Йазльіўцьи, до Йаська Йакимовича, шчо ўже ўмер. Али йа ў нього буў лиш дві нидьільі. Потому дали мине до йакогось пройдисьвіта до Лашковиц, Грицьа Тимньука. З ним зайшоў йа аж бо Садаґури. Там зьійшоў сьа Гриць Тимньук з Іваном Лукаўийцким с Станигори — і почали сьа оба напувати, а мине поклали на місьтьі, абим просиў. А маўйим тогди восьмий рік. Йак напили сьа, тогди Лукаўийцкий лишиў ў шинку Тимньука, а сам пішоў на двір. Тай прийшоў аж до мени, тай кажи: Сину, ходи; ґазда казаў йти до шинку, дьістаниш горіўки. [Они оба ўже померли]. Йа ўстаў, він ўфатиў мине на руки, кинуў жидови на віз і сам сьіў і прийіхаў зо мноў до дому. Потому ўзьаў на руки, ўньіс до хати; там дали миньі йісти, а йа здуміў сьа, ни знаўйим, шчо йи. Потому йа змовиў трохи пацьіру і казали миньі йти на пйиц спати. У вечир йа спйу, а Тимньук ж жінкоў там приходит і кажи: Шчож ви, свату, зробили зо мноў за фіґльі? Той повідайи: Шчож йа с тобоў зробиў? На шчосьти хлопцьа ўкрали? Йа ни ўкраў, али правовірни ўзьиў. Ти знайиш, шчо тобі ни вольно тримати хлопцьа; (бо він ни буў льірник ўчений). І с того ўзьали сьа напивати; рано поўставали і той збирайи сьа йти від Лукаўийцкого і кажи миньі: Збирай сьа сину. А той кажи: Ни треба сьа збирати, сиди тут. І так

с тим розыйшли́ сьа, а йа сьа зостаў. Там мині́ да́ли бі́ли шма́тьа, там мине́ зми́ли, ви́чисали, бо йак йим посьигнуў руко́йу по́за пле́чі, то цьілу́ жме́ньу вуши́й ви́тьаг. І йа там буў шчось два ро́ки. Пото́му йа зрозу-мі́ў, жи мины́ зле, бо би́ли мине́ і ньічо́ ни учи́ли — бо він і сам ма́ло знаў — і ўзьиў мине́ садаґу́рский Іва́н Похо́вич. Записа́ў мине́ буў за сво́го ў констри́пцийі; ў то́гом буў та́ґжи два ро́ки (а ў до́ма ньічо́ ни зна́ли, де йа). Там було́ мины́ до́бри, коли́ж він ўмер. Пото́му ўзьиў мине́ до Чирнове́ц Васи́ль Ґрі́цко; згоди́ў мине́ буў на шісьть льіт, тим-ча́сом йа буў ў не́го піў ро́ку — а ньіц ни зна́ўйим, лише́ де йа, ў йа-кі́м краю́. — І там надыйшо́ў раз з Зальі́шчик Вили́ких Фі́льіп Нико-льи́к. Він са́миж тогди́ сьа ўчиў, йак і йа, а́ли він ўже ньіби кінчи́ў, а йа ньи — і підмо́виў мине́: ўтыкай вітци, бо ти ў чужі́ стороны́. І йа з ним ўтьік до Зальі́шчик Вили́ких. Йак йа прийшо́ў до Зальі́шчик, за́раз йим сьа згоди́ў у Йіва́на Ха́луса — він буў с То́ўтріў, с Кіцма́-не́цкого повіту, з Бу́ковини ро́дом, ў Зальі́шчиках поме́шканий буў. Йа ў не́го буў три ро́ки і шісьть недьіль. Тимчасо́м йа сьа ви́зволиў на Хришчи́тику і пішо́ўйим собі ў сьвіт. Ходи́ўйим по Чирньі́ўцех, Сире́тьі, Сочаві, Гумо́рі, До́рньі, Кімпольу́ньцьі, Ка́чиках — та йак ми сьа там наўкі́мило, пішо́ў йим по́над Ро́сьійу. — Бу́ўйим ў Око́ні, Мільни́цьі, Ку́дриньцих, Скальі́, Боршче́ві, Гусьа́тиньі і по ўсьих тих се́лах, шчо там йи. Пото́му с то́го ўсьо́го обирну́ў йим сьа до до́му (на́віть ни зна́-ўйим, йак йа сьа пишу). Прийшо́ў до до́му (до Жижно́мира), ожини́ў сьа (він темний на оба очи, а жінка на одно, тому там говорять з насьміш-кою про него: двойи льуда, одно́ о́ко) і тице́р ўже на місци і отри́муйу дру́гих, йак сьа тра́фит і ўжем тро́х ви́зволиў.

II.

(Словарець лірицького говору.[1]*)*

А.

андрус — брат;
андруска — сестра;
арна́к — когут; арна́чка — курка;
арти́ха — горівка.

Б.

багла́йка — губа; багла́йі — гриби;
ба́рват — кожух;
барли́джити — орати; барли́джник — плуг;

[1]) Словарець сей порівнано з словарцем спорядженим др. Студинським в студиї „Лірники, 1894“. Ідентичні слова, що я записав, виписані при кінци сього словарця без пояснень.

бастьі́й — отець, батько;
ба́туз — Москаль;
бе́нник — дзиґар (папіроска);
бе́ннити — курити;
бе́тльити — бути;
бзи́ка — пасіка; бзи́чник — улий;
бі́він, бі́вона, бі́воно — він, а, о; бі́вони — они;
бігура́ти — бігти;
бі́йак — як;
бікута́ — палицьа;
біку́цийа — вязниця;
бікуце́льники — поліция;
бікуце́льский — поліцийний;
бі́тому — чому;
біштура́ — палиця;
близьі́мно — близько;
бо́тинь — борщ;
брамо́шницьи — брама;
будау̂ка — голка; будау̂чити — шити;
бу́квасний — квасний;
букшіі́й — біб; букшіі́йки — фасоля;
бурве́та — верета;
бурві́нь — ячмінь;
бухтау̂ка — булка;
бучмаки́ — черевики;
бушно́ — вино.

В. (і У).

вандзи́рити — везти, вести;
дьака́ти — давати;
ве́лийа — велике; ве́лий, а, е;
ви́вандзирити — вивезти, вивести;
вивандзи́рувати — виводити;
ви́дермоьити — видерти;
ви́кургонити — вигнати;
висльу́га — солома; висльу́жник — капелюх;
віди́аперити — відобрати;
віддьакну́ти — віддати; віддо́нити — віддати;
відкапло́нити, відка́пчити — відомкнути;
вісльу́жницьи — яблінка;
у̂йапе́рити — взяти; взути (чоботи на ноги);
у̂кльі́мати — вкрасти;
у̂ко́рник — майстер (титул лїрників);
у̂льі́пати — видіти; у̂л. сьи — дивитись;
у̂льі́пно — видно;
вольі́ти — хотїти;
во́лот — кінь; волоти́ха — кобила;
вохкі́мира — вісім;
вошa̋рник — купець;
у̂сьа́цки — все;
у̂ски́чувати — втїкати;
у̂хе́зити сьи — випаскудитись; піти на сторону.

Г.

гау̂ли́д — віл, бик; гау̂ли́дка — корова;
гау̂лидьи́ — тельа; гау̂ли́ста — товар;
гальі́мо — молоко;
гальо́мний — високий, великий; (глубокий нї);
га́рбат — гусак; га́рбатка — гуска; гарбатьи́ — гуся;
гиркі́мний — гиркий;
глау̂да́ — голова;
гнойо́шник — гній;

голоўчáк — пиво;
гомильáс — цукор.

Ґ.

ґóрґуль — жовнір;
ґудлáй — жид; ґудлáйка — жидівка; ґудлáйик — жидок; ґýдзик — жидок.

Д.

дéлька — вода;
дергóмити — молоти; дергýн — млин;
двíний — другий;
двíньá — два; двíньá дьíкуна — двацять;
дильмá — ріка; Дильмáн — Дністер;
дьакнýти — дати;
дьíвира — девять;
дьíкунник — десятник;
дьíкуна — десять; дьíкунка — десятка;
докургóнити — дігнати;
дульáсний — теплий;
дульíби — гарбузи.

Ж.

жукльíйка — шклянка;
жукльíйник — коваль; жукльíйницьи — кузьня.

З.

забатýзити — завязати;
забéтльити — забути;
задулúти — запалити;
задухóмити — задусити;
закáнчити — замкнути;
закаплóнник — ключ, замок; закаплóнницьи — колодка, клямка;
закáтлонка — скриня;
закургóнити — загнати;
замíнницьи — мітла;
замíнчити — замести;
засьтыіжмóрити сьи — застягнутись;
захарбýт — тлумачок;
зачипóрити — зачінати;
зьітáти — просити, говорити, мовити; шáтар зьітáти — мовити молитву;
зьíтник — урядник;
зйапéрувати — збирати (сметану з молока);
знáхтити — найти.

Й.

йамóшницьи — яма;
йáшчур — відпуст;
йéпіть — є, есть;
йóний — оден, перший;
йóристь — старісіь;
йóроста — староста;
йоршинá — старшина; йорýха — старуха;
йунúко — весіля;
йунúчити — сватати; й. сьи женитись;
йýниц — син; йýньчицьи — донька;
йýньчик — син.

К.

кáлута — блоха;
кантúти — казати;

капільйа — шинок, коршма;
карабльи́ — ложка;
каравінчи — дывча;
кари́ґа — дывчина;
катра́тисьи — ховатись;
киўрі́й — пан; киўрі́йка — пані, панна; для докладности говорять: трепе́ла киўрі́йка — панна (молода пані);
кидро́ — прядиво;
ки́міть — ніч;
ки́ндик — рік;
кирди́мити — жити; кирди́мньи — житьа; кирди́мний — кревний (кождий без ріжниці);
ки́рха — свиня; кирхуньи́ — порося;
кирху́шник — карник; киршу́тина — солонина;
кито́ — яйце;
кі́мати — спати, ночувати;
кі́маньи — спаня;
кле́ви — добре;
кли́мтур — ґульден; климту́р — німець;
киливе́ньский — ласкавий;
кльи́ксати — плакати, кричати;
кльіму́та — злодій;
кльусна́р — цвинтар;
кльусна́рка — каплиця;
кльу́жити — лежати, класти; кльу́жницьи — підлога;
ко́зум — розум, козу́мний — розумний;
ковирхнина́ — сметана;
ко́ўтур — горнець;
коно́палки — коноплї;
копи́чити — копати;
ко́псати — копати, сапати;
корхили́цьи — попадя; корхильи́та — попівські діти;
ко́тницьи — возівньа;
кохта́ўка — кість;
красьі́мний — червоний; красьі́мка — кров; ягода; черешня; красьі́мник — гарак;
кре́мез — чосник;
крихти́ — крупи;
крім — гріх; крімова́тий — грішний;
ку́банок — збанок;
кубра́к — жебрак; ку́брати — жебрати;
ку́вирх — дах;
куві́зно — тяжко;
кугра́ — ліра; кугра́чка — скрипка;
ку́грати — грати; кугра́чник — лїрник, скрипник;
ку́дньісь — нинька;
кудо́нники — дзвони;
ку́доровий — здоровий;
кудри́нник — музикант;
ку́зад — зад;
кули́га — лавка;
кулу́йка — стодола; кулу́йник — хлїв;
ку́мси зьіта́ти — жебрати;
курго́нити — гнати;
курлья́ти — варити:
курі́бло — срібло;
кусьмо́рити — кусати;
ку́час — час;
ку́черба — вчера;
куче́рити — вечеряти; куче́ри — вечеря.

Л.

ламуса́ти — ломати;
либішча́к — лїрник (з лїрників);
ли́ґа — вовк; лиджиха — вовчиця;
ли́зинь — йазик;
ли́кша — каша; ликшу́ници — ступа;
липко́ — лїрник вчений з хлопа, або дїд вчений, що має титул „майстер";
льикса́ти — лазити;
льіхто́рити — рахувати;
льуфта́ти сьи — сьміятись;
лобзьі́й — олїй; лобзьі́йньи — олїйня;
ло́бзьук — хлопець;
лопоти́ти — молотити; лопо́тньи — стодола; лопо́тник — тік;
лопсти́рити — пасти; лопсти́рка — толока; лопсти́рник — пастир;
лопу́ха — капуста;
лоптови́на — половина;
лоскоти́ра — полотно;
ло́скотньі — оріхи;
лубу́нити сьи — сваритись;
лубу́ниньи — сварка.

М.

Маґли́т — лях;
маймў́ра — сокира;
мана́тьи — біле;
маньки́ — ми;
мани́цьи — мати;
матла́н — тютюн; матла́нник — теребилюлька, фінансер;
махльи́рка — січка;
махли́чник — різак; різник, косар;
махли́чка — скринка до різаня січки;
махлува́ти — рубати, різати;
махи́рник — рукавичник;
махи́рницьи — рукавичка;
ме́ргульи — недїля; ме́ргульник — понедїлок;
мерзу́льи — цибуля;
мерхльі́й — баран; мерхльі — вівцї; мерхльи́чка — вовна;
ме́хир — ніж;
митропі́льи — поле;
мі́льас — мід; мільа́сник — медівник;
мільа́сний — солодкий; мільа́сницьи — пасїка;
мі́ньчити — міняти, минати;
мо́скутньі — зуби;
мотни́ха — кітка; мотньи́ — котя;
мугир — мужик; хлоп.

Н.

найу́хник — наймит; найу́хницьи — наймичка;
накачі́й — місяць;
накачу́р — бурмістр, війт;
наки́рваньи — пятница;
насти́ги — штани;
нахи́рник — палець; перстень;
нача́нити — нальляти;
некле́вий — недобрий, злий;
нови́мний — новий.

О.

О́брут — ремінь; стовп; обрутьа́ч — пліт;

обруто́к — патик (кождий);
обрутки́ — дрова; обру́тниці́ — древітня;
окирди́нити сьи — ожити;
о́ксим — льіс;
оксьу́т — сад; оксьути́на — садовина;
омильа́с — мід, цукор; омильа́сний — солодкий;
о́пук — чобіт; опука́р — швець;
опу́льовати — куповати;
орно́снон — мак;
о́строка — доро́га;
остроко́мин — комин;
о́строкой — покій;
остричи́ниц — гість; острочи́ньцьі — гостї;
охве́с — образ; Бог;
охцьійо́с — сотка;
оша́р — ярмарок.

П.

па́сьінка — миш;
пате́р — папір; пате́ри — коралї; патери́к — празник;
перельі́ксальник — перелаз;
пиривандзи́рник — пором;
пі́тисальник — піддячий;
пі́трус — камінь;
піхто́р — мішок;
пйанджа — пять; пйа́нджатка — пятниця, пятка; пйанджадьі́кунка — пядесятка;
пльі́нка — шістка (10 кр.);
пльі́нчити сьи — купатись; пльі́нчити — мити, єднати;
пльі́ний — білий;
повіхто́мити сьи — повісити́сь;
позві́нчувати — позивати;
покльу́жити — покласти, поставити;
покусьмо́рити — покушати;
пору́тник — бідак; пору́тниці́ — бідачка;
по́со — богато, много;
по́стау́рочник — похресник;
постау́ро́чниці́ — похресниця;
по́хазь — кімната, сьвітлиця, шинок, господа;
поха́зник — господар; поха́зниці́ — господиня;
похві́ртьи — подвірє;
пошу́тка — лихо;
провандзи́рник — провідник;
пропу́льовати — продавати;
пропаньдьіка́ло — пропало;
право́шити — правити; пр. слуго́мку — правити Службу Божу;
пса́лка — риба (всяка);
пса́льньи — пісня;
пуньдьі́й — пиріг;
пурго́м — скоро, швидко;
пйа́ти — йти.

Р.

рахта — слота;
ре́псанка — писанка; ре́псати — писати;
репсаньи — письмо;
ре́псаник — писар; ре́псальник — парастас;
розйапе́рити — роззути;
роску́льник — розбійник; роску́льниці́ — стрільба;
рута́у́ка — грушка (дерево і овоч).

С.

сáбасний — сам; сáбасний кýрльа — самовар;
сáбатка — субота;
сапсайі́ — кукурудза;
саптáўка — качка; саптáўник — качур;
сеўйáчка — гречка;
сúза — вош;
сипйáг — сырак; сипйáжиньи — сукно;
сьáнити сьи — сьвітитись;
сьáнко — сьвітло; сьáнка — сьвічка;
сьíвирка — кирниця; сьíвирец — гижки; сьівúрпути — мерзнути;
сьімтúна — сім;
скакóмник — танець:
скил — пес; скúлицьи — сука; скильú — песя;
скúтити сьи — сказатись. встечись;
скирá — три; скирáтний — третий;
скітéльньи — миска, таріль;
скрипотá — двері, ворота;
скрýтипь — обарінок;
скульбáти — любити;
слихтó — ухо; слихтúти — слухати, чути;
снóпко — льіто; снóппо — парно, горячо;
спипúцьи — чортиця;
ставéра — подруже; ставéр — Христос, хрест, слюб;
стаўрá — кварта; ставéрка — кватирка;
стаўрóки — хрестини; стаўрóчини — молитвини;
стаўрóчник — кум; стаўрóчницьи — кума;
стаўрóчпити сьи — хреститись;
стéпир — ніч;
степýрити — печи; степýрка — печеня;
степлúга — сливка;
стекльáти — чекати;
стерегóмник — сторож; стерегóмка — варта;
стúчинь — став; стúчник — стіжок;
стипрá — плечі;
стóдонь — богач;
сухéчка — гречка;
сурáзний — гарний;
сухмóрники — сухарі;
схáльіти — вмерти;
счáнити — зільляти

Т.

тапкó — ти; тапкú — ви;
тагнúти — нести;
тараньдьíй — воробець;
тéльбушок — чарка;
тирúга — земля;
тúринь — сир;
тирúжники — бараболї;
тúрлик — цар; тúрлицьи — цариця;
токáрка, токáрник — ведро;
трéпез — стіл;
трепéлий — молодий; трепелúцьи — молодицьа; трепельýк — парубок;
трихóмити — трясти; трихóмпицьи — пропасниця;
триховúло — решето, сито;
трогньáшчий — хорий;

труни́ти — больіти; тру́нька — тиф;
тругньа́чка — холера;
трусьньи́ — мука.

У.

угура́ти — давати;
укира́ґа — піяк; укира́чка — піячка;
уко́рений — учений.

Ф.

фартьійо́к — запаска;
фіййавинь — голуб; фіййа́уньі — голубці (варені).

Х.

хало́ — Dreck;
ха́льи — похорон, смерть, вмерлець, труп;
хальіти — вмирати;
хве́йло — уста, рот;
хві́льний — зелений;
хви́льньи — година;
химро́ — живіт, черево;
хира́ни — люди;
хиру́та — рука;
хо́бинь — крайцар; хо́бньі — гроші;
ходу́хи — ноги.

Ц.

цьі́сара — чотири;
цьіха́ч — ніс.
цьвіхльі́ — пчола, муха;
цьу́ба — баба.

Ч.

чиме́рсьи — волося;
чихмо́рити сьи — чесатись;
чихмо́рник — гребінь;
чуже́мний — чужий;
чухльі́й — овес;
чухни́цьи — спідниця.

Ш.

шанда́л — костел;
ша́ндра — шість;
шандра́чка — шістка (10 кр.);
ша́тир — молитва;
шва́хт — цап; швед — дідо (Grossvater);
ше́нька — торба; шіпньи́ — шопа; шім — дім;
шкред — дід (невчений); шкуда́ти сьи — боятись;
шму́рка — шістка (10 кр.); шмура́к — дурак;
шмури́ти — дурити; шмурни́й — дурний;
шу́йа — бідний; шу́йство — біднота́;
шукмо́рити — шукати;
шумови́на — трумна;
шутньи́ — кулеша.

Деякі звороти:

Інай з ма́ньком — ходи зі мною;
поінайим до шу́ста — підемо до міста;
манько́ во́льу — я хочу;
трепо́ла кину́рійка — молода пані або панна.

йо́ра киўрі́йка — стара пані;
ўдьакни́ манько́ви — дай мені;
там сьа так лубўньи — там так сварять ся;
склеў манько́ви бе́нника — зроби мені циґаро;
псай пса́льньі — сьпівай пісні;
віткапч скрипота́ — втвори двері;
ўльіпно сьа шале́ко — видко ся далеко;
ни ўльі́пно ньіко́мто — не видко нічого;
сура́зни кі́маньи — гарне спаня;
ўйапе́рити о́пуки — взути чоботи;
курго́нити гаўли́сту до де́льки — гнати товар до води;
паньдьі́кайи на ходўхи — кючить па ногах;
пупьдьійі кўрльиньі — пироги варені;
пуньдьійі стипўриньі — пироги печені;
охве́сова мани́цьи — божа мати;
дьакни́ охве́си кудоро́ўйи — дай боже здорове;
бе́тльийти кудоро́ві — будьте здорові;
зости́чуйти сьи кудоро́ві — оставайте здорові;
з йўтного — з другого.

Слова з словарця дра Студиньского, що і мені довелось записати:

Галицьких лірників: Бікуцель, босиўний, весло, вісльуко́, випухти, ўкорити сьи, наўкорити сьи, ўсно́пити (сьи), гаўри́дити, гаўри́ш, гаіусть, гарти́ха, грівошити сьи, дермо́нка, дермо́нити, ду́льас, ду́лити, зьікро́, зьікра́, зьітко́, йо́рий, каме́ха, застьіжмо́рпик, йардува́ти, йашпурка, закапло́нити, ка́чити, кле́вий, кльі́мати, кльу́са, поклью́жка, корх, ко́тинь, крі́со, ку́вечер, куві́зо, ку́динь, кудо́нити, ку́заўтра, заку́лати, ку́лати, поку́лати, ку́мса, кле́вити, карави́на, кума́ток (-очок), мана́тка, маско́рити, маско́рник, матльі́йка, матло́ха, мех, мо́тинь, пе́міть, миьати, пандьі́чити, пна́ти, позьіко́рити, поме́кльенько, псалити́, пса́льник, пу́лити, пропу́лити, рівошник, сьівер, сьіверка, сьіверно, скако́мити, скульба́нка, слуго́мити, слуго́мка, спин, спомі́кувати, суйа́чка, сьу́рати, сьа́нко, сьа́но, сьа́ний, сьа́нно, несьа́нно, трі́йка, тро́йіти, фили́стка, хаза́, хвильник, хвильницьи, хо́ро, шале́ко, шоло́то, штуба, шусто.

Українських лірників: Бату́зник, ботньа́к, вихро́, війльаксати, духо́мка, зру́тити, пору́тити, укираний, ковісто, ка́льіпний, манько́, ме́крий, ме́крецький, пандьі́кати, ра́ха, рахтьій, сипйага, сти́га, сти́чити, сухмо́рити, тарта́са, хвірт, ча́нити.

III.

Прохання й молитви.

По звичайній молитві лїрник говорить отсе прохання:

I. Помилуйти мине́ те́много калы́ку, нишчо́тного, низаро́бного; йа собі ни ви́джу ны́ заробити, ны заслужи́ти, тільки сьа за вас Пану Бо́гу помоли́ти, молитви христо́ві зговорити: за ва́ши здоро́уйи, за жи́тійа шчасли́ви, за гріхо́у отпушче́нійи. Чей би до сьвято́го отца́ Никола́йа, за шчасьтьи, за здоро́уйи, тай за гріхо́у вітпушче́нійи; аби сьвати́й оте́ц Никола́й стау до по́мочи і до порату́нку, аби вас сохраньау от слабости, от прене́жди, от припа́тку, від усього зло́го. А че́йби до ни́ньішной дни́ни, аби вам ни́ньішна дни́на ста́ла у помо́цах, у зами́слах, у ра́достах, у си́лах чи́стих, у працьах ві́рних, у рука́х роботе́лних, но́вах проходьа́шчих, у воче́х превосьвйашче́них Ни мина́йти мине́ те́много, аби вас Бог ни мина́у віко́м, здоро́уйим, просту́пками (?) шчасли́вими, когда́ сьи пове́рнити, когда́ сьи посту́пити. А че́йби за отца́ і за ма́мку, за се́стри, за бра́тьі, за дьіти мале́нькі, кото́рі Бог зьібра́у на буду́шчий вік, на во́лний сьвіт; а фто́рийа прича́стийа до Ду́ха сьвято́го, до па́на Збави́тильа, до Су́са Христа́ укрижова́ного.

Скінчивши раз говорити сю просьбу, починає другий раз; при тім треба знати, що она дуже часто улягає зміні; котрий лїрник має більше фантазиї, той красше її скаже, той більше додасть до неї. Говорить ся її найбільше по відпустах.

II. Сю просьбу говорить ся по хатах, коли лїрник хоче випросити сорочку або ногавицї.

Син ту бо́жий, ма́мко, Дух сьвяти́й, ґазди́нько, у вашім до́му пробува́йи, вам на по́мочи ста́йи; ми́лий то о́чи (отче), ми́лосьть ва́ша па́ньі ма́тко! Ни про́шу йа вас, ма́мко, ни во сре́бло і во зло́то, ньі во ша́та дорогі́йа, ньі майитки великі́йа; ті́лько йа вас про́шу, йа вас рада́йу, йа вас блага́йу з низе́ньким укло́ном, прид ва́шим поро́гом, за ме́нийем Сус Христо́вим і ангє́льским бо́жим сло́вом; йа вас про́шу, йа вас блага́йу, йа вас рада́йу: чей так, ма́мко, пидохідне́ньку сорочку... льуб так ма́мко, пидохідне́нькі нагави́цьі... преокри́йти ви, ма́мко, мо́йі грі́шнойи тьі́ло, йак Бог превокрива́йи дре́во листом — коро́йу, зе́мльу траво́йу, во́ду мло́йу, ри́пку луско́йу, пти́цьу пйуро́йу, го́ри піско́м, ка́менем, йа́ко на земли́ чолове́ка.

III. Сон Богородиці.

Там на Осиóньскі горí Причúста Дыíва спочивáла;
Прийшоў йі сóн ў книзьі:
Причúста Дыíво, спиш, ци чўйиш?
Ныі сийу, ныі чўйу:
Присниў ми сьа сон диўний, придиўний,
Шчо тибé злапáно, на хрисьтыí роспинéно,
Тирнóвоў корўноў коруновáно.
У нидыíльу рáно сóнычко схóдит,
Причúста Дыíва свóго сúна за рўчиньку вóдит.
Привéла го на осинóшни,
З осинóшного до спóвіди,
Від спóвіди до сакраментý.
Привéла го на мóри,
А на мóри білий камінéц:
На тыім камінцú цéркоўцьа стоплáла,
У тыі цéркоўци Сус Христóс лижúў,
Голóўку склонúў, óчка зажмурúў,
Ручкú розложúў, ўсьу крóўцьу за нас розыільыúў.
Прийшоў сьвитúй Питрó, сьвитúй Паўлó:
Бóжиньку наш, Бóжиньку, йакўж ти за нас мýку тирпиш!
Ти сьвятúй Петри, ти сьватúй Паўли, — ни страхáй сьа мóні мýки;
Озьмú собі хрест у рýки
Іди, по ўсыім сьвíтыі роскажú,
Йак старóму, так малóму, так сиридýшчому:
Хто тотý молúтвицьу будé мóвиў
У пúйтницьу сполýдньи, а ў субóту до схід сóньцьи,
А ў нидыíльу до слýжби Бóжойі,
Тóму бýди сóрок дныіў, сóрок нóчіў гріхá одпушчéнійи,
Сам при йигó смертú.

(Зап. від моеї матери в Пужниках, Бучацького пов.)

IV. Молитва перед „супльікáцийоў".

За ўсыіх молйўши сьіх благайа прибігáйушчи тобі со вірóйу одвиржáнноўу твóй покрóви иного Бóга ни імáми грішника, бо-го-бідáх, скóрбих прúсна, збаўлéнна, обриминáнними гріхú мнóгими мáтир Бóга вúшних йисéй причиста спалстú сьа, мóлим ти сьа, спалстú сьа рабú твойá восли-

ша́шчих ви́жних преклони́ ву́хо твоий. Ни забу́ду льуде́й твойіх ў до́му отца́ твоийго. Ра́дуй сьа, причи́стайа дьіво, ра́дуй сьа че́снайа скитици цара́ Христа́, радуй сьа прийимша роста́льна, ра́дуй сьа две́ри небе́снийа, ра́дуй сьа неопале́найа ку́пипо, ра́дуй сьа суми́рний сьві́ти, ра́дуй сьа ві́рним спасе́нна, ра́дуй сьа засту́пници, ўсьім христійа́нам прибіжи́шчи і ўлади́чици. Слава Отцу і Сину. Ра́дуй сьа сьцыле́найа похва́ло, ра́дуй сьа го́ро сьватайа, ра́дуй сьа сьвіти́льничи сла́ткий, ра́дуй сьа Дьіво, ма́ти Христа́ Бо́га на́шого; ра́дуй сьа а́нчи па́стиру, ра́дуй сьа ра́йу привосьві́тлий, ра́дуй сьа ра́йскі две́рі отверже́нны, ра́дуй сьа тра́пе́зо божистве́нна доче́сна, ра́дуй сьа хра́ми господ́ний, ра́дуй сьа ру́чко зла́тна, ра́дуй сьа упова́ний; Го́споди Бо́жи многомилостйвий, на тьа Богоупова́хом, ни прогніва́й сьа Го́споди на нас зьіло ни́жи погуби, збау́ нас ўсьіх ўраго́ў твойіх, ти бо йиси́ Бог наш, а ми льу́ди твоі́; ру́ку твойу́ содьіла́йим, імйа́ твоий прозива́йим ўсегда́ ни́ньі при́сно во ві́ки віко́м а́мінь.

V. Молитва до св. Николая.

Правилойу ві́ройу о́браз скрі́пости воздвиржа́нна вучи́тильу йави́ тьа Го́сподь Бог, ста́да свойи́го оживашчих войи́стину шчижа́л йиси́ смире́ннуйу, висо́куйу нишчото́йу бога́туйу, научи́ нас супраўда́ннойу сьватитильу о́чи кристо́вий Никола́йу: моли́ Христа́ Бо́га на́шого, спалсти́ сьа душа́х на́ших.

VI. Молитва до св. Микития.

Сьвйати́й о́чи Мики́тийу наста́ўнику бо́жий!
Му́дростьу мудри́ сьи, крі́пістьоў окрі́пи́ сьи, ў ра́зуми ўразуми́ сьи!
Зьійди́ з нибе́с, здойми́ з нибе́с анге́льскій хрест, золоту́ кору́пу, золо- [тйй віне́ц.
Побий, потлу́ми бісо́лскійа ўра́ги, нечести́ві по́лки,
Би сьи ни ўкуси́ли души́ і тьі́ла мойи́го грі́шного.
Го́споди! днесь ору́жійа на дійа́вола хрест мой.

Дал йиси́ отрима́шчой, ни мо́жу возира́ти на си́лу йиго́ ўзьа́ти; йа́ко Бог з ме́ртви скрисе́н, пре́жди кла́ньати сьа сло́нцу пра́видному, тридне́вому погрибе́ному, сьві́тлому, сьвйато́му оскрисе́нийу. Хрест (во) сьньі мо́йі; хрест по́мошчи мо́йі, хрест наде́жда на́до мно́йу; Христо́м сьа охришча́йу, христо́м сьа уроджа́йу, христо́м а́нгильи прозива́йу, христо́м дійа́вола олганьа́йу. Оступі́ти сьа о злийі ўра́ги, ничисти́ві по́лки, бо станут анге́ли, арха́нгили бо́жі з бо́жойим ору́жийим на дійа́вола — буду́т стеречи́ души́ і ті́ла мойи́го грі́шного до живота́ ві́чного.

(Молитви IV, V, VI записані від лїрника Златарського. При N. IV. він додав: Се твирдá молúтва, ййі говорúт ся, як би чоловіка блуд сьа узьиу).

Подаю тут іще дві польські молитви, що одну я записав від мойого брата Гілярка, а другу від моеї мами в Пужниках, Бучацького пов. Вони так само як N. III уживають ся лїрниками і від них переняті, а характерні для змін, що ним підтягла їх польська мова в устах наших лїрників.

VII.

W czwártyk pszy ostátniej wjeczéży
Pan Jézus áni nie jad, ani nie pił,
Po ogrójcu chódził, Bógu się módlił,
Na kolána wpádał, s swóją się mátką żegnał.
Pszyleciéli nieszczenśliwi żydzi,
Złapáli, za włósy targáli, do ziémi rzucáli,
Na kszyż gwoździámi pszybijáli.
Wýjszła mátka najświéńtsza na kalwarýjskie gúry.
Zobaczýła swégo sýna tak okrútnie zbitégo, skatowanégo,
Na kszýżu gwoździámi pszybitégo.
Żékła mátka najświéntsza:
Sýnu muj, dziécie móje, kref mója, boleść mója!
Pot swójem cie sércym nosíła,
Swojími cie pjerściámi karmíła,
A téras cie wídzy tak okrútnie zbitégo, skatowanégo,
Na kszýżu gwoździámi pszybitégo.
Żekł pan Jézus: Mátko mója! jákaś mi míła,
Żébyś ten pácież odmuwíła,
Żéby sie w świécie táki człówjek ználaz,
Żéby ten pácież odmúwił — choć nie códzień —
Pszynájmniej tszy rázy na týdzień,
To býłaby jégo dúsza zbawjóna.
Zesłáłbym tszydziéści anióluw
I dwanáście apostóluw
Pszy skonániu duszy jégo.

VIII.

Stóji rączka kwitnónca,
Pszet Pánem Jezusém widzónca,
Wídzić ci Pánie pszed ręcy kapłáńskie.
Stóji káplan pszed ołtáżem,

Bóże ciáło pjastúje,
Mója sie gżýszna dúsza radúje:
Ráduj sie, ráduj, mója gżýszna dúszo,
Widziáłam sýna, otkupiciéla,
S prawégo bóku, s krwi wylányj.
Tak un sóbje siédzi na máłym osiółku
I tak liści píszy:
Jednégom sýna mjáła
I tégo żýdzi wziéli,
Na kszýżu rospjéli,
Czárnym tárniem podrapáli,
Górszkim píwym napuwáli.
(W) wiélki czwártyk zímno było,
Jak Pána Jezúsa na méńki wodzóno.
Wodzónoż go po gúrach, po karpýtach (чи: карпатах?),
Piłat go sie pýta:
Czy ci zímno, czy ci gorónco?
Ni mi zímno, ni mi gorónco;
Rádbym wytszýmać ten trud,
Za chsześcijáński lud.
Wszýstkie dzwóny udeżýli,
Niebjósa sie utwożýli;
Utwóżył sie bóżyj grub,
Odézwał sie miły Bug
Do gżysznégo człowjéka:
Czégo ty żóndasz, gżýszny człowjéku?
Żóndam ja Pánie
Létkie skonánie,
A po śmjérci żýwot wjéczny otszymánie.
Kto te modlítwe béńdzie múwił
Choć nie códzień,
Tszy rázy na týdzień —
W pjątek do pośníku,
A w sobóty do objádu,
A w niedziéle do mszy świéntyj,
Béńdzie mu raj otworżóny,
A pjékło zamkniénty.
Pan Jézus ze mną, Paniénka psze de mną:
Co im się stánie, to i mnie.
A ja gżyszny lég'em spać,
Swóje dúszy Bógu dać.

Aniołówje psze dúszy mójej:
Jéden mi świci, drúgi mi ściéli,
Tszéci béńdzie pszy dúszy, pszy ciéle.
Jézus Máryja w ústach mójich,
Jézus Máryja w sércu mójim,
Jézus Máryja pszy skonániu mójem.

IX. Молитва до св. Николая.

Хто буди до сьвитого Николайа пацьір говорити,
Того буди Господь у шчастьу благословити
По усьільаких дорогах, по усьільаких батогах, по усьільаких гостиньцьох.
Пішла души до Христа Ісуса,
Запукала у реньскі ворота:
Вийшоу до нейі сам Сус Христос.
Чого бажайиш грішна душо?
Бажайу твойі обітницьі,
Абис ми то дау, шчос обіцьиу!
Пєтри, Паули! возьміт кльучі,
Замкньіт псови мурованому пашчеку і суцьі мурованьі,
Аби льудьом шкури ни розривали,
Аби крови ни розливали,
Льудьом жильу ни додавали.
Вийшоу Ісус на зилену луку
Під Христову ручку (?),
Під сьвитойі Матири плашчик,
Під сьвитого Николайа бечок (?).
Сьвитий Николайу!
Йа тобі віддайу,
Свойі бидльата,
Свойі тильата
І самого сибе.
Стойіт ріска цвитуча
Шрит Ісусом Христом видьуча.
Виджу тьи, мій Ісуси, чириз сьвичеиьі руки.
Сьвашченник стойіт при віутари,
Божи тіло пістуйи,
Мойа сьи души радуйи.
Радуй сьа, душо мойа!
Виспли сьи, душо мойа,

Шчос ви́дьіла Збави́тильи,
Віткупи́тильи,
З бо́ку кроў вильа́ну.
Йіди Ісу́с на мале́нькім віслы́і,
Стаў і пи́ши:
Одно́гом си́на ма́ла
І то́го жиди́ ўзьи́ли,
На хрисьты́і роспи́йили,
Чо́рним те́рньом подрапа́ли,
Гірко́ў жо́ўчиў напува́ли.
У вили́кий читве́р було ду́жи зи́мно,
Бо Ісу́са по му́ках во́джино.
Ве́ли йиго́ по го́рах, по шкарпе́тах;
Пила́т го сьи питайи:
Йак ти, Су́си, чи зи́мно, чи гори́чо?
Аньі ми зимно, а́ньі гори́чо,
Тьілько тирпльу́ гіркий труд
За мій бідний льуд.

Амінь.

X. До Христа.

У нидьільу ра́но со́ньічко сходит,
Найсьвитьі́йша Ма́тьінка си́ночка во́дит.
Пове́ла го на у́триньу,
З у́триньі на слу́жбу,
С слу́жби на ка́заньи,
С ка́заньи на вичірньу,
З вичі́рньі до гро́бу.
Отвори́ў сьи бо́жий гріб,
Огльи́нуў сьи ми́лий Біг:
Чого́ потрібу́йиш чоловічи?
Ле́хкого сконань́и,
Душно́го (душевного) збаўльі́ньи.
Стойіт сьвічка сьвітьа́ча
Пи́рид Ісу́сом видьа́ча.
Ви́джу тьи, мій Ісу́си,
Чи́риз сьвиче́нньі ру́ки.
Сьвашче́нник Ісу́са пісту́йи,
Мойа́ сьи души радуйи.

Ра́дуй сьи, душо́ мойа́,
Бос ви́дьіла бо́жи тьіло,
Шчо сьи з душо́у́ розлучи́ло.
Наш Сус добродьі́й дау́ си прибúти ру́ки
І но́ги на хрисьтьі́ прибúли.
Йакúй з не́го ма́йстир дорогúй,
Соло́тка збро́йа!
Ра́дуй сьи душо́ мо́йа.
Кльінчúла дьіва у́ горо́тци,
Молúла сьи Бо́гу Отцу.
Так сьи молúла,
Аж сьи йі дру́шка зйавúла.
С тоу́ дру́шкоу́ ходúла,
Надúбала сьвито́го Іва́на.
Мій сьвитúй Іва́ни,
Ни вúдьіуйис мо́го сúна?
Вúдьіу́ йа тво́го сúна, йак го жидú замордува́ли,
Ру́ки, но́ги на хрисьтьі прибúли.
Ідú Пе́три, ідú Пау́ли, йдьіт по сьвітьі,
Кажіт мало́му симильі́тному,
Жибú ту молúтву відмоу́йили два ра́зи на тúждинь:
У пúйток при обідьі, у́ субо́ту при вичéри;
Тако́му сьи ре́ньскі воро́та буду́т отвира́ти,
Пикúльньі замика́ти;
На во́йньі ни загúни.
На водьі́ ни пото́ни,
Биз сьвито́го Сакраме́нту ни умре́.

Числа IX. і X. записав я 7. цьвітня 1893 р. в Григорові, пов. Бучацького, від діда, імени єго не знаю. Додаю їх до попередних молитов задля змісту.

IV.

Пісні. [1]

1. Про муки Христові.

Род жидоу́ский затворений
І віт Христа постау́лений.
Збирали сьа Христа у́бити,
Мисьійаша наживити.

---

[1]) В піснях не давав я акценту тому, що Златарський не оповідав, лиш сьпівав їх. Вказівки літературні був ласкав зладити др. *Іван Франко*; рівнож він впорядкував цілий материял.

Узьали Христа аж на гору,
До пилатового двору;
Пилат руци умивайи,
Сина божого ниспознайи.
На́-ўхрист Христа роспинайи,
Руци й ноги прибивайи.
Матка билша фрасоўлива,
Стойіт піт крижем смутлива:
На сина сьи погльидайи,
Сьлізми свой твар умивайи
Ах, синуж мой озльублезний,
Серцьу-с мому ізболезний!
Тош тьа виджу роспйатого
І на христьі прибитого.
Тош тьа моцно скатували,
Руци й ноги прибивали!
Плач, мольім сьа Христійани —
Тирпіў Христос за нас рани.
Тирпіў пйить ран крижуваних
За нас грішних, Христійани.
Тирпіў рани, тирпіў муки,
Чириз жидоўскійа руки.
А ми Христа вихвальаймо,
Алилуйа засьпіваймо.
Алилуйа, Алилуйа,
Слава, Христе, твойі страсти!
Сохраньай мир от напасти,
От льуцкойі пинависти.

Пор. Записки Югозападного отдѣла И. Р. Геогр. Общ. за 1873 годъ, Матерьялы стор 28; П. Чубінський, Труды т. III. стор. 20. *І. Ф.*

2. Смерть і похорон Христа.

У слаўньім сильі, ў Русалимі, там Сус Назараньский,
Даў сьа бити, катувати, за мир христийаньский.
Били, слупи слуповали, кроў з боку сточили,
Ни йиднуйу тирновину Христу на главу зложили.
Марійа Матка Божа ж жальу умльівайи,
Свого сина озльублезного сльозами ўмивайи.

Синуж мой возльублезний, чом ти вумпрайиш?
Кіло свойи присьватойи до гробу вотдайиш.
Прийшоў Йосиф до Пилату, ўзьаў сьватих просити:
Час би, Пилатьі кіло с христа зньити,
У плашчіўницьу ўбрати, ўо гроб положити.
Сьватійа вученики славу очинили,
Узьали, Христа зньали с крижа, ў плашчіўницьу ўбрали і ў гроб положили.
Шчо найтвертши од каменьа а ў райскойи серци,
Шче ни дознали Сотворитильи, камінь знаў перший.
Жаднайа віра того ни дождала, кілько ў мори камінь,
Христос слаўний по ўсем сьвіту, Христос йаўний на вік віком амінь.

Пор. Головацкій, Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси. Москва 1878. ч. III., отд. 1. стор. 271. *І. Ф.*

3. Про хрест і смерть Христову.

Древо пресьватойи
От біса зацнойи
І предимнойи!
Усьіх бісол прогониў,
А христиан борониў
Сам пан Ізбавитиль;
Простер руци, Откупитиль,
На хрестьі.
Суси льубиўний,
Тос йи добротливий
І милостивий!
Тройи с древа ізльубиў,
Кроў з водойу іспустиў,
І от боку рибра свого
І от роду заўзьатого
І нимилостивого.
Мойсей пророка,
Зьіслано отрока,
Йако ў райу бил;
Которого Бог зльубиў,
Манну з неба іспустиў;
Вони йиму манну отдавали,
Жиўцем (зам. жовчем), оцтом, Христа напували

За милость його.
Йуда злосливий,
Учиник праўдивий
І то й найперший;
Він того збізуміў,
Продаў христа бис цьіни,
Сам сьа вовісиў,
Небо і земльу опустиў —
На віки.
Тирновий вінец цару,
Уложили Христу на главу —
Усеш то Аўрайі;
Зимльа сьа острасла,
Луна от слонца згасла,
Й настала по ўсем сьвіту [тьма].
Цар на христьі прибитий окрутни!
Йіван богослоў,
Насьльідник Сус Христоў,
Піт крижем стойашчий,
На Марійу згльадьашчий,
Сьльози свойі проливайи,
Матир Божу покішайи
Христовуйу.
Ми мізерньійі у сьвітьі,
Приблудньійі і ми грішньійі:
Ми д нему прибігаймо,
Поклон Христу отдаваймо,
Аби нас Христос борониў,
Од шатаньіў сохраниў
На страшном судьі.

Пор. Богогласникъ 1790 р. N. 72 (в виданю львівськім 1852 р. стор. 171). В акростіху автор пісні названий Д и м и т р і й — правдоподібно св. Димитрій Ростовський. *І. Ф.*

4. За смерть Христову — грішникам мука.

Вийдим ми, вийдим, на гору високу,
Там стойіт сам Спаситиль на хрисьтьі прибитий.
Пани наш, Пани!
За шчо тирпиш рани?

І про тойу злойу дольу
Плине кроў з водою.
Ти грішнику льутий,
Гріхамис набутий,
Образнуўйис Христа Пана —
Йист то ў боку рана.
Ти грішнику кай сьи,
Гріха сповідай сьи,
Іс прозьбами, з молитвами
До Господа ўдай сьи.
Йак навозьи древа,
Шче іс темного льиса,
Йак наложат вогонь вічний,
Дайут душу бісам.
Ангил прильітайи,
Грішника питайи:
Страшним судом острахайи,
Душу виручайи.
Йак навари пива,
Шче й рузного трунку,
А ў роскошах сего сьвіта
Заўдайут фрасунку.
Божи наш, Божи,
Йаке смутне ложи!
Набрала сьа душа гріха,
Збути сьа ни можи.
Ми за ту причину,
Падьмо на кольіна:
Облагаймо Спаситильи
На віки вічньійа.

5. Чудовний образ Христа у Климові.

У слаўньім силі у Климові
Там Спаситиль на пристольі,
Рани свойі утворайи,
Кроў сьватуйу проливайи.
Ожагни сьи, чоловечи,
Най бис твой гроб кроў ни течи!
Тичé, тичé, йиму з глави,
С піт коруни мальувани.

Тиче́, тиче́, ни приста́ни
Од вечири аж до раньи.
О сьватльішчий Спаситильу,
Сего сьвіта Збавитильу!
О даруй нам благодати,
С тобоў ў небі царствувати!
А ми Спаса вихвальаймо,
Алилуйа засьпіваймо.

6. Чудовний образ Матері Божої в Хотіпю.

Радуй сьа Марійо, небесна царици!
Ой радуй сьа пречистайа, просьвітла зорници.
Ти сьа ўрадувала, сина породила,
Оскльаньбами од Йадама місто слободила.
Ступи до нас, панно, з високого тьмаку,
Покішай нас йа ўсьіх грішних ў сьім виликім страху.
То ни виликий страх па нас наступуйи,
Ричитинскайа рука ўсьіх нас обгортуйи.
Когдаж мой меч острий од рук бісурманських,
Ни дай вірним загибати ўсьім душ християнським.
Благоческайа земльа того допустила,
Де ў містечку, а ў Хотьіньу, панна сьльози льльила.
Льльила, проливала до свойиго сипа,
Плакала чиста панна, йак матка йидина.
Плакала ў Тримбоўльі, ў містечку крулеўскім,
Пофтурни у Камйнпцу, повітьу подольскім.
Красна голубници, храни свойі дьіти,
Шчобим тибе могли милосерни піти.
Алилуйа, алилуйа, слава тобі Божи,
Ни забудь нас, ўладичици, Марійо господна.
Ни забуду, шче й прибуду за вас сьа молити,
Тілько прошу, пиристаньти Господа гньівити.
Ми тибе ни забудим, доки жити будим,
Мньа твойи присьвйатойи ўсе хвалити будим.
Ми тьа буде́м вихвальати од нині до віка —
Імньа твойи присьватойи на многийа льіта.
Од вік віком ни пристаним, доки сьвіта стани,
Ми тьа будем прислаўйати, а ўсе християни.

7. Чудо Матері Божої в Почаєві.

Там на горі ў Почайові йаснайа скала стала,
Йак наступило турецькойи восько, йако темнайа хмара.
Йак наступило, гору сточило, войувати сьа зачинайи:
Матко цудоўна почайіўскайа! твой манастир опступили.
Отец Зильізо зильійимстойи сьльозами сьа умивайи:
Матко цудоўна почайіўскайа — твой манастир загибайи.
Матка цудоўна під крижем стала, войувати сьа ни дала,
Кульі одвиртала, кіньми тратувала, свой манастир ратувала.
Турки, Татари, турецкойи восько, шчош ми таке ў той час вочинили?
Де ў тьім містечку Почайові с Христійаньіў кроў сточили.
Йак сточили, тай проливали, Бога ни ўвірували,
Аж вод йасности, од Матир Божойі с коний до зимльі падали.
Йак падали, карки ломали: а ўжеж ми ту ни будемо,
Аж во третий день с турецкой зимльі ўсьой Христійан повирнем.
Йак сьа дознали Турки, Татари, шчо то йист Божайа мати,
Пітписали сьи до Почайова великуйу дань давати.

8. До Матери Божої.

Пот твойу милосьть ўсе прибігайим,
Помоци твойі ўсегда жадайим,
Поратуй нас Дьіво
При во скорбих зьіло,
У каждом припатку,
Смутном фрасунку,
Душу нашу і кіло.
Молитва наша Тибі воздамна,
Будь милосерна і нивосужденна.
А зо свойим сином йидина чиста ў Тебі сийайи,
Тройци присьватуйу Марійу господньу ўсе вихвальаймо
І ўсе сьватайа Дьіво Марійо.
Со сьватойі моци, чистойі тройцьі і превозношенно
У корупи польской земли і руской
Сьльічнийа лилийа, дьіва Марийа
Од огньа заховай,
Тілько нас ни подай,
От повітра вогньа,
Матко господна.

9. Про св. Івана Богослова.

О ти Йана Богослова
Миром тайна, слатка мова —
Достойнойи можим піти,
О ти Йана ославіти.
Чистотойу найцьісньішчий,
Сам Сус Христос наййасьньішчий,
Нат Ілийоў і над ружиў,
Чистий образ, сам Син божий
Примудрости голубинньа —
Найперший Бог ў свойіх силах;
З Дьіви, з Марійі сплотиў сьа,
Бог ў потребах промислиў сьа.
Орел небо озльітайи,
Слонци правидни огльадайи.
Пиши начал мик-би слова,
Шчо ангелийа Сус Христова —
Сто двацьать льіт жил у мирі,
Отвирзай нас ўсьакой вірі.
Сам собі казаў гроб копати,
Місци і кіло готувати.
Мучиницьі днем приспіли,
А ўже кіла ни воздріли.
Знайшли квітньу с сего крайу,
Ілийі з Йаном прежде ў райу.
Йан бо житиль ў сему райу,
Восьмого дньа з гроба ўстайи.
Йан бо житиль ўвесь прах отпускайи,
Усьакой больісьть возвішчайи.
А сли схочиш умирати,
Риче Христос царствувати.
Ай ни ўмерши токмо жилши
Ілийа з Йаном ў райу билши,
Де сьа майи суд зачати,
Анцихриста облишчати.
Сойдет сьватих виликих трох
Ілийа з Йаном і Онопій.
Прес трох сьватих і от Йана,
Благодать нам будет дана,

Ласкавий Бог на правици билши
Од вік віком тьа хвалити.

Пор. Богогласникъ 1790 N 190 (вид. 1852 стор. 455); Kolberg, Pokucie II, 272. *І. Ф.*

10. Про св. Григорія.

Красна висна, сьвіт нам настаў, Бог нам сьи надаў;
Благочести спознал йиси, Христос жиж нам дал сьи;
Бо хотьіў ўраг прокльатий цaрицьу спожерти,
Йиму Господь благословиў йиго главу утерти.
Ти сьватий Григорійу, главу утирайиш —
Того ўрага прокльатого образом звішчайиш.
Ми за теби, Григорійу, ўсегда Бога просим:
Радуй сьа, Григорійу, руци свойі зносим.
Ти сьватий Григорійу Христа ублагайиш,
Царам, кньазьам, милим панам, йак сонци снийайиш.
Проквітай нам, Григорійу, йак цар, кньазь добрійи,
Тебі слава, тебі поклон, на віки вічньійа.

Пор. Богогласникъ 1790 р. N 187 (вид. 1852 стор. 450). *І. Ф.*

11. Про св. Василія.

Озлийай сьа благодати ў уста твойі, отчи,
Бо ти бел йиси, пáстиру, добрий,
Бо ти учел йиси словеснийа олци
Вірувати Бога а во Тройци,
А во Тройци йидину.
Когда д нему і за жону Іўладийу записал,
У той час сьватий Василийа а преч бісол одогнал.
Плачет, молит Кисирийа[1])
Вельман молит сьватий Василийа.
Аби бісол одогнал.
Молим ти сьа, пастиру добрий, очи шчадротливий,
Будь нам милостивий!

[1]) Жона Іуладийа — пр. лірника.

Бо записаў сьа мой муж урагу
Луциперу пекельному
А зо свойоў криўлейоў.
Улаго́лит д нему сьватий Василийа: Ти чловече, мужи
Бой сьа Бога, Уладийу, согрішиў йис дужи.
Бо ти Бога оца опустиўйис,
Духа сьватого охилиўйис,
І Сина Божего.
Кай сьа гріхоў, чоловече, покути держи сьа,
А ўсе свому Сотворительу сльозами моли сьа,
Шчоби тибе ўраги, ўраги ни ўхопили,
У вогонь, у сьірку ни ўкинули.
Бо там будеш горіти.
Рече д нему (зам. демон): „Сьватий Василийи, ни чини нам пакости,
Бо він сьі нам сам записаў с сего сьвіта слаўности.
А ти йиго од нас, од нас одбирайиш,
У нашийа руци нам йиго ни дайиш
Йако мужа нашего.
Замкнуў сьватий Василийа Уўладийа ў дому,
А сам пішоў молити сьа со сьватому Богу.
„Помилуй мйа, Божи Очи,
Усего сьвіта тиж мой творчи
І ошчадриж і мине!“
Словослоўйат, пісьньу сьпівайут,
А преч біси утьікают
І назад записи виртают,
Вікном у церкву кидайут
І на Василийа нарікайут,
Вельман йиго проклинают
Йако слугу свойиго.
О змилуй сьа, Божи, надо мнойу,
Шчом согрішиў перет тобойу.
О змилуй же сьа, Божи, на до мнойу,
Шчом недостойний слугойу Твойім;
Сотворитильу мой і Спаситильу мой, Откупитильу мой.

Пор. Безсоновъ, Калики перехожіе I. 774—778; Жите і Слово III. стор. 215—216. *I. Ф.*

12. Про св. Николая.*)

Большиго днесь на земли трона;
Хто схочи ў себи за патрона
Обрати Николайа сьвйата,
Бог нам йист помочник помйата**)
У разума.
Шчебис потапаў на мори,
Прибудет Николайу скорий:
Токмо рци: Сьватий Николайу,
Ратуй нас! зараз руци дайимо
Усе ў помоци.
Ратуйиш озьньа йис тиўници [тимници, *І. Ф.*]
Дай способ сиротам, ўдовицьам.
Він дайи способ, йак на сьвітьі жити,
Кілько йиго потреба просити —
Усе ў помоци.
Досить жи сей сьвіт, ни мало льуда,
Дознайиш пресьватого Николая чуда.
Бо хто сьи йиму так шчире помолит,
Найменчи члунок ни заболит —
У серцьу йиго.
А звидет а з пути блудьашчой,
Скоро тьа ослишит мольашчой,
Хоцьбис упал межи льути волци,
Рожжинеш бісолскійа полки —
Ни згиниш.
Хоцьбис бил де ў йакой напасти,
Не дасть тобі Николай пропасти.
Хоцьбис бил осужден на згубу,
Сам падеш напасной пагубу —
Усегда вічнуйу.
Сиротам і ўдовам он йист опйикунам,
Усьім справам а ў розних патронам;
Али ни ўважай, шчо ни майим злота,
Тілько просьім Николайа сьвата —

*) Назву св. Николая „Мир-Ликійський“ переробили лірники на Мирно-київський“. *В. Гн.*

**) Перекалічено зам.: помоц непонята. *І. Ф.*

Усе ў помоц.
Кормитиль він йи ўсему миру,
Хтош тілько дайит йиму на охвіру
Він дайи способ, йак на сьвіты жити,
Али сушчи йиго рачит нас кормитиль —
Цалий сьвіт.
Ми д нем' прекланьаймо глави,
Сьватому отцу Николайу;
Бо шчо ми йиго будемо благати,
Будет нас ўсьіх душ ратувати —
Сьватий Николай.
Сьватльішчий Николайу очи!
Поратуйжи нас ўвесь мир чудийа-творчи.
Али раш творца за ўвесь мир благати,
Бисмо тьа могли вихвальати —
На віки віком.

Пор. Богогласникъ 1790 N. 173 (1852 стор. 428); Kolberg, Pokucie II, 270; П. В. Шейнъ, Бѣло-русскія пѣсни (Записки И.Р. Геогр. Общ. по отд. этнографіи) т. V. 691. *І. Ф.*

13. Св. Николай і три студенти.[1]

Чо сьа суйатиш, чоловечи вірний?
Погадай собі, шчо Бог незмилний;
Йак у фрасунку, так у жалобі,
Днесь Николай — ми просьімо собі,
Йак ў день, так ў ночи: Стань нам до помочи.
Хоцьби тьа спіткала фортуна злайа,
Ни дуфай ньі во шчо, но ў Николайа;
Бо ми Николайа випросьімо собі,
Він ни дознайи жаднойі шкоди.
Йак тьашко заболит, він Бога молит,
А зайдет тьа слонци, зайдет тьа зара,
Йак ідеш у поли, смутлива мора;
Там на поли буде статок,
А ў коморі буде спраток.

[1]) Златарський назвав сю пісню: Николай у подорожи.

І так (певно: йак) на оборі — сьватий Николай (певно: і) ў дорозі.
Али три бладенци[1]) йшли з науки,
Ступили до коршми напити сьа води,
А йіх коршмар помордуваў,
Штучки, очки позмитуваў,
Йакби так часом —
Продаўби з мньасом.
Али тим гостинцим йіди сьватий Николай
І на туйу коршму па пьічльіг стайи.
Скоро на день, на свитаньи,
Устайи сьватий до читаньи[2]);
Так мовит по слові, йако свому слугови —
Мовит пан до слуги: Іди ўсьідлай осла;
Там тьи страх обгорни;
Прутко го післаў —
Там биз мича і биз ката;
Нашому ослови ўже глава стьата.
Йак йшло сьідлати, він ни можи ўстати.
Мовит пан до слуги: іди йиго ўсьідлай,
Тай на куждом місци ўсе Бога благай,
Бо йиму того ничого ни шкодит;
Дай йиму оброку, бо він ўже ходит.
Дай спокій тривозьі, бо ми ў дорозьі.
Утвирайи йізбу, виходит коршмар,
Йиму сьи серци крайи, шчо жийи осел.
Ходит, мовит сам собі по слові:
Сли жи йа стьаў голову ослови,
Ти, очи прикрасний, ўже чоловік нишчасний;
А ни було сьвітка — скирваўленна мерва —
Шчеж йа хотьіў скоштувати з восла стерва,
Подорожним продавати,
Йак би за то мож плату ўзьати.
Али ў той голиньі, ў коршмареві коморі,
Усьі тройи бладенцьіў поўстали живі;
Скачут з бочки, йако з купельньі,
Сьльічньі, здраві, йако ангельі
І до ньіх падайут сьватому Николайу
І назад сьа повиртали до свого крайу.

---

[1]) студенти, пр. лірника.
[2]) як жид, пр. лірника.

14. Про св. Олексія.

У Пана Бога йист вилика сила:
Йак подружиў отец про нивольу сина,
І казаў йиму с тоў жоноў жити —
А Олексей пішоў на пушчу блудити.
Блудиў Олексей трицьать і три льіта,
Трицьать і три льіта, аньі йіўши, ньі пиўши
І до свойиго отца зимлеў соближиў сьа.
Йиго отец ў той час ни спознайи,
Сина Оликсейа за старцьи приймайи.
Казаў йиму, слугам, дом збудовати,
Старцьу Оликсейу йісти й пити доношати.
Стариц Оликсей того ньіц ни поживайи,
Тілько свойу частку на ниських роздайи.
Згльануў Господь із йасного неба;
Старчи Оликсейу! час ўмирати, треба!
Соближиў сьи Оликсий ўмираги
І казаў слугам карту написати.
Узьали ўйирньі слуги написали му карту,
У більі руци дали, биз руци, биз варту.
Він казаў по отца післати,
Аби прийшоў отец туйу карту читати.
Прийшоў родний отец йиго кіло навиджати;
А ўзьаў родний отец туйу карту — читайи,
А нат тойоў картоў ж жальу умльівайи:
Горкий жи мій, горкий і шче горкий сьвіти!
Сину Оликсейу, мій ружовий квіти.
Він, Оликсей, казаў по маму післати,
Шчоби прийшла родна матка туйу карту читати.
Прийшла родна матка кіло невиджати,
Погльадайи ў руци: йи карта читати.
Узьила родна матка — туйу карту читайи
І над тойоў картоў ж жальу умльівайи:
Горкий жи мій, горкий, горкий жи мій сьвіти,
Сину Оликсейу, мій ружовий квіти!
Нат тобоў йа, сину, свойу кроў проливала,
А йа с теби, сину, послуги ни мала.
Дайти по ви, слудзи, до мого брата знати,

Шчоби прийшоў родний братчик туйу карту читати.
Прийшоў родний братчик, туйу карту читайи,
Брата Оликсейа с письма познавайи:
Горкий жи мій, горкий, горкий жи мій сьвіти,
Брати Оликсейу, мій ружовий квіти.
Дайти но ви, слудзи, до мойі сьостри знати,
Шчоби прийшла родна сьостра туйу карту читати.
Прийшла родна сьостра кіло навиджати,
Поглъадайи ў руци — йи карта читати.
Узъала родна сьостра туйу карту, читайи
І нат тойоў картоў ж жалъу умлъівайи:
Горкий жи мій, горкий, горкий жи мій сьвіти,
Брати Оликсейу, мій ружовий квіти!
Дайти но ви, слудзи, до мойі жони знати,
Шчоби прийшла сльубна жона туйу карту читати.
Прийшла сълубна жона кіло навіджати,
Поглъидайи ў руци — йи карта читати.
Узъала сльубна жона туйу карту — читайи,
А нат тойоў картоў ж жалъу умлъівайи:
Горкий жи мій, горкий, горкий жи мій сьвіти,
Мужу Оликсейу, мой ружовий квіти.
Кажда дривина лъіторосьть пускайи
І каждая птицьа свойу пару майи:
Ли(ш) йа нишчаслива так по сьвітьі блукайу...
Ниплоднойи древо с саду вирубайут —
Мине ниплодницьу ў рай ниприймайут!
Йак ти минъі, жоно, вірно сльубовала,
Будеш ти зо мнойу ў небі царство мала.

[Від лїрника Ґнаца з Вичілок, Бучацького повіта.]

Пор. Kolberg, Pokucie II, 274—276. *І. Ф.*

15. Про св. Варвару.

Зійшла зора, посирид мора —
То ни йи зора, лиш сьвита Варвара.
Али бо йійі сьи сам пан круль залицьиў,
Сьватьійі Варварі подарунок обіцьиў.
І казаў він слугам злота накопати,
Сьватьійі Варварі подарунок післати.

Сьвитая Варвара подарунку ни брала,
Бо йиму бути жоноў ни гадала.
А він казаў слугам срібла накопати,
Сьватьйі Варварі подарунок післати.
Сьватайа Варвара срібла-злота ни брала,
Бо йиму жоноў бути ни гадала.
А він казаў слугам скла надробити
І сьватьій Варварі по тім склы ходити.
Сьвитайа Варвара того сьи нальикла,
Прит паном Богом на кольіна ўкльикла:
Господи Божи, стань ми до поруки,
Ни дай ми тирпіти нивинной і муки.
Зьіслаў Господь ангели з неба:
Уступай Варваро на то скло, бо треба.
Сьватайа Варвара на скло наступила,
А жадной і кроплы кирви ни ўронила.
А він казаў слугам вогонь розложити,
Та сьвиту Варвару ў ольійу смажити.
А сьвита Варвара й того сьи нальикла,
Пирит Паном Богом на кольіна ўкльикла:
Господи Божи, стань ми до поруки,
Ни дай ми тирпіти нивинной і муки,
Зьіслаў Господь ангели з неба:
Уступай, Варваро, ў той ольій, бо треба.
Сьвитайа Варвара ў ольій поступила,
Али йі сьі жадна причина ни ўзьила.
Ти сьвита Варваро, ти йи чаровина:
Тибе сьи ни бире аньі жадна причина.
А він казаў слугам гроб вимуровати
І сьвиту Варвару ў земльу закопати.
І пойіхаў сам пан круль на войну
І лишиў Варвару ў гробі супокойну;
І він сьи там бавиў трицьить і три льіта,
А сьвита Варвара ни видьіла сьвіта.
Прийіхаў сам пан круль із войни
І льиг собі ў лушко, лушко супокойни.
Али бо йиму сьи Варвара приснила,
Шчо файньішша панна, йак на сьвітьі була.
А він казаў слугам гріб розмуровати,
Сьвитойі Варвари косьтьі роскидати.

(А слуги йиму кажут:) Крульу паш, крульу, Варвара жива!
Шче файньішша панна, йак на сьвітьі була.
Слуги мойі вйирньі! ви нивйирно миньі служили,
Ви сьвиту Варвару у гробі живили.
Ходит собі сам круль по дзьидзьіньци,
Вдариў ў него перун із йасного соньцьи.
Годьі тобі, крульу, на земли войувати —
Нат сьвитоў Вароў, гріх сьи збиткувати.

(Від лїрника Іґнаца з Вичілок, Бучацького пов.)

Пор. Kolberg, Pokucie II, 277—279. *І. Ф.*

16. Про св. Варвару замучену батьком.[1])

Покой благодати, ангельскайа мати:
Варваро прикраснайа, Христова нивісто і нинивістнайа.[2])
Мучила сьи за Христа, создатильу убога.
Отец того ни зльубиў, казаў запрістити, муками страшити;
Тьікаюшчи од вітцьа, йако воўца вод воўка,
Тай гора камйанна: горо, росступи сьа, мучиници скрий сьа;
І ў горі тьа достережем, на землыу тьа і возьмем.
Взьаўши йійі за ўласа, ў слуп главу вйазаўши,
У слуп главу ўйазаўши, похтьом кіло стружаўши;
Нохтьом кіло стружаўши і під нози доптаўши.
Твой глас со небес: хвальіт Варвару і однесь
Царствуй, царствуй со віки, с Сусом Христом на віки.

17. Про св. Параскевію.

Радосливим серцим отвирзаймо глас:
Парасковейа, сьльічнайа лилийа,
Красна дьівици, райскайа столици
Моли Бога і о пас!
Сьвіци опальахом і востружахом
Докола з мичами, бійахом з бичами:

---

[1]) Лїрники називають сю пісню „Мала Варвара“.
[2]) Стих сей повтаряєсь по кождому віршови.

Красну дьівицьу диржали ў тимници,
Перса йійі обрізахом.
Ти йист служибницьа у Христа Пана,
Бо ти йи краснайа, від Бога шчаснайа,
Вінцем прикрашена і сововінчена:
Будь нам і молибницьа.
Ти йи служибницьа і молибницьа,
Бо твойа дишницьа радосна божницьа:
І львами крушат сьа і припорошат сьа,
Прахом росипйат сьа.
Прийдьім, поклоньім сьа Параскoвейі,
Шчо приймила рани тамки і молена
Ни від Иритикіў, нивірних йазикіў
Ти йист мучиницьа.
Прийдьім, поклоньім сьа Ісусу Христу,
Бо Христос Спаситиль, то нам откупитиль;
З вочистойі Панни йист нам пожопдани
Сьвіту ўсе создайи днесь.
Усьакайа приймайи, ўсьака нейскайа;
По Христу, по Богу, стили нам дорогу:
Імньа твойи штити, на віки хвалити
Од вік віком, с сим чоловіком.

18. Про св. Онуфрия.

Chto chce na pomoc wzywać Onufrego,
Bo un moży chybnońć pjekła goroncego.
Sławno trafić do nieba,
Tylo mu służyć potszeba.
Pamnientaj sobi mizernyj gżyszniku,
Jak ten Onufry błondzi(ł) w młodym wiku:
Zgardził pjerskow korunow,
S całego świata mamunow.
Jak sie narodził, ny mniał w sobje złości,
Jego lwa karmiła z boski opaczności.
Stracił życie źi lwamy —
Mul sie Onufry za namy.
Pojszed na puszczy, a w głembokie skały,
Tam poślubował z Bogiem swoj wik cały.
Kila lat żyw, dźiś on w czystości —

Ciało z martwy ostrości.
Piszy supliki: Jezu pszychmogoncy!
Niech sie pszyczyni ten patron goroncy.
Ratuj ży nas patronie,
Chtoż nas wjency obroni?
Muwjo pszykłada świata pachnoncego –
Tam wy znajdziecie w puszczach Onufrego.
Tam wy jego znajdziecie,
Śwjenty objawił, co wicie;
A jemu pan muwi, żyby spokoj beło,
Żyby okrutny pochowaty ciało.
Wzioł Chrystos duszy w opjekie,
Jusz ny wypuszczy na wjeky.
Śwjenty Onufreju, prosimo my ciebje.
Żyby zmarły duszy krulowały w niebje.
Za twojy, świenty pszeczyny,
Niech nam otpuszczy Bog winy.

Пор. Kolberg, Pokucie II, 273; Mioduszewski, Spiewnik kościelny 643. *І. Ф.*

19. Про св. Антонія Підкаменецького.

Jezu muj pszynajsłotszy, zmiłuj siy nad namy,
Nad mizernym tym stworżeniem, ojcieć nad dziatkamy!
W sławnim mjescu u Kamjencu recz koruna polska,
W sławnim mjescu u Kamjencu granica podolska.
W wiwtorek bardzo rano klasztor zrabowano,
Z wjelgymy żałościymy Turczy nam oddano.
Turyk zrado pszystempujy, symborijy znianto (zdjęto)
Na piendziesion zakonników psze klasztorem stianto (ścięto).
Ten najświenszy zakonnicy z rajcu wystompili,
Pszenajświenszy ten sakrament pod nozy skruszyli.
Skruszyli, połomali, koniem jeść dawali:
Konie jego nic nie jadli pszyd nym powkleńkali.
Gde w Jezusowym kościele konie powstawjali
Świentego Antoniego s kościoła wygnali,
A s tych barzo głośnych dzwoniw koni napuwali,
Choreńgwy i obrazy pot kulbaky słali.
Byjcie w kotły, grajcie w tromby, na żałobni stronwy,

Zawołajcie tym nabożnym do najświentszyj panny.
Panienko litościwa, proś nam syna swego,
Żyb nam raczy dał potłumić cara tureckiego.
Panienko litościwa, cosz tak idut lata?
Cy jusz beńdzie sond wjeczny, cy skończenie świata?
My za tyja pszyczyny pad'my na kolana,
Błagajonca Zbawjeciela i Chrystusa Pana,
Żyby my mogli żyć s Chrystusym Panym,
Po śmjerci z nim kruluwać na wjek wjeczny amyn.

Пор. Kolberg, Pokucie II, 267; тогож Lud VI, 234. *І. Ф.*

20. Про тогож св. Антонія.

Chto chce na pomoc wzywać Antoniego,
On go zastompił ot szystkiego złego.
Świenty Antoni ma łaski od Boga,
Każdego pocieszy, choć najwjentsza szkoda.
Świenty Antoni jest bogosławjony —
Mul sie za namy do najświenszyj panny.
Świenty Antoni cuda pokazujy,
Kturen bijy, kradno — on jich wyznajdujy.
Bo nywjarńi Turcy tak bijo na niego,
Jeszczy my ny wimy cuda Antoniego.
Świenty Antoni cud jawem pokazał,
Głowy, rence, nozy, precz Turkom pozłamjał.
Najstarszyj Turyk zacioł u twarż jego,
Teras my doznali cuda Antoniego.
Najstarszy Turyk muwje: ciekajmy od niego!
Sługi jego muwio: znaj pan Antoniego.
Jest dobry, świenty Antoni w cudownim obrazi:
Ratuj nas Antoni w naszym czyńśkim (ciężkim) raźi! -
Ratuj nas Antoni dopoki żyjemy,
Jusz po śmyrci wjeczny, jak z Bogiem zaśniemy.
Chto sie Antoniewy szczyrży uchjarujy,
Z wjelgiego nyszczeńścia un go wyratujy.
Chto sie Antoniewy szczyrży pomoli,
To najmeńczyj człunyk serciu ny zaboły.
Niechży to beńdzie na czeńść' i na chwały,
Świenty Antoni, pszeczeń sie za namy.

Ny wipuskaj nas Antoni zo świentyj opieki,
Beńdziemo ci chwalić stateczny na wjeki.
Świenty Antoni, prosimo my ciebje,
Żyby zmarły duszy krulowały w niebje.

Пор. Kolberg, Pokucie II, 276. *І. Ф.*

21. Про св. Михаїла.

Йак суд виликий, нины зборові
Виждом на роспйатьу божийа сили;
С придвічного, с придимного дыіла
День сьватого чуда Михайіла.
Образ кирваўлений, дитьом зйаўлений,
Рік ми того ради стало сьа дыіло,
Узьиў Бог на себи льуцкойи тыіло.
Тирпіў муки, тирпіў рани,
Нарешты смерти оскарженьи;
Трицьать три льіта, пан сего сьвіта.
У тисьача сьім сот пйадисьать пйать день,
Кирвавийа рани Ісус роспйатий —
Простер руци, ўсьількао приймайи
Кіло с кроўйоў Бог йійі витайи.
Прикланьаймо глави, Міхайіл ласкавий;
Ласкавий Бог днесь, ласкавий і ў помчи
Дайи хромим нози, темним очи;
Усьім нам дайиш ўсьільаку потребу,
Готуйиш правидним коруну у небі.
Божи ласкавий! йак небо, вимльа —
Ни взивай на мени блудного сина.
Од бід, од очагу темна оборона,
Чловека на земли.
Од гріха, од злости, рачи божой милости;
Божи пудовний, тут на пристольі,
Ни дай нам плакати болше на дольі.
Од повітра, трусайа, града
Оборони вборовая града:
Од вогньа, од войни, ўсьіх нас Божи сохрани.

22. Чудо св. Михаїла.

Де Бог великахом Михайіла зупел йиси
Силами го струтел йиси;
Бо хотьіў прокльатий з Богом сьа зроўнати,
Про тойи му треба ступати йа з неба
До пекла на віки.
Михайіл преслаўний і во чуда і ў оцьіў
Над сьватих на земли, ангилами небо усьім.
Де божойи чудо, чудийа і ўсьуда;
Прославнойи чудо про многийа льіта,
Живот ў віки, живот днесь.
Архангила імньа — і хто йиго взивайи,
Тому Луциниру і ни пирискаржайи.
Острий меч бойийуду страхал йиго ўсьуда
Svoйими ногами, з вірними слугами,
Побрал йиго на віки.
А Питро апостол ис тимницьі і звол йис,
Ступил йис іс прасницьу пойти і повілел йис;
Ровен Михайіли, храньай наші кіла,
Жи ўмирайу ў поли, Бог прибудит скоро,
Ільчушчого накормит.
Рече д нему Васил: пойти йиму ізрашчи.
Пойти со вірними, пойти і ни хотьашчи;
Давидові мошчі додайут сьміlости,
Рад би олтар збити, рад би го спіймити,
Власни йиго йак мичем.
Михайіла сьвата храм твой і подноўйашчий
Од нивірних йиго йако зори сходьашчи
А скоро присьпіли, зимли повильіли
Воду спростували, на храм божий стали
І путь водьі подали.
Опок іслотил йис і превозносьашчи ў рай
Од отца Дийана начальницьу (пшеницьу, пр. лірн.) молотьа,
Риче бис числа ў ний храм твой нарожденний —
Пойти благодати ўсьім нам царствувати
Усьім нам і неиристойним.
Михайіла пиньі от смертнам годиньі;
Путь покажи праўду, пойти з вірним славу;

З вірним чоловіком, пойти од вік віком,
Тройца, Бог, Алилуйа.

Про сю пісню сказав лїрник: „то йакась крута“ — і в самій річи она так зіпсута, що зрозуміти її годї.

23. Про Правду та Кривду — Як син матїр з дому виганяв.

Зле ў сьвітьі, зле чувати,
Типер Праўди ни видати;
Типер Праўду бйут, карайут,
А Нипраўду виличайут.
Типер Праўду бйут, катуйут,
А Нипраўду гоноруйут.
Типер Праўда хльіба просит,
А Нипраўда сьребло носит,
Типер Праўда край порога,
А Нипраўда конец стола;
І пйи Праўда гирке пиво,
А Нипраўда зилен вино;
Типер Праўда йа ў болотьі,
А Нипраўда ходит ў злотьі.

У нидьільу пораненьку
Загньіваў сьи син на неньку:
Йди си, нени, преч від мени
І ни бувай ньіґди ў мени;
Будут заўтра госьтьі ў мени —
Будут госьтьі приватньійа[1])
І сусьіди богатьійа;
Будут ў мени йісти, пити
І зо мнойу говорити.
І будут мньи сьи питати:
Котра твойа рідна мати?

---

[1]) богаті; пр. лїрники.

Йа сьи буду устидати,
Тибе мамоў називати;
Мойі госьтьі будут ў кармазиньі,
А ти, мамо, ў подертьі питачиньі.
Продай, сину, питачину,
Та спраў миньі кармазину.
Треба мамо докладати,
Кармазину тобі куповати,
А льіпши, мамо, йди си такой с хати...
Мати стала, задумала,
І тьашко, реўни заплакала:
Дьіти мойі приватньійа!
Ото йа вас годувала,
Йа вас дьіти згодувала
І кроў йим свойу проливала
І ньічкум темнум ни ўсипйала,
Сьвічка йасна ни згасала,
Зрастум твому догаджала,
Покіхим сьи сподьівала;
А ти мнойу проганьайиш,
Так сьи мнойу устидайиш.
Чикай, сину, трошки згодьі,
Будеш мати три пригодьі.
Йака мати, пригодочка?
Вигини ти худобочка.
Йака буде друга пригодочка?
Вигини ти худобочка.
Йака буде трета пригодочка?
Буде на твойу саму головочку.
Чорна хмара наступайи,
Дробен дошчик накрапльайи.
Дробен дощик накрапльайи,
Мама з дому виступайи.
Пішла мати гоpоньками,
Умивайи сьи сьльозоньками.
Пішла мати чириз льози,
Обливайут дрібньі сьльози —
І горойоў, долинойоў —
Здибуйи сьи із донькойоў:
Де йдеш нени? Йду до теби,

Відогнаў мньи син віт себи.
Ни набудиш, нени, ў мени,
Бо лиха йи дольа ў мени.
Будем, сину, зарабйати,
Лихі доли догаджати.
Лихі доли ни догодиш,
Віка миньі укоротиш
І дьіти мойі посиротиш.
Чо ти, мати, так змарньіла?
Так йак зимльас почорньіла?
Бо мине син проганьайи,
Так сьи мнойу устидайи.
Мати з дочкоў розмоўйайи,
А син маму здоганьайи:
Шчо там, сину, шчо чувати?
Шчось мйа мусьіў здоганьати?
Ой зле, мати, зле чувати,
Бо ўдариў грім, та на мій дьім:
Забиў жінку, тай дитину,
Тай майитку половину.
Забиў госьтьа ў кармазиньі
І майитку ў половиньі.
Ни грім на тьи, сину, ўдариў,
Сльози мойі на тьи ўпали; —
Мойі сльози кирвавийі,
Й слова мойі ласкавийі;
Бо йа тибе згодувала
І кроўйим свойу проливала;
Кроўйим свойу проливала,
Ньічкум темнум ни ўсипйала;
Ньічкум темнум ни ўсипйала,
Сьвічка йасна ни згасала;
Сьвічка йасна ни згасала,
Зрастум твомум догаджала;
А ти мнойу нроганьайиш,
Так сьи мнойу устидайиш!
Ходиж, мати, ўже до мени,
Буде тобі добри ў мени:
Йа тьи буду шановати
І ў слабости доглядати;
При смерти тра твойі бути

І по смерти спомйанути; —
І буду тьи памйитати,
Жись ми була рідна мати.
І ви льуди дисьатийа,
Кайти сьи ви, двацьатийа —
Отца й матку шановати
І у̌ слабости догльадати
І при смерти йийі бути,
Шче й по смерти спомйанути;
І по смерти памйатати,
Жи то була рідна мати.

Від лірника Іґнаца з Вичілок, Бучацького пов. зап. в Пужниках.

Пор. М. Драгоманов, Політичні пісні українського народу XVIII—XIX віку. Часть І, кн. 2, стор. 211—225; Записки Юго-Зап. отд. И. Р. Геогр. Общества, т. І. Матерьялы стор. 22—23. Друга половина пісні є основою думи про вдову і синів, надрукованої в Записках Юго-Зап. отд. И. Р. Геогр. Общ. Матерьялы стор. 11—14; варіант гл. Житє і Слово IV ст. 25—27; сербську паралелну пісню гл. Вук, Пjесне І і укр. переклад Ж. і Сл. III ст. 8—9. *І. Ф.*

24. Про Лазаря.

Йадиний чоловек богатий бувау̌,
Который а у̌ роскошах у̌йідау̌ і у̌пивау̌,
А у̌ дорогих шатах зау̌жди у̌ходжувау̌,
Прод милости Пану Богу ныколи ни дау̌,
По найдальших отпустах він ни у̌ходжувау̌,
Циркви, косьцьоли, він ни падыльау̌,
Служби божі, парастаси він ни знаймувау̌,
Оцыі у̌ духоу̌них у̌ свой дом ни приймау̌,
Нишчих, убогих він ни надыльау̌,
Брата Лазора за брата ни мау̌.
Бу̌ужи собі Лазор, чловек убогий,
Ни так жи він бу̌у у̌богий, йак пендзний, хорий;
Лижау̌ сьватий Лазор у̌ смердьашчім гнойу,
Пирид брата, богачи, ворітьма йиго.
Вийшоу̌ сильний богач преч за ворота,
За ним, за ним чельадь, йиго припишна рота.
Йак сьи сьватий Лазор а з братом зоздрау̌,
Зараз він свойім гласом до него заволау̌:
Братиж мой, брати, чо йа тьи шчири попрошу?
Дай миньі, брати, хльіба тай соли,

А третой, брати, води дльа охолоди,
Заплатит ти, брати, Господь з високой неба,
А де твому души й тылу буде потреба.
Ни требаж миньі високой заплати,
Ни бойу сьи пана Бога, жадной клопоти;
А ни трабаж миньі з неба заплати,
Бо майу йа стошки, тай оборошки,
Чирвоньійа, золотьійа, дробньі пиньоншки.
Ти лижиш ў гнойу йако гнилий пес,
Шче миньі сьа родним братом називайиш.
А миньі сьа ў мойім домі хоць йака тривога стани,
Йа тривоги ньіц ни бойу сьа, бо йа от тривоги чельодьоў одобйу сьа;
А ни одобйу сьа, то ў двор замкну сьа,
А йак у двор ни замкну сьа, то воткупйу сьа,
А ўсе пана Бога найвисчого ньіц ни бойу сьа,
Усьім сьватим йиго ученикам ни поклоньу сьа,
До царства нибесного сам доберу сьа,
А до пекла горичого ни доглочу сьа.
Пльунуў сильний богач, а сам пішоў преч,
Казаў же він за собойу брами замкнути,
Гнилим колодьим позабивати,
Аби Лазорового гласу у двор ни чувати.
Припишна йиго чельадь тойи ўчинила,
Пирит сьватиа Лазором брами замкнула,
Гнилим колодьим позабивала,
Аби Лазорового гласу у двор ни чувала.
Ни булош то ў богачи набожной души,
А набожной души, богобойнойі,
Шчоби сьа над Лазаром озмилувала,
Аби Лазорови хльіба й соли ў гной подала.
Булож бо ў богачи два льутийа пси,
Шчо которі вони піт стол ходили,
Найдрібньішчийа кришки зазбирували,
Шчо силному богачеви з рота падали:
Тим жи вони Лазорову душу ў гнойу кормили,
Рани йиго болезньійа зализували,
Шчо ў смирдьашчім гнойу попрогнивали.
Узьаў сьа сильний богач преч довідувати,
Казаў жи він чельади пси вивішати.
Припишна йиго чельадь тойи ўчинила,
Пирид сьватим Лазором пси вивішила.
Узьаў сьи сьватий Лазор Богу молити,

Сьваті молитви до Бога творити:
Вислухай, Божи, молитви мойі,
Прийми душу й кіло до хвали свойі!
Вислухаў Господь молитви йиго,
Зьіслаў два ангели по душу йиго.
Ступили ангели на гной стихенька,
Узьали Лазорову душу борзо з легенька,
Посадили сьватого Лазори на правой лоцьі
У Господь Бога ў честь і ў хвальі.
Узьаў сьа сильний богач ў далеку дорогу вибирати:
Надибала богачи нагла хороба.
Челядь йиго повідайи, то йист тривога;
Сильний богач повідайи: бачу від Бога.
Узьаў сьа сильний богач Богу молити,
Сьваті молитви до Бога творити!
Господи Божи! спась милосьть твойа,
Прийми душу й кіло, де Лазорова.
Вислухаў Господь молитви йиго,
Зьіслаў два шатани с пекла по душу йиго. —
Шче два шатани двора не дойшли,
А ўже стошки, оборошки, порозвиртали,
Зильізьньійа брами порозбивали,
Припишнуйу чельадь порозганьали,
Сребло тай злото порозбирали,
А двори, палаци, прахом, вогнем стали:
Аш тогди богачи у руки достали.
Йак вони го достали льівим боком с зельізним гаком,
Узьали богачи строґо високо,
Кинули богачи у пекло глъибоко.
О тиııер, богачу, хоць отбивай сьи,
А ни отбивай сьи, то ў двор замкни сьи,
А йак ни замкни сьи, то воткупи сьи,
Пану Богу найвисчому ни помоли сьи,
Усьім сьватим йиго ученикам ни поклони сьи,
До царства нибесного сам добири сьи,
А до пекла горичого ни доглоти сьи.
Плавай, плавай, богачу, майиш там широко,
Поглъидай на небо, йак Бог високо.
Поглъануў сьа сильний богач преч на нибеса,
Там він зобачиў брата Лазора.
Братиж мой, брате, ци ни міг би ти тойи ўчинити,

Свой мизильний палиц у мори ўмочити,
Смагны мойі уста закропити,
Йазик мой йа згорений вохолодити?
Ни мойа то, брати, вольи, то самого Бога,
Проси собі, брати, сам пана Бога;
Аби йа, брати, сьа ў мори спустиў,
Ни міг би йа, брати, твой пикильний вогонь пригасити,
А йазик твой йа згорений, охолодити,
Смагны твойі уста закропити.
Видиш, брати Лазори, йидна нас мати родила,
Під йидним нас серцим обох носила,
І йидну пад нами, брати, кроў проливала:
Ни йиднаки нам, брати, Бог шчасьтьи судиў;
Тобі, брати, Бог судиў нендзни обійство,
А мині Бог судиў сильни богацтво.
Твойи брати, нендзни обійство ў царстві спийайи,
А мойи силни богацтво ў пеклы палайи.
Братиж мой, брати, проси там Бога за мени,
Аби мине шче Бог простиў на тамтой сьвіт:
Иажби то там, брати, пророкуваў,
Земских льудий простих йабим научаў,
Служби божі, парастаси, йабим знаймуваў,
Оцьіў духоўних ў свой дом бим приймаў,
Брата Лазора за брата бим маў.
Сьватий Аўрама повідайи з нибес:
Ни треба ту пророкіў, йист ту пророченство
Сьватойи письмо — до сьватого письма йи вотцы духоўны,
Шчо його читайут, пісьны сьпівают,
Земских льудей простих научайут.
Ти собі йди, Лазори, де тобі Бог даў,
Ти, сильний богачу, шчос си ўготуваў.
Тош тобі, богачу, за твойі гордьі слова,
Шчос отповідаў на протьіў Бога.
Амінь, амінь, так нам, Божи, дай; —
Запровадь нас, Божи, ў привосьвітлий рай,
Де ўсьі сьватьі, правидны ў небі царствуйут,
Де на пристольі пісьны сьпівайут,
Бога ў Тройци ўсе вихвальайут.

Пор. Головацкій — Народныя пѣсни Гал. и Уг. Руси III, 1 стор. 263—271 (два варіанти); Безсоновъ, Калики перехожіе I, 43—97 (9 варіантів); Kolberg, Pokucie II, 280—283. *I. Ф.*

25. Про сирітку.

Ой йшла сирітка дорогоў, дорогоў,
Здибала сьи она з Господом Богом.
Йак пішла сирітка мамуньцьі шукати,
Здибаў йійі Господь, ўзьиў йі сьи питати.
Здибаў йійі Господь і ўзьиў сьи питати:
Деш ти йдеш сирітко? Мамуньцьі шукати.
Вирни сьи сирітко, бо далеко зайдеш,
А свойі мамуньцьі ньіґде ўже ни знайдеш:
Бо твойа мамуньцьи на високі горі,
На високі горі, йа ў судьашчім гробі.
Припала сирітка тай на гробі стала,
Тай на гробі стала, реўни заплакала.
Йак ўзьила сирітка тай реўни плакати,
Узьила сьи мамуньцьи з гробу вітзивати.
Хтош так реўни плачи тай на мойім гробі?
Ой йаш то, мамуньцьу, возьміт мине собі.
Нимаш ту шчо, доньцьу, ньі йісти, ньі пити,
Лише Бог приказаў ў сирі земли гнити.
Ни хочуж йа мамцьу, ньіц йісти, ньі пити,
Лише хочу з вами ў сирі земли гнити.
Ой йдиш ти сирітко до дому, до дому,
Най тобі мачуха сорочичку ўшийи,
Сорочичку ўшийи, головочку змийи,
Та най твойи тьіло на тьи приокрийи.
Шчеж миньі мачуха голоўки ни змила,
Зза каждого волосочка кроўцьи виступила.
Шчеж миньі мачуха сорочки ни ўшила,
Ужеж мине мачуха на віки проклиьила.
Сорочичку крайи, тьашко проклинайи:
Бодай йі-с, сирітко, ньіґди ни сходила,
Бо то твойа мама на ньу ни робила.
Ой зьіслаў жи Господь два ангели з неба,
Йа ўзьили сирітку, понесли до неба.
Ой зьіслаў жи Господь дийаволи с пекла,
Та ўзьили мачоху, понесли до пекла.
Йа ўзьили мачоху ой та льівим боком,
Ой та льівим боком, а зильізним гаком,
Кинули мачоху, йа ў пекло глыбоко:

Пливай ту, мачохо, глыбоко — широко,
Поглыдай на небо, йак небо високо.
Ой тобі, сирітко, ў небі зі сьвйатими,
А тобі, мачухо, ў пеклы с проклыатими.
Ой дай жи ми, Божи, с того пекла вийти,
Ужеж бим шинувала сироти — дыти.
Ужеж бим шинувала, ўжеж бим годувала,
Та йіх бідни тыло тай приокривала.

[Від матери Василини, в Пужниках, пов. Бучацького.]

Пор. Головацкій Нар. пѣсни Гал. и Угор. Руси III, 1, стор. 272–278 (два варіанти); Зоря 1882, стор. 17. *І. Ф.*

26. Родичі і діти.

Куда гори, гори, йак на сьвітыі жити,
Брунь Божи хороби, будет Бог судити. —
Йак чоловек здороў, каждий го кохайи,
У виликім нисчасьтьу рід го сьа цурайи.
Йак чоловік здороў, льубит го чужина,
У виликі хоробі вітступит дитина.
Біднайа мати плакала, ўмлыівала:
Синуж мой, сину, кроў йим проливала, горко-м годувала,
Йа с теби, мой сину, покіхи ни мала.
Бо йак горко, тьашко каміньа глодати,
Ішче горши, тьашчи, дыти згодувати.
Алиж бо то дыти на тойи ни дбайут,
Оца тай мати ны за шчо ни майут.
Кого Бог льубит, того надыільайи,
За оца, за матку, син божий карайи.
Котрий чоловік оца й матку зниважайи,
Той чоловік грішний, він шчасьтьа ни майи.
Він робит, працуйи, марни пропадайи,
За оца, за матку, син божий карайи.
Котрий чоловік оца й матку пошануйи,
Той шчасьтьом, здороўйим, до смерти пануйи,
А йиму Бог ў небі царствійи готуйи.
Котора дочка матку зниважайи,
То плачи, ридайи, ў пеклы потапайи,
За нишчасну матку син божий карайи;

Бо нишчасна мати горко годувала,
А ў лихі годины ў нишчасьтьу зостала.
Бо заказаў Господь з неба ангелови,
Шчоби не сфільґуваў гріха грішникови.
Суси Христи, Суси крижований!
Змилосерди сьа, цару, Христи, пани!
Суси Христи, Суси Назараньский,
Покіш, номилуй весь мир християнський.
Тогди би ми ради рахунок вотдати,
Йак нас буде Господь злим пеклом карати.
Тогди би ми ради памньать сотворити,
Йак нас буде Господь за гріхи судити.
Од наглойі смерти, Божи, борони нас,
Од вогньа, од войни, Божи, сохрани нас.
А ўже час приходит, траба умирати,
Хоць йаке богацтво, траба покидати.
Сребла тай злота, там того ни треба,
Тілько штири дошки, спасенійа з неба:
Спасенійа з неба — то душам потреба.
Задзвоньи дзвони ў смертельной годины:
Поклоньім сьа сьвіту, ўсьі свойі родины.
Задзвоньи дзвони барзо голосьньійа,
Заплачут реўни дьіти дрібненькійа
На віки віком і на віки віком:
Хто сьа гріхоў скайи, буде чоловіком.

Пор. Записки Юго-Зап. отд. И. Р. Геогр. общ. I, Матерьялы, стор. 23—24. *І. Ф.*

27. Про дочасний сей сьвіт.

Дочасний сей сьвіт й живот чоловіка.
Йак прийди час, скончанійи віка,
Душа с тьілом сьа розлучит,
Богацтвом сьа ни воткупит
Ньіхто ўже.
Бо кіло паде ў земльу гнити
Чоловік пиристани жити.
Усьаки дьіло прид ним стани,
А він уже ни вустани
От смерти.

Бо й ми тиж Адамові чада,
Нам на земли робити потреба;
Ми земльа, з землыі жийим,
Землейоў сьа привокрийим
А ў гробі.
На шчош ти, чловечи, дуфайиш?
Йак ти ўмреш, ўсьо позостаўйайиш:
Зостанут сьа гроші, склатки,
А ўсільакі подостатки
По тобі.
А сли схоч, на путь навиду тьи,
А ў той час покорни прошу тьи;
Послухайжи ради тойі,
Усьош то буди души твойі
Пожиток.
Волиш ту прийти на вутрату,
Бог прийме придвічний заплату:
Жити будеш устолечне,
Укішиш сьа на биспечне
А ў небі.
Бо сей сьвіт велика(йа) зрада;
По ўсему сьвіту постала ниправўда;
Отец сина низльубиў,
Син вотца йа зрадиў
Про свойу злосьть.
Дочка матку барзо зниважайи,
Мати дочку, шчасьтьом проклинайи;
Брат на брата войуйи,
На здороўйи чатуйи,
Чей би го зрадиў.
Сусід с сусідом добри с собоў жийи,
Йиден другому ниўприйасьть готуйи:
Рад би його та ўловити,
А ў ниславу ўпровадити,
У нишчасьтьи.
Уганьайиш по марности сьвіта;
Чом ни ўважайиш на многийа льіта?
Ни видома Бог прийде,
Усьо вот теби вотбире,
Йинчому дасьть.

На шчош, ти, чловечи, дуфайиш?
Йак ти ў̆мреш, ў̆сьо позостаў̆йайиш:
Йак тьа возьмут на мари,
Де твой милий, коханий
Прийатиль твой?
Бо ў̆же нам смерти ни откупити сьа,
Йак буди душа за гріх мучити сьа.
Ни воткупит ньі отец, аньі мати,
Свойи дитьа . . . .
Аньі родний брат.
Де ў̆ той час, де Йіван проречи:
Чош ти блудиш грішний чоловечи?
Було Бога вихвальати,
Отца й матку шанувати
С приказаньом.
Булош то Бога с приказаньом штити,
Отца тай матку було ни гньівити
І ближного шанувати...
Хтьіў̆йис царство огльидати
А ў̆ небі.
Матир Божу вихвальай сирдечно,
Будеш жити ў̆ небі на биспечно.
За йійі молитвами
Будеш чловечи коханий
У самого Христа.
Де ў̆ Кийові цуда сьи зйаў̆йайут,
Там Николайа заў̆жди вихвальайут.
Мольімо сьа ў̆ день і ў̆ ношчи;
Будь нам сьватий до помочи
Николайу.

Пор. Записки Югозап. отд. І, Матерьялы стор. 27—28. *І. Ф.*

28. Про суєту.

Мізерний чловечи,
Тос ў̆ист порожденний!
Ни ў̆важай на ў̆роду,
Бо підеш до гробу,
Аньі на богацтво,
Бо то ў̆сьо хробацтво,

Аньі ў сребло, аньі ў злото,
Бо то ўсьо болото;
Ньі ў дорогі шати —
С собоў ни забрати; —
Ньі ў вербу (?) булаву,
С сего сьвіта славу.
Чловечи марний,
Деш твой живот слаўний?
Сумерньі йазики,
Заграйут во віки —
Де йангели сьпівайут,
Бога во тройци ўсе вихвальайут;
І ми засьпіваймо,
Бога ў тройци вихвальаймо.

29. Трівога.

Страшнайа ў сьвітьі тривога!
Удараймо ми сьа грішньі до Бога;
Поки йи шче а душа ў кільі,
Кажден чоловік у свойиму дьільі.
Шче й пирид Богом сопраўдайит сьа.
Страх, гори, пичали!
Чож ми сьа грішньі ў той час дознали!
Смерт нам грозит, а кіло зацне судийа нам буди.
Розлука ўсьім нам та нимилайа.
Хтож би то з нас того сподьіваў сьи,
Шчоби отец сина цураў сьи?
Дочка матки цурайит сьа,
Муж свойі жони льакайит сьа...
Нишчаслива у сьвітьі година:
Обльагла нас біда окола,
Когда сьа поглянем, а ўсе невесола.
Чуйут вуха, бачут вочи,
Шчо ўмирайи народ йак у день, так ў ночи
Чирис нивірних а ўрагіў.
Зостала сьа жона од мужа, сирота у сьвітьі, сама йидина;
Горко плачи, ньі с ким жити,
Бо нимайи креўних, померли й дьіти,
Сама ў сьвітьі облукайит сьа.

Сам жи йа знайу, шчо треба ўмерти:
Сохрани нас Божи, од наглой смерти
І бис сповіди, тай бис покути
Каждин чоловік усе зблудит с пути
Ї́льа спасенийа ўсегда вічного.
Тисьача сьім сот пйатьдисьать пйать день,
Цьисньішчуйу Хирувим засьпіваймо:
Спадь на бидло, здороўйи на льуди,
Тай на ўродзай; а шчо дальі буди,
Тілько, ти Божи, йидиний знайиш.
Марійо, матко йидина!
Ублагай нам молитвами свойиго сина,
Аби нам рачиў живот дарувати,
По ўсему сьвіту спокойни мишкати
Царам і крульам і кманам
І ўсьім нам православним Христійанам.

30. Плач душе!

Плач душа грішна і радай горко!
Шчо ти таке учинила?
Шчо вокрутними свойіми гріхами
Пана Бога образила!
Памньатай душо і озоцни сьа!
На пикильньі[м] мори —
Там будеш горіти ў пеклыі никристойни;
Нишчаслива будеш доли!
Биймо сьи ў перса, ўпадьмо Христу до нози,
Помольім сьа сльозами: Створительу божий,
Отпускай нам гріха, змилуй сьа над нами.
Дийавіл зо злим чоловіком оба собі ў товаристві:
Йак до побойу, так до проклон, он додайит йиму мисли.
От церкви, від набоженьства він йиго відводит,
А до пйаньства і до чужолоства він йиго приводит.
Пітчас сьвйата, урочистой недельі,
Дийавіл йиго присипйайи і ў ухо шепчи:
Спи грішний чоловечи!
Набоженьство вітходжай!
А по смерти бйут, катуют,
Окрутни мордуйут,

По пеклы волоча,
Вогонь піджарайут,
Очи випальайут,
Аш кирваві сльози точа.
Типер жи ви, наши товариство,
Пробувайти ви з нами,
Пийти ви сырку на піў зо смолойу,
Готувалисти сьи сами.
Рад жи нам Христос той гріх дарувати,
А по смерти лице ў небі оглЬадати,
Во Тройци тьа прославуйати.

Пор. Kolberg, Pokucie II, 284—285. *І. Ф.*

31. Зазив до грішників.

Не йди грішнику дорогоў блучи[1])
Припімни собі Христійан бууши,
Припімни собі, віт кого майиш
Десьать приказань, которе знайиш.
У недыльу рано припімни собі,
Шчо Бог придвічний приказаў тобі:
Ни копай зылЬа, серцьу остpости,
На чарованьи гріхоў тай злости.
У понидылок рано у день до роботи!
Добрим, побожним, набувай цноти.
Ни будит тибе спрагайа злайа,
Прибудит тибе шчасьтьа, здороўйи.
У віўторок рано сьвято віддано,
Красно, весело, усым льудем йаўно.
Шчош типер буди грішнику ў сьвіты?
Ідут твойі льі́та марни зо сьвіта;
Час упливайи, грішнику, кай сьа,
Бог справедливий, до него ўдай сьа.
Бог справедливий ўсьі дыла знайи,
Йак си хто тут заслужит, так заплату дайи.
Прийдет сирида до віка твого,

[1]) Мабуть: блукаючи.

Йак смерть загльани до житьа твого.
Наступит година йасна,
Йак смерть загльани, каждому страшно.
Прийде читвер, покутуй типер,
Прийде пйитницьи, суд на столици;
Божи придвічний, той день субота
Суда божого, справедливого.
Грішник мислит сьвіт пирижити:
Йак прийди той час, іди ў землью гнити.
Прикрий грішнику Христові рани,
Бо він за нас грішних, на хрест відданий.

32. Пересторога.

Смотрай человечи і на образ сьватий,
Будеш, человечи, шче й сам таковий:
Бо ти смерти ўсе ни споминайиш,
Усегда ў роскошах ти пийиш тай гульайиш
На сему сьвіту.

Смотрай человечи і оздрагай сьа,
Каждойі години смерти сподьівай сьа;
Бо ходит Бог тайном, оглььадайи
А ў дьілах твойіх ўсегда осмотрайи,
Йак ти ў сьвітьі жийиш.

Смотрай человечи і на дальші дари,
А йак озьмут грішнойи кіло положут на мари,
А минут тьа мисли, минут тьа роскоши,
Майиш тимности і многійа гроші:
Шчо ти ў сьвітьі збираў,
Усьос марни утираў.

А йисли зостаниш у свойіх дьілах,
У той час будут осмотрати а ў твойіх льітах.
Скажут ступати тай іти до гробу
Иак убогому, так богатому —
На тамгой сьвіт скоро.

Сьвіти мой прекрасний! отожис мйа звіў:
Обіцьаўйис ми многійа льіта, смерть йис ми привіў.

Йа шче смерти йа ни сподьіваў сьи,
На тамтой сьвіт йишче ни прибраў сьи...
Гориж ми грішному,
Непокайанному!

Просьтьіт ви мньа, братьа, мильійа друзи!
А де хольа воду брати, темньійа лузи:
Бо ўжеж миньі з вами, з вами ни бувати,
Бо прийшоў час, шчо треба ўмирати.
І прошу просьтьіт,
Богу сьа мольіт,

Аби мньа Бог простиў,
Шчо йа ў сьвітьі грішиў,
Шчобим со сьватими ў царстві веселиў
Од Йаўрама і о троньі со сьватими
От Сиона
Нам на віки віком
С сим чоловіком.

33. Про марний сей сьвіт.

А йдут льіта марни сьвіта — ти Божи йадиний,
А льітайут а скрільбами льіта тай години.
А минуло пйать тисьач льіт віт початку сьвіта...
Йак у поли цьвіт зацвиў, так згас, так сьа минут льіта.
Шчош тобі, чоловечи, по тих пйать тисьач льіт?
Аньі ўгльанеш, ньі ўстережеш, йак сьа мипе твій вік.
Шчош тим льудем а ў роскошах? Шчо за корисьть майут?
Шче сьа ў сьвітьі не нажили... льіта сьа минайут.
Типер ў сьвітьі льудий много, тілько праўди мало:
Царі, крульі тай фортуни, ўсьо сьа поминало.
Типер ў сьвітьі праўди мало... Звашти тойи льуди!
Забрала смерть много льуда, тай нам тото буди.
Йак той порох, вітир звійи, по сьвітьі льітайи:
Забрала смерть много льуда, нас тото чикайи.
Були слаўньі, були йаўньі, при виликі сильі:
Там бідньі, там богатьі, ўсе ў йидньі могильі.
Божи наш справидливий! житьом кориґуйиш,
Віт йидного вітбирайиш, другому даруйиш.

Божи наш справидливий, ўсьакі дыла знайиш:
Йак си хто заслужит, так заплату дайиш.
Йак си хто заслужит, ни тра памйитати:
На Сафатові долинѣ траба сьа звитати.
Ни дуфай, чоловечи, ў вилику худобу,
Бо йак умреш, тай ни займеш с собойу до гробу.
Ни дуфай, чоловечи, ў дорогийи шати.
Бо йак умреш, тай ни скажут с собойу забрати.
Ни дуфай, чоловечи, красно сьи ховати:
Просьім Бога найвишчого биз гріха ўмирати.
Йак ти будеш, чоловечи, ни по праўдѣ жити,
Піде душа нишчаслива ўрагови служити.
Йак ти будеш, чоловечи, приказаньи знати,
Буде тобі сам Сус Христос царство готувати.
Божи наш милосерний! Причистайа Мати!
Даруй жи нам милосерни биз гріха ўмирати.
Жиў чоловік (сто) сьімдисьат льіт здороў, ни журиў сьи:
У самуш тоту зeмльу пішоў, с котори почиў сьи.
Божи наш справидливий, змилуй сьи над нами:
Даруй льіта з миром жити на вік віком амінь.

34. Гадки про смерть.

Припомйани чоловечи собі,
Жи доконечни треба бути ў гробі.
Написано так даўно,
Йист то праўда ўсьім йаўна.
Од малого, та йде до вилика,
Шчо ўмирайи цар, кньазь і ўладика.
Ниодмінно али ти ўмреш —
Скоро скажут, ў гроб підеш;
Бо ўраг злосливий і він ни спит заўши,
Тілько чатуйи на житійа наши.
Рад би йиго і звести
І до гріха привести.
Майиш ти розум, ни йист ти дитина:
Помньиркуй собі, шчо праўда низмилна;
Бо дочасний али сей сьвіт —
Згинеш марни йако цьвіт.
Майиш ти розум, ни йиздись статечний,

Жийиш у сьвітьі весело, безпечно:
Ни радбис умирати —
Судийа божого призвати.
Шчож то за роскоши, шчо за корисьть майиш,
Шчо свойиму кілу шчо день догаджайиш?
Усьош то піди у роштоки —
Зьвыдьать кіло хробаки.
Радби йа покуту учинити
За свойі гріхи Богу сьа молити,
Аби мине Бог ў пекло ни кинуў,
Шчоби йа марни ни згинуў.

35. Про смерть.[1])

Пішли наші льіта
По марности сего сьвіта;
Кілько ўво сьньі приснило сьи,
Шчо на сьвітьі прожило сьи.
Аш то смерть надо мнойу
Страшлива сама собойу...
Кілько гньіву напоўнено
Йако вотца роздражнено.
Льутий дзьвір плачи, ридайи,
Когда путь погубйайи;
Ньі прибрано, ньі готово,
Вольно ступай с сьвіта сього.
Шчош то минньі за дорога
С сего сьвіта аж до Бога?
Шче йа ў сьвітьі ни нажиў сьи,
Ньічим Богу прислужиў сьи:
Йакжи йа там пойаўйу сьи?
Чим йа Богу прислужу сьи?
Ньі сьвітила, ньі кадила
Чим сьи Богу прислужила?
Страшно миньі ў тьі дорозьі
Когда йти душе нибовьі:
Усьуди стойа, ўсьуди стража
За зльі наші дьіла гльадьа.

[1]) То йи с первого завіта тоті пісьньі. Пр. лірника.

Сам жи добри знаю,
Жи йа ў сьвітьі добра ни пачитайу;
Кілько само написано тойи,
Шчо йа ў сьвітьі грішиў злойи.
Горко плачи чоловік,
Шчо йде йиго марни вік;
Горко плачи, шче й ридайи,
Шчо з гріхами умирайи.
Прошу сьвйатьі ангели,
Возьміт гріхи од мени:
Най кіло спочивайи,
Душа ў небі радосьть майи.
Ідут ангели од Бога —
Шчаслива йім дорога;
Шчаслива шче й широка
По грішного чоловіка.
Бирут душу до неба,
Бо там душі потреба:
Бис сьвітила, бис кадила —
Так си душа заслужила.
Упала на нас тривога:
Зьійшли ангели од Бога,
Кажут нам сьи вибирати
С сего сьвіта виступати:
Шчо ми тут согрішили,
Мусимо там відбувати.
А мине смерть обманула —
Йа косойоў зьітнула:
Шчем старости не дождаў сьи,
На тамтой сьвіт ни прибраў сьи.
Смерти мойа коханайа!
Тос віт Бога присланайа;
Чомус мине ни звістила,
Йак до менис приходила?
Ой йа тибе а звішчала,
Йак йим до тьи приходжала;
Ой ти смерти сподьіваў сьи,
Чом на той сьвіт ни прибраў сьи?
Зажди, смерти, хоць годину
Най си пішльу по родину,
Най сьи з родом попрошчайу,

Най з гріхами ни ўмирайу.
Йакас, смерти, ни тирплива!
Зйіхала сьи ўсьа родина,
Ой ти миньі ни чикала,
Йа сьи з родом ни прошчала.
Томуж йа ти ни чикала,
Шчоби ти сьи попрошчала:
Йак прийде час умирати,
Ни воткупит отец, мати;
Мала ти час прибувати,
Було за смерть спамйатати.
Ти ў роскошах пйиш, гульайиш;
Ньіґди за смерть ни згадайиш.
Бош тут на смерть нарікайут,
На смерть вину складайут:
Там смерти ни бувало,
Де сьа ў сьвіті проживало.
Молодий вік пануйи,
Старісьть добра ўже ни чуйи:
Йак прийди час умирати,
Добра ў земльу ни забрати.
Бога ў Тройци сьвйатайа!
. . . .
Даруй льіта з миром ў сьвіті жити,
Бога ў Тройци прославити.

Пор. Богогласникъ 1790 ч. 227 (вид. 1852 р. стор. 546—550); Головацкій Народныя пѣсни Галицкой и Уг. Руси т. III, 1. стор. 285 — 286. *І. Ф.*

36. Про Гавриїла. [1])

Когда би йа свой конец віку знаў,
Йаби душам царства готуваў:
Першими божими службами,
Другими парастасами,
Третими панахидами.
Шче й постами і молитвами.

---

[1]) то вийшло з Росийі; пр. лїрника.

Вийдем ми на високу гору,
Подивим сьа вочима ӯ долину;
Там зобачу свой росточний[1]) гроб,
Свой придвічний дом.
Тичут ріки вогневийа, шче й пальашчийа:
Тогда ішоӯ Гаӯрийіл архистрат,
У праві руцьі золотий хрест нисе,
За собойоӯ праведних душ виде.
Чож ви грішньі так опізнили сьи,
Шчо до царства ни воспішили сьи.
Гаӯрийіли, тай ти очи наш,
Завидиш ти і до царствійа нас.
Чож ви грішньі так оспізнили сьи?
Шчо до царства ни воспішили сьи?
Бо ӯже царство так затворило сьи,
Грішне пекло так розтворило сьи,
На грішних душ так заӯзьило сьи.
Амінь, амінь, так глагольу вам,
Шчо ӯже бути на віки у пекльі вам..
Вони рікли: амінь, так Божи дай,
Запровадь нас, Божи, ӯ привосьвітлий рай,
Де ӯсьі сьвитьі, правидньі ӯ небі царствуйут,
Де на пристолах пісньі сьпівайут,
Бога во Тройци ӯсе вихвальайут.

Пор. Безсоновъ, Калѣки перехожіе II, вип. 3, 167—168. *І. Ф.*

37. Про страшний суд.

А йдут льіта марни сьвіта
Приближит сьи конец віка.
Олень, олень[2]), страшний той день
Когда вийди с кіла дух мой.
Йак задрижит кіло мойи,
Тратит душа добро свойи.
Кілож мойи оздригнет сьа,
Душа с кілом розлучат сьа.

---

[1]) розкішний.
[2]) З церковного: оле! оле!

Піду, ўпаду преблагами
Бога Творца ўсе сльозами:
Божиж мой, Творчиж мой!
А змилуй сьа надо мнойу!
О змилуй сьи на до мнойу —
Створиў гріха прит тобойу...
Ни знаў отец гріха того:
Йист то ў сьвітьі блуду много!
А будут там среблольу(б)ци,
С сего сьвіта криўдосутцьі;
Будут там ўсьі грішницьі,
С сего сьвіта роскошницьі.
Будут там бай судити,
Когда на прах розлучити:
Праведньійа на правицьу,
А грішнийа на львицьу.
Праведньійа ў радость приймут,
А грішнийа ў пропасьть підут.
Праведньійа ўрадуйут сьа.
А грішньійа ўсмутуйут сьа.
Ни буди там виратунку!
Плачут душі а ў фрасунку:
Шчож ми таке очинили?
Панам Бога образили!
Панам Бога образили,
Отца й матку розгньівили!
У той час крикнут ўсьі сьватійі:
Ідьіт од нас прокльатьійа!

Пор. Записки Юго-Зап. отд. И. Р. Геогр. Общ. I, Матерьялы, ст. 32. *І. Ф.*

38. Про страшний суд.

А конец приходит, страшний суд наступит:
Хто добри ўчинит, царствійа доступит;
А хто зле помислит, альбо ўчинит кому,
У той час по смерти скажут ў очи йиму:
Кай сьа, грішнику, ўдай сьа до покути,
Пристань грішити, можиш ў небі бути.
А йак сли ни зможиш покути дождати,

Згиниш на віки, тай будеш прокльатий.
Ударйа посухи та барзо сухійа,
А висохнут води хоць йакі бистрійа;
А сребло тай злото будет сьа блишчати,
А ни йидна душа буде омльівати.
А зьійде Анцихрист на сей сьвіт с смолойу:
У той час ни буди жадного напойу.
Він буде ходити і смолу давати,
Хто му сьа пітпиши, дасьть му сьа напити.
Бо станут ангели с правого крайу:
Ни пийти смоли, підети до райу;
Ни пийти ви смоли, ни слухайти йиго,
Бо ни він то Господь, ни йиго сьвіт, небо!
Звійут сьа вітрови, будут буйати,
Циркви, косьцьоли, хоць йакі мури, ни будут стойати.
Звійут сьа вітрови так барзо буйньійа,
Згинут гори з долинами, ўсьі будут рімньійа.
Займет сьа зимльа і буде горіти:
Живі і мертві, ўсьо будем видьіти.
Погорат гори, усунут сьа скали,
Шчо ни буди листа, ньі на зимли трави.
Страшнайа тривога на сей сьвіт настани.
Вяликий страх буди, зваштп Христійани!
Затрубит ангил ў ангельску трубу:
Устаньти живі-мертві до страшного суду!
Там будут судити і добрим платити,
А грішнийа будут ў пеклы голосити.
На Сафатові долиньі,
Там прийательство витати сьа буди:
Отец іс сином, мати з донькойоў,
А муж іс жонойоў а брат іс систройу.
Правидньі підут до райу сьвітлого,
А грішньійа підут до пекла вічного
На віки віком і на віки віком...
Хто сьа гріхоў скайи, буде чоловіком.

39. Про страшний суд.

А ўже час приходит, траба умирати,
Хоць йаке богацтво, траба покидати.

Час, година упливайи,
Суд сьа божий приближайи:
Готуймо сьа ўсьі.

Небо хрест покажи праведним йасно;
Грішникам страх буди і пред вочи страшно.
Вочи будут закривати,
Бо горший страх будут мати
Ййк выйде Христос.

У той сьа час мертвийа ў гробах (сьи) возбудьа
Йак на штири части ангели затрубйа:
Усьі миртвийа уставайти,
Поклон Богу ўсе отдайти,
Свойиму Пану.

Нишчаслиў чоловік шчо буде гадати
Когда на дьівицьу будут розлучати?
У той час крикнут ўсьі сьватийа:
Ідьіт вод нас спроклььатьійа,
А ў пропасьть глььибоку.

Вогневийа ріки будут кликотати,
Когда скверну землььу будут вочищчати.
Поднисет сьа під нибиса,
Потим спади, усунит сьа,
Уремньа Господни.[1])

Хтош тибе буде ў той час ратувати?
Ни воткупит тибе ньі вотец ньі мати
Вольіўбим сьа ни ўродити
Ньіш у пеклььі сьа смажити
А ў вогни вічной.

І ми Христийани тих сьа гріхоў каймо,
Прет Сотворитилим крижем упадаймо,

[1]) Задля браку великої букви „ў“ подане всюди „у“; котре з них властивше на певнім місци, легко пізнати з ритму; при читаню зволять ласкаві читачі мати се на увазї.

Аби нас рачиў живот даровати,
Лице ў небі огльадати
На віки вічньйі.

Пор. Богогласникъ 1790 р. ч. 239, вид. 1852 р. стор. 572—574. Записки Юго-Зап. отд. И. Р. Г. Общ. I, Матерьялы ст. 31—32. *І. Ф.*

40. Про страшний суд.

Ja was proszy, wy słuchajcie o straszliwym sońdzie,
Jak Pan Jezus zlem i dobrym razym płacić beńdzie.
Wtenczas pszy skończeni śwjata wielga ufność beńdzie,
Jak ognistyj deszcz iz nieba na całyj śwjat pujdzie,
A pjeruny ftenczas z nieba bendom bardzo bili,
Mjasteczka i klasztorży bendom sie palili;
Mjasteczka i klasztorży bendom sie palili,
A te twardy i obłaki bendom sie topili.
Wtenczas gura iz guramy bendom sie zbijały,
A dolina z dolinamy bendom sie ruwnały.
Jak zatronbył świentyj Michał s tromby głasu swego:
Ustawajcie duszy zmarły spszy seńdzia swojego.
Wszystkie duszy powstawali i wod grobu idut;
Tenczas dusza swoje ciało śliczny wytać beńdzie:
Witajży moje ciało, ktury z grobu wstało,
Bo tyś myne do złych wczynkuf zawszy pszyciongało.
Beńdziesz tam wjelgie płaczy, zembamy gżytanie,
To na ojca, to na matky beńdzie nadżykali (місто: narzekanie):
Nyszczeńśliwa moja matka, co mnie porodziła,
Swienta ziemla nieszczyńsliwa, ktura mnie znosiła.
Nyszczeńśliwi moji wżytki, co ja jich używam.
Beńdzież ja na wjek wjeczny w pjekle otpoczywał.
Stompili mnie szatany jak (w) ogrojcu grajo,
Bjero duszy na son(d) pański, w ogień wjeczny dajo.
Jezu muj pszynajsłotszy, pokornie cie proszy:
Oczy swojy yży lzamy do ciebje podnoszy.
My gżyszni, my gżyszniky tego sie leńkajmy,
Jezusowy Chrystusowy rany spomynajmy.
Jak my beńdzie spomynali Jezusowy rany,
Nam Pan Jezus ochjarujy w niebje krulowanie.

My za tyja pszyczyny pad'my na kolana,
Błagajonca Zbawjeciela i Chrystusa Pana,
Żyby my mogli żyć i is Chrystusym Panym,
A po śmierci z nym kruluwać na wjek wjekuf amyn.

Пор. Kolberg, Pokucie II, 285—286; Mioduszewski, Spiewnik kościelny str. 657. *І. Ф.*

Подані отут пісні становлять репертуар лїрника Златарського. Деяких звістних із частих друків, як: „О хто, хто Николая любит", „Пречистая Діво Мати", „Пасли пастирі овци на горі", „Памятайте християни, що ся з вами потім стане" і кількох иньших подібних я не записав тому, що они нічим не були характеристичні; Златарський цитував їх так, якби з Богогласника читав, не робячи навіть змін фонетичних. Пісні (але не молитви) записані від иньших осіб, а втягнені між матеріяли записані від Златарського, входять також в єго репертуар, лиш я записав їх скорше, чим мав нагоду бути в Жижномири, а коли Златарський проказав мені їх майже так само, тільки з дуже незначними змінами, то я постановив полишити перші пісні без змін, а Златарського вже не подавати. Вкінци зазначу тут, що кожда з наведених пісень має свою осібну мельодию; мельодиї ті однакож видали ся мені дуже монотонні.

За-для анальоґічности додаємо кілька молитов, записаних і переданих редакциї проф. Володимиром Шухевичом у Львові:

Микола Мисїв з Медині 40, слїпий від 1863 р. (від гостця), ходив до Кальваріі на науки, „до тої ґіркої“. Учит ся при нїм хлопец 20 р. Максим Машталїр з Бабина, на ногу спарив ся окропом, як мав два роки.

Господи Боже! молим ся Тобі за всїх душ померших, за отців возлюбленних, за матки порожденні, за дїдунї і за бабки, за сестри і братє, рідненькі дїти маленькі, стрияшки, вуяшки, дївері (сестрин чоловік) і зовиції (моя сестра моїй жінції) і стрийни і вуйни і всю фамілїю, тети і дїди, онуки і правнуки, братї і камбратї, ангели порожденні, чистоплодні і возлюбленні, без Христа субирані, котрі в война̂х погибали, на водах потапали, на огнях погарали, мечами глави стинали, кулї побивали, люта звір пожирала, гадь кров просисала, древо превертало, земля присипляла, громи забивали, кулї побивали, по шпитальох поумирали, по морозах погибали, наглою смертю повмирали і без сповіди і без сакраменту повмирали. Господи! прийми і помяни всїх і все душ приоставших і знающих, незнающих, памятающих і непамятающих, за которими памятку творите, свои руци простираєте, верної часточку удїляєте. Боже! прийми, помяни, которі в писаню і в читаню і в десятім поколїню судію опочившим і в книгах ангелских. Боже! прийми всї сородники, Христобратію близькі і далекі. Боже! прийми до царства небесного, до раю преосвітлого, до покою вічного до місця блаженного, де всї святі а праведні опочивають, ангели піснї херовумсков співають, Бога в тройци вихваляють, до ясности Божої запроваджають, аби там усї душі запроваджені були і упочивали, у раю з Богом прибували, де ж они не мають нї дежности (державв), нї болїсти нї печали і воздиханія, но жить свята безконечная. Боже! їх прийми і помяни за далекими монастирами, за голосними дзвонами, за пшеничними проскурами (панахида), за солодкими медами, за пахнющими ладанами, за духовенскими словами, за нашими щирими і приємними молитвами. Боже! прийми і помяни при піських (пістних) офірах, при далеких монастирах, Боже! прийми до предка Адама, до царя Давида, до городу Єрусалима, со святими упокой, Христе, души усопших, рабов своїх, спаси і упокой, сотвори їм, Господи, вічную память, блаженую і успенную, і дробную риданою Херувимска піснї. Алилуя! Слава Тобі, Боже! Всякоє диханіє да хвалит Господа!

Прошу вас панове христіане, отче возлюблений ільможний (альмужни) святої за памати душ померших, за здоровє ваше миле, за житіє щасливе, за гріхов отпущеніє, аби св. о. Николай сохранив мир тай вас

боронив і уварував від слабости і від болести, від нещістє і від напасти, від шкоди і від пригоди, від припадку, від повітра морового, від болю тяжкого, від хороби великої, від неволї проклєтої, від постелї смутної, від наглої смерти, від побіда землї (всяка біда), від гладу і від огня і від усякого зла, поздравей, Христе Боже, ваших руц роботельних, ніг походельних, очий правосьвятленних, голови чесної на віки на здорове, оваруй Христе Боже, опасай і остерігай худобицю людску тай вашу у день під сонцем, у ночи під місяцем, під звіздами і під ясними зорами на пізнім лєганю, на раннім уставанню, на пізних заходах, на ранїшних росах, на полуденїшних годинах, де роси спасають, де води спивають, сохрани Христе Боже від звіра лютого, від язика клеветущого, і від гаду гадовитого і від чоловіка лукавого і від усілякого зла, аби прибувало на худібцї, на дорібку з роси і з води, з прекрасного цвіту.

Просибог за часточку вашу, за альмужну святу, спаси Христос за офіру божественну і за вашоє рукоданоє, надгороди Господи, і наповни часточку вашу віком і щастєм і здоровєм і многими лїтами.

Молящих ся Господеви за отца возлюбленного за Янєвов (Иванових) душеньков, преоставшого сродника, днесь поминаніє творите. Руци простираєте, вірної частки оділяєте, помишленіє маєте, которі во гробах лежащі і по іменах назващі. Отче наш, іже єси...

Як до хати ся увійде:

Озвіщай, Христе Боже, спасителю мій овишний, слава твоа преподобна, спаси і помилуй нас грішних, прийми, Господи, душі до царства небесного, до мастату сина Божого і до сьвітлости сьвятої, дежи сьвітит облаженна на вєки тай небезконечная, слава Ісусу Христу! Милостиві і чесні особи благословенні, опрощаєм, калїка, ради нинїшного дня Христового альмужни святої, за памяти душ померших, которі же нї звідки ратунку не мають, ві з неба Бога помочи жєдают, о чищових муках зостають, визволь їх, Пане избавителю, из мук чищових до просьвітлого царствія, до двору праведного, до покою облаженного і дайже їм, Боже, життє ангелскоє на втором причастію від духа сьвятого, жеби ваша милостива ту альмужна божественная за офіру осіала і приємная була, яко сонце ту є місяць: слоно (сонце) і звізди сьвіт хроменцкий на престолї

пред лицем Бога Вовишного, пред усїма святими і перед вашими родителями помершими, které від рода вашого поумирали, сотвори їм, Христе, царство наслїдувати, сотвори їм, Христе, покой облаженний, маєстат у Бога той нескінченний і сьвітлость святую, дежи сьвітит облаженно на віки тай небезконечная. Спаси, Господи, уповающих, на тє (тебе) Мати не заходи моєго слонца, Богородице Преч., умоли молитвами, преблагай о покоє те іжи були наслїдника показати о дворі праведнім, о памати вічній і непорочную, со святими опокой Хр. душу усопших рабов своїх, спаси і упокой.

Будьте здорові! Отче наш і т. д.

ЗАМІТКИ ЕТНОҐРАФІЧНІ З УГОРСЬКОЇ РУСИ.

Написав Юрий Жаткович.

Поділ угорських Русинів.

Русинів угорських можна ділити по тому, де живуть, яким говором говорять і які ріжниці в звичаях мають. Бідерман ділячи їх по місци замешканя, розріжняє дві полоси. Той поділ однакож не зовсім точний, бо обі полоси тягнуть ся не лиш через Марамарошську, Берегську і Унґварську вармедь[1]), але також через Земплинську, Шаришську і Спішську Ріжниця між жителями гір і рівнин на перший погляд впаде в очи. Однакож хто добре приглянесь житю Русинів, побачить, що між тими двома полосами є ще й третя, що сполучує в собі ріжниці двох перших; она займає середну часть руської землї і є о много меньша так від північної, як полудневої. Найчастійші її типи виступають в округах Салявськім і Березницькім.

Ті Русини, що живуть на рівнинї, звуть північних своїх братів Верховинцями. Ті, що живуть в середній полосї, сердять ся коли їх звати Верховинцями, а то тому, що самі Верховинцї прозивають їх Бляхами або Дичками. Бляхами прозивають їх тому, що курять з таких піп[2]), котрі до половини обвиті бляхою; Дичками знов тому, що они часто голодують і часто лиш дикими грушками живють ся. Жителї північної і середної полоси не дуже симпатизують з собою, бо уважають себе з осібна за дуже мудрих, а сусїдів за дуже дурних.

Жителів полудневої полоси звуть Долїшняками, частійшеж Намуляками, тому що вода з гір на їх рівнину наносить багато гною і чорнозему.

Найлїпше дасть ся розріжнити сей поділ на полоси по тім, що де родить ся; в полуд. пол. родить ся озиме жито і пшениця; в серед. пол. родить ся лиш яре жито і пшениця — головний продукт жителів сеї полоси становить тенґериця (кукуруза); в північній же полосї дуже рідко можна здибатись з ярим житом і пшеницею, з тенґерицию зовсім нї, а головний продукт становить там овес.

---

[1]) Сл. мад: округ, комітат; [2]) люлька.

Що до говору то ділять Русинів на Лемків і Лишаків. Лишаки живуть лиш в Марамороши і в тих селах Берегської і Уґочанської вармеди, що сусідують з Мараморошом. Решта Русинів належать до Лемків, котрих проте багато більше. Лишаки уважають себе за ліпших від Лемків і поглядають на них згорда. Що до говору можна ще й поділити Русинів по тому, як виговорюють корінну букву „о". Верховинці виговорюють її як *і* пр. кінь, піп, міст; жителі полудневої полоси Мараморошської і Унґварської вармеди, дальше жителі Уґочанської вармеди виговорюють ту букву як „у", пр. кунь, пуп, муст; жителі дальшої части полудневої полоси і середної Берегської вармеди виговорюють її як німецьке „ü", пр. пüп, кüнь, мüст; вкінци ті Русини, що живуть коло Словаків, виговорюють ту букву зовсїм чисто, отже: конь, поп, мост. Слово „що" виговорюють також не однаково; в Марамороши і майже в цїлій північній полосї кажуть „що"; в Уґочанській вармеди і Берегській середної і полудневої полоси кажуть „што"; в иньших місцях кажуть то „шо", то „со".

Русини підлягають впливови ріжних сусїдних народів і приймають від них не лиш дещо з мови, ноші, але і з звичаїв. Вплив мадярський найбільше видний в полудневій полосї Уґочанської, Берегської, Унґварської і Земплинської вармеди. Вплив волоський найліпше видний в всхідній части Мармороша і Уґочанської вармеди. Вплив словацький найбільше видний в Шаришській і Спішській вармеди.

Звідки угорські Русини діставали церковні книги?

По церквах угорських Русинів ще нинї можна бачити багато писаних книг. Звідкиж они брали ся? Писали їх вандрівні писарі, про котрих ще нинї задержала ся память між народом. Писарів тих прозивано чорнокнижниками, а то від чорної книги, яку завсїгди такі писарі з собою носили; з тої книги робили они відписи, що по селах зіставили. Були они або черцями, що поутїкали з монастирів, або сьвітськими людьми, що набрались більшої науки в монастирях.

Коли такий чорнокнижник зайшов у село, відшукував наперед куратора (старшого брата) або бирова (війта), бо знав, що їх громада слухає і що лиш при їх помочи може щось осягнути. Коли церкві треба було якої книги, тодї на просьбу чорнокнижника скликував бирів або куратор громаду, розповідав, про що її скликав і звідав чорнокнижника, щоби хотів за свою роботу. Чорнокнижник просив вперед, щоби оселю мав у бирова або куратора і щоби там по очереди приносили їсти з села. За тим просив трохи готових гроший, а надто тенґериці, крумплів[1]),

[1]) Картофлї, бараболї.

вівса, ягняти, цапяти, причім міркував завсїгди, що громада найлекше моглаби дати. Коли по довгій спірцї полагодили ся і за кватирю і за платню, пили могорич і другого дня забирав ся чорнокнижник до роботи. Що такий чорнокнижник був все осьвіченим чоловіком, а надто сьвітовиком, то все умів легковірність людий для свого хісна використати. Він розказував, що може з книжок виявити, що було і що буде, а селянин вірив і попавши в який клопіт зараз удавав ся до чорнокнижника на пораду, котрої уділяв чорнокнижник, річ природна, не за дармо. Примірон сього послужить така казка[1]).

Раз єден чорнокнижник прийшов понад вечір до села і пішов до бирова, аби у нього на ніч припросив ся. Бирова не було дома, пішов на вошар[2]), а молода бирівка[3]) нехотіла чорнокнижника пріяти і лиш на велику просьбу полївила[4]), аби уклав ся на оборіг спати. Но голодного чорнокнижника ни імав сон, бо як кажуть, і циганин, докіль голоден бив,[5]) сім раз молив ся, а не годен бив уснути; якже наїв ся, серек першої молитви уснув. Та за то добре було му видїти, што ся дїє у хижі. А бирівка дуже добре дїло строїла, бо іспекла курицю, принесла із коршми паленку[6]) і білий колач і вшитко[7]) розклала на застелений стіл. Чорнокнижник побожив би бив ся, ож[8]) бирівка ґазду собі чекать із сими лякітками і ледви чекав, оби бирів прийшов домів і оби так і він повечеряв із бировом. Не довго било му чекати, бо у малий час учув, ож кось у карбач[9]) лускать і увидів, ож віз повертать у двір. Пуд сим часом чорнокнижник глипнув раз ід хижі, бо чудовав ся, ож бирівка ни біжить оперед ґазди собі. Но што увидів? Бирівка пильно запрятала[10]) вечерю, загасила сьвітло і легла на постїль. Як бирів привязав воли у стайни, хотїв іти до хижі, але та була замкнена. Аж на великоє дурканя[11]) і гойканя утворила бирівка двері, а сердитого ґазду тим утихомирила, ож она цїлий день наробила ся і так на перший сон твердо уснула. Чорнокнижник онь[12]) тепер упознав, ож яка бирівка челядина і за ото ізлїз із оборога, зайшов до хижі і як ся чесно поклонив, просив бирова, оби го прияв на ніч. Бирів сердечно прияв чорнокнижника і оби указав честь гістю, а разом і сам погодовав ся, просив вечерю ут жони. Но жона ото сказала, ож іще не днесь не чекала го із далекого вароша[13]) і окрім хліба нич му ни годна дати на вечерю. На се бирів із смутним лицем ото звідав ся ут чорнокнижника, ож штоби тепер чинити? Чорнокнижник уняв[14]) із пуд плеча книжку і каже ґаздї: Но утворіть книгу, ота ачей повість нам дашто. Бирів узяв у руки іглу, зажмурив очи і задів іглу у книжку. Чорнокнижник утворив книжку і ото учитав із неї, ож на постели пуд заголовком[15]) паленка має бити. Так і било, бо бирів уняв із

[1]) В поданій визше казцї заховано мову записи; [2]) торг, ярмарок; [3]) війтиха; [4]) дозволити; [5]) був; [6]) горівку; [7]) всьо; [8]) що; [9]) батіг; [10]) сховала; [11]) гриміт; [12]) доцерва; [13]) міста; [14]) виймив; [15]) подушкою.

пуд заголовка паленку. Но, каже, чорнокнижник, тричі треба утворяти книжку; та задійте іще раз іглу. На сім другім місті ото учитав чорнокнижник, ож на полиці колач має бити. І правда, бирів ізняв білий колач із полиці. На третий раз ото говорила книжка, ож на печи є пуд цівков[1]) куриця печена; і так било. Бирів хотяй чудовав ся, ож яку правду му учитав чорнокнижник, однакож упознав фіґлї жінки і за ото єще перед вечерьов читаво[2]) набив бирівку.

Про всякі фіґлї чорнокнижників прозивають Русини і нині чорнокнижником такого чоловіка, що грамотний, але разом і скрутний є.

Народний календар.

Русини угорські числять час не по календарю, принятім інтеліґенцією, а по більшим сьвятам, які припадають в роції. Вихідною точкою єсть Новий Рік.

На первий день року припадає Обрізаніє Господа і память св. Василія Вел. Русин „Васи́льом" зове сесь день і так його лиш і упознає. Ґазди кажуть, що коли на Васи́ля у ночи ясно і звізьдяно, багато буде гороху і ягодів. Коли на Василя тве́рдий мо́роз упаде, дуже уродить ся садо́вина.

У шість днів є Богоявленіє, зване Водо́щі, коли по чину східної церкви буває велике водосьвятіє або у церкві, або де мож, на ріції, потоції. Сперед Водо́щі є Бабин вечір, коли цілий день нич не сло́бідно їсти, лиш у вечір пісну страву. Коли водосьвятіє на ріції або потоції скінчить ся, то майже всї миють ся у сьвяченій водї, а місцями і купають ся, щоби через рік сьвіжі і здорові були. На водосьвятіє із каждої хижі несуть воду у склянції, котру потому дома „твердо сокотять" і в нуждї уживають. На Водощі і на другий та третий день сьвященник ходить по селу і сьвятить хижі, при чім вірники[3]), котрі се дуже люблять, дарують зерно, гриби, оріхи, яйця, прядиво або гроші сьвященнику за його труд.

Ніч на Водощі є одна із тих ночий, коли Русини найбільше ворожать, пр. щоби худоба плодила ся, щоби корови богато молока давали і ин. Як на Водощі велика студїнь, тогди добрий рік буде.

24 січня є день преподобної Ксені. Народ говорить, що: яка Ксеня, така ярь.

Народ вірує, що зима тричи стрічає ся із лїтом, т. є. 2 лютого, на Стрітенє, 9 марта, на Сорок сьвятих і 25 марта на Благовіщенє, коли лїто зовсім переможе зиму.

---

[1]) Комином, бовдуром; [2]) порядно; [3]) парохіяни.

За Стрітенє кажуть, що коли на Стрітенє когут не пє воду із волового слїду, віл не буде пастись на Юра. Коли на Стрітенє сніг рано паде, ране сіяня буде добре; коли із полудня паде, пізнїйше сїяня удасть ся, а коли лиш із вечеру паде, пізне сіяня буде добре.

1 марта день Євдокії, „Доті". Як на Дотю дощ паде, мокрий буде рік, а як сніг паде, багато буде садовини.

На Сорок сьвятих треба росаду сіяти, хоть би і сніг треба було мести із землї.

17 марта Теплого Олекси. Хто на Сорок сьвятих не посіяв росаду, той тепер має сіяти. На Теплого Олекси пускають у первий раз пчоли.

25 марта — Благовіщенє — його Русин за найбільше сьвято держить. Із сього дня дуже багато віщують, яка буде го́дина[1]) через рік і як ся хлїб уродить. Містами лиш на Благовіщенє пускають пчоли. Яка го́дина на Благовіщенє, така буде на великдень. Як Благовіщенє на пісний день припадає, тїсний[2]) рік буде. На Благовіщенє починає кукати зозуля і лїзе гадина із землї. За кілько днів сьпівають жаби сперед Благовіщеня, за тілько будуть мовчати по Благовіщеню, себ то за тілько днів буде мороз.

За Благовіщеньом по рядови приходить Великдень. Мож сьміло казати, що Великдень у Русина є празник празників: Великдень для Русина середина року, до Великодня ладить ся довго, Великодня чекає нетерпеливо. Ще здалека говорять про те, у кілько тижнів буде Великдень. Коли зайде говінє, перша і найбільша жура у каждого ґазди, як йому стягнути ся на паску. У північній, а по части і в середній полосі ще і тепер печуть паску із ярої пшениці або жита; на полудневій полосі уже би ганьба була, коли би муки на паску не куплено в бовтї[3]).

Коли Великдень приближує ся, всї змагають ся сповнити 4 заповідь церковну. В полудневій і середній полосї ледви найде ся 2—3 челяди у селї, що зістали б на великдень без сповіди, але у північній полосі, особливо же у Марамороши, ледви сповідає ся $^1/_3$ часть села сперед Великодня. Уперед сповідає ся молодїж, потому жони, а на кінци мужчини. Біла челядь найлїпше любить сповідати ся на цьвітну неділю, а мужчини на живний четвер і на великодну суботу, а то тому, щоби біла челядь цьвіла у здоровю через рік, а мужчини щоби з чистим серцем могли їсти паску.

Живний четвер за такий день держать, коли ворожка і забобони мають найбільшу силу. На живний четвер звикли телята і поросята корошати, бо вірують, що на сесь день різана рана скоро і легко гоїть ся.

Коли у єдній хижі більше ґаздинь живе, то одна із них уже на живний четвер пече паску собі, бо в пятницю, яко в сьвято, не можна.

[1]) Погода; [2]) підлий, лихий; [3]) склепі.

Доперва вечером в пятницю розчиняє друга. В північній полосі ще і тепер кладуть простий квас у паску, в середній же і полудневій дріжджі. Мож казати, що паску печи — є найважнійше діло у році для ґаздині, бо з того, як вона вдасть ся, робить собі висновки ґаздиня про долю домашної челяди. Тому можемо подумати, із яким страхом місить у суботу на зорях ґаздиня паску, валяє і пече її. Паску так валяють, що ціле тісто, котре важить 20—25 кільо, виберуть у деревляну, посипану мукою, тяльку і дотї тяльку трясуть, докіль тісто не возьме на себе її форму. Коли тїсто викисне, мастять його по верху жовтком і кладуть на нього, также з тїста, вінок, що має по середині хрест. У тїсто окрім води і соли кладуть лиш мало бібків і ґвоздиків. Для того, щоби паску виваляти і у піч веречи, двоє дужих челядий треба так, що се на многих містах сам ґазда чинить із жоною. Кожда ґаздиня хотїла би, щоби її паска була найбільша у селї; тому дуже часто розвалюють челюсти у печи, щоби паска умістила ся, і тому дуже рідко спече ся добре паска. Коли її виймуть із печі, кладуть на стіл і прикривають білим обрусом, щоби кождий видїв, як до раня спекла ґаздиня паску. Із того тїста, що зістане від паски у коритї, пекуть малі перепічки жебракам. Угля і попіл із під паски окреме виберають і висипають на грядки із росадою.

На угорській Руси Воскресенє у самій північи або мало пізнїйше буває і до сеї відправи хіба лиш дрібні дїти укладуть ся спати. Біла челядь дома ладить те, що „пуд паску“ прийде, себ то як найбільше яєць варених, солонини, масла, сира від коров, овець або кіз, пікниць (ковбас), шо́вдарів (шинок) вужених, курей печених і др. Але тілько всячини лиш добрі ґазди кладуть під паску, а иньші вдоволять ся, коли які яйця, мало солонини і сира годні собі дістати. Окреме має паску не лиш кожда фамілїя, але й кожде таке челядьня, що не має своєї фамілії пр. жидівські слуги і служниці, жебраки, старі леґінї[1]) і дївки. Поки біла челядь дома ладить речі під паску, кінчить свої звичайні, суботні дїла, як: купає дїти, ладить убранє, варить їсти на недїлю — дотїль хлопцї і леґінї кладуть коло церкви огонь, провадять побожні бесїди, а письменні в церкві сперед плащеницї з дяком і старшими ґаздами Дїянія читають.

Як у первий раз ударять у дзвін, біла челядь у празничнім убраню пилує до церкви. Коли вийдуть із церкви, полягають, но дуже мало сплять, бо уже на зорях всї із церкви ідуть із пасками. А що сьвященник добре знає, що й мала дїтина не їсть дотїль нич, докіль не укусить сьвяченої паски, тому змагає ся чим скорше відслужити службу і посьвятити паски. Право нести паску із церкви, приходить ґазді, а як

[1]) Парубки.

такого нема, найстаршому мущині у фамілії, і той несе її в чистім, білім обрусї на плечах: иньші речі, „пуд паску“, несе ґаздиня або її дївка, звичайно у тяльці. Коло церкви стають у два ряди з пасками, а на кожду паску кладуть воскову сьвічку, запалену. Поки служба стоїть, куратор збирає для сьвященика за посьвящене містами яйця, містами перепічки, містами кілька крейцарів. Підчас служби ро дають жебракам перепічки, яйця і другі речі. Тому, що сесь день такий, коли кожда душа, котра лиш кинути ся годна, іде до церкви, і то навіть така, що про якусь причину цілий рік не була у церкві — можемо знати, що не лиш сама церков, а і двір церкви битком набитий людьми. Ледви дав сьвященик благословене, коло церкви повстане такий гомот, нїби люди від якої погибели хотїли утїкати, а то тому, бо Русин вірує, що чим скорше прийде домів із паскою, тим лїпше буде йому вести ся цїлий рік, і тому кождий випередити хоче другого. Коли прийдуть домів, ґазда начне паску і кождому виріже із неї читавий дараб[1]), до котрого кожде дістане свою часть і із других сьвячених речий. Коли уже попоїли сьвяченого, з котрого кригітя[2]) сиплють на грядки у городци, тогди імуть ся до вареної страви, особливож до солодкого, пареного молока. Потім старша челядь ляже мало відпочати, а молодїж ізбере ся коло церкви, де забавляють ся до вечірнї. Меньші дїти бавлять ся писанками, що у великодну пятницю фарбили; дївки імають „котика“ і „блишку“; леґінї і молодші ґазди „желїзницю“ правлять. Хлопцї на Великдень люблять на дзвіници сидїти, бо всякий раз у всї дзвони треба дзвонити; містами від рана до вечера неперестанно дзвонять. Як красний час служить на Великдень, то через всї три дни не лиш молодїж, а і старша челядь збуває час коло церкви.

Хотяй мясна страва дуже потрібує води, однако многі на первий день Великодня зовсїм не пють води, бо вірують, що хто на сесь день не пє воду, той у лїтї на роботї не буде мати жажди. Многі вірують — хотяй того не чинять — що хто на Великдень до повечірнї нич не їсть, той увидить у церкві, котра жона босурканя[3]), бо на голові буде мати свої речі.

Русини всюди поливають ся, але з тою ріжницею, що містома не на Великдень то чинять, а на Юра. Мало де держать той закон, що мужчинам лиш вільно на другий день білу челядь поливати, а на третий день має біла челядь поливати мужчин. Близ коло Мадярів і Товтів, мож казати, що по панськи поливають ся; на тих містах ідуть леґінї ровтами[4]) там, де є дївка, і як ся мало помочили, дістають гостину. По иньших містах мужчини так піллють дївку або жону, де її допадуть, що потім не дуже їх просять до гостини.

[1]) Кусень, шмат; [2]) кришки, дробинки; [3]) чарівниця; [4]) громадами.

Із паскою так обладують під сьвятками, щоби із неї і на Томину неділю обстало раз їсти. Вінок і хрест ізрізують із паски і ховають, а як худобина поболіє ся, дають із них мало їсти або курять її ними.

На Юра наймають челядь, чинять контракти і виплачуть гроші. Коли на Юра ворони годні сховати ся у житі, добрий рік буде. Коли на Юра дощ паде, не буде сіна. Коли на Юра рано велика роса упаде, овес не уродить ся; коли мороз або сніг упаде, багато буде вівса, гречки і проса. На Юра звикли череду гнати у первий раз на поле.

На Марків день, 25 цьвітня, перестають морози бути; тому до сього дня ні вівці не стрижуть, ні крехкі речі не садять, пр. пасулю, динї, огірки. Тому каже приповідка: А чей і на Марків день будеш у холошнях ходити! хотяй друга знов каже: До сьвятого Духа, не лишай ся кожуха. Як на Марка у день ясно, а у ночи зьвіздно, добрий рік буде.

На Івана Богослова — 8 мая — ото Русин каже: Ко по Богослову сіє, тот не варт доброго слова. Однакож в полудневій полосї тото держать, що до Константина — 21 мая — добре гречку сїяти.

Як 11 мая, на Марії, дощ паде, за 40 днів буде падати. — Сим часом припадає „Ознесїня“, до котрого дня змагають ся висповідати ся ті, що на Великдень не могли того учинити.

Хотяй пятниця русальна не є сьвято, однакож мало де робять у сесь день, а місто того на заранї, коли ще і потята[1]) не сьпівають, збирають на ворожки і на лїки всяке корінє і зїля, бо вірують, що лиш те коріня і зїля має силу, котре на сесь день збирає́ть ся.

У русальну суботу не лиш саму хижу, а і двір і стайнї обвішають зеленими галузями, що аж у тиждень збирають і палять. На многих містах на сьвяту неділю звикли сьвятити царину; на иньших сьвятять тогди, коли посїють усю ярину.

Вівторок русальний не є сьвято, однакож по полю люди нич не сьміють робити так, як на девятий четвер по Великодни, коли папіжі[2]) обходять Боже Тїло, бо тото держать, що хто на сї два дни на полю робив би, буря і град збили би йому царину.

Як на Федора — 8 червня — гремить, не буде сухий час у кісьбі.

На Кирила — 9 червня — починає ся по правдї лїто.

До Аґрафини — 20 червня — не здорово купати ся.

В Іван день — 24 червня — звикли челядь наймати, контракти чинити, гроші виплачувати ті, що не учинили того на Юря. До Іван дня не слобідно яблока їсти, а по Іван дню не слобідно капусту копати, бо покилавіє. Як на Іван-день гремить, не буде лїскових оріхів.

---

[1]) Птиці; [2]) римо-католики.

На Петра – 29 червня — приповідка каже: По Петрі двір пустий, а поле густе.

На Іля — 20 липня — кінець літа; тому до Іля треба сіно зібрати бо: До Іля сіно і пуд корчом схне, а по Ілю і на корчи не хоче схнути. Іля начинає жнива і кінчить літо. На Іля до полудня літо, а по полудню вже осінь.

На Палія — 27 липня – не роблять із сіном, бо оно би худобі хибило.

На Маковія — 1 серпня — буває мале або літне водосьвятє у церкві, коли із кождої хижі несуть корчажку обо товканку із водою, а на корчажці або товкані навязують косиці, мало соли, головки маку і чоснику. Сі посьвячені речі дають так худобі, як і челяди, коли нагло похворіє.

На Велику Богородицю — 15 серпня — починає ся бабине літо. Яка година є на Велику Богородицю, така буде через цілу осінь. Лиш ті огірки будуть добрі, що по Великій Богородиці закладують ся на зиму.

На Главосіки — 29 серпня — не мож їсти такого, що голову має пр. капусту, салату, чосник.

8 вересня — Мала Богородиця. Як зима тричи стрічає ся з літом, так і літо тричи стрічає ся з осінню. Перве стрітенє буває на Тому — як на горі лежить яке місто, або на Іля, або на Велику Богородицю; друге стрітенє є на Малу Богородицю, а трете 11 вересня, на Федю, коли кажуть: Амінь уже літови.

На „Здвиги“ — 14 вересня – ховають ся гади у землю і починають ся капустяні вечери, бо лиш та буде добра капуста, котру по сьому кладуть у гордів (бочку).

На Микити — 15 вересня — є день гусий, бо від сього дня починають дикі гуси брати ся домів. На Микити стрижуть ярки.

На Теклї — 24 вересня — починають ся „замолотки“, себто починає ся молотити овес, що в північній полосї лиш у сїм часї дожинають.

На Калїстрата — 27 вересня — ховають на зиму пчоли.

На Покрови — 1 жовтня — „перве зазимя“, бо в північній полосї тото держать, що як на Покрови не прикриє сніг землю, не прикриє і на Різдво. Коли журавлї до Покрів ідуть долів, скоро настане зима.

Про Якова — 9 жовтня — кажуть, що має принести сніг.

Митро — 21 жовтня — є для осени такий день, як Юрий на яри, а Іван-день для літа. „Кидь Митро голий (не має снігу) — і Великдень такий буде.

На Кузьми і Дамяна — 1 падолиста — приповідка каже: Кидь[1]) Кузьма і Дамян, закує, Михайло розкує (роз. лїд.).

На Михайла — 8 падолиста -- також такий знаменитий день, як Митра або Юря. „Кидь на Михайла ясно, на другий рік много сїна буде“. „Кидь хмарно — лїто студене і мокре буде“. „Кидь Михась закує Микола розкує“.

На Онуфрия — 9 падолиста — стає зима на ноги.

„Кидь на Віктора — 11 падол. -- дощ паде, за два тижнї мягко буде“.

На Матія — 15 падол. — починає земля у-дну[2]) пріти.

Який день на Романа — 18 падол. -- така буде цїла зима.

Як сперед 21 падолиста велика студінь бє, на Введенє певно помякне.

На Якова мученика — 27 падол. — кажуть, що: „Кидь Яков закує, Микула розкує“.

Сперед 30 падолиста, Андрія — у вечері багато дївки ворожать, щоби дізнались, чи віддадуть ся у мясниці. Май[3]) часто так ворожать, що у вечері коноплї сїють по двору, і ґатьми волочать, при чім приговорюють: „Андрію, Андрію, коноплї ти сїю: Дай ми, Боже, знати, з ким їх буду брати“. Ґатї на ніч кладуть під голову і котрий приснить ся їм леґінь, за того ся віддадуть.

На Варвари — 4 грудня — (так само на Сави, Амврозія і Зосима) хотяй то не суть сьвята — не прядуть і не тчуть. „Варвара день урвала, ніч приточила“.

Коли до Миколи — 6 грудня — не упав сніг, то „Микола потрясе бородою“. Яка є година на Миколи, така буде і на Рїздво.

На Ігната — 20 грудня — ріжуть свинї, щоби черваки не вергли ся у солонину.

25 грудня — Різдво. До нього вже заздалегідь готовлять ся, особливо молодїж, що стараєсь як найбільше виучитись колядок. Сьвятий вечір за той час держать, коли ворожки мають найбільшу силу. На вечерю тогди має бути 7 або 9 потрав, як: пасуля, ленча, горох, печеницї, грибп, біб, крумплї і паленята із олїйом. На сьвятий вечір пекуть „керечун“, т. є. великий, житний або тенґеричний хліб, на котрого верх сиплять мало жита, вівса, тенґерицї, пасулї і т. д. А се насїня ізріжуть, сховають і часом худобі дають щоби тучна була і плодила ся. Керечун так їдять, щоби до нового року держав. Тїстом зпід керечуна правлять хрести на дверях стайнї, щоби нечистий дух не годен шкодити худобі. Сперед вечери до Різдва нагодують худобу і дріблю добре, бо вірують, що тяжкий гріх має той, кого худоба і дрібля на сьвятий вечір

[1]) Коли; [2]) в серединї; [3]) дуже.

голодна. Также сперед вечера не лиш землю застелять у хижі сіном або соломою, але і стіл, і лиш по сьому закриють на вечерю. Сіно або солома вістає у хижі до нового року, почім розвішують їх по деревлю, щоби садовина добре ся родила. На многих містах той обичай, що як вийдуть по півночи із церкви, їдять мало страви і лиш так лягають спати. Колядники по вечери пічнуть ходити. За коляду дають переважно тепґерпчані перепічки, запрошують до хижі і гостять мало. Колядники зо три дни ходять і велика ганьба є, коли яку хижу обійдуть. Із Бетлегемом[1]) лиш близ коло Товтів ходять, а на чистих руських містах лиш за саму чисту колядку дістають подарунки.

„Кидь на Різдво ясно, добрий рік буде“. „Кидь на Сьвятий вечір звіздяно, буде ся худоба добро плодити і много буде гороху“. „Теплі сьвятка — молочні корови; сьвітлі сьвятка — несучі кури“.

Весїле.

Думки і гадки кождого народа найлїпше можна пізнати при його родинних обходах, в котрих так відбиваєсь дух, звичаї і погляди його.

При женитьбі Русин проте думає, щоби ся побирали рівні молодята. Се видасть ся може декому сьмішним, однакож оно так буває. Хто має сина, не дозволяє йому брати убогшу дївку від себе, дївцї знов виходити за убогшого; такий же ґазда, що бировив[2]) або кураторив[3]), глядить на те, щоби син чи дївка ввійшли в подібну родину. По ряду лиш дївчину часто звикли утокмити сперед свальбою, но у Марамориши є такий звичай, що кілька частий дає отець дївцї, тілько має дати і синови. Молодята часто із любви побирають ся, хоч старшина сьому лиш тогди не противна, коли за часть погодить ся. Коли в однїй родинї є більше хлопцїв, а лиш одна дївка, тодї отець їх так обладує, щоби хлопцї поприставали, а дївцї зятя прийняв. Коли дїти мішані, тогди отець дївки змагаєсь на бік пооддавати, а хлопцям невістки прийняти, хотяй се часто не удасть ся і в однїй хижі жиють і невістки і зятї. Кождий отець змагаєсь, щоби земля хлопцям обстала, а дївкам щоби виплатив часть грішми і худобою. Коли в кого є більше дївок, тодї не позирає він на те, щоби старша віддалась скорше, але дає ту, котру сватають. Лиш у Марамороши не так буває, бо там доки старша дївка не віддасть ся, молодшій, хочби мала й 20 літ — не свобідно там йти, де сходять ся леґінї, щоби котрому не сподобала ся. Тому по других місцевостях дївки віддають ся дуже скоро так, що 20-лїтну дївку вже за стару держать, а в Марамороши дївки рідко віддають ся до 20 літ. Вірують деякі в те, що ті не можуть бути щасливі, що побирають ся сопорід-

[1]) Вертепом; [2]) був війтом; [3]) був старшим братом.

нені. Виїмку ту становить сестра помершої жони, з котрою може шурин побиратись. Леґіні знов чекають, щоби відбути бранку — як котрий відобраний, доки не вийде з війська — і той час женять ся. Однакож Марамарош і ту належить до виїмки, бо там можна подибати багато старих леґінів. Саму свадьбу Русини майже всюди однаково відправляють, лиш в дрібницях можна подибати ріжниці в ріжних місцевостях.

Коли отець і мати допозирали, котру дівку мав би їх син брати, тогди висилають старшу свою родачку до її родичів, щоби позвідала, чи віддадуть дівку за їх сина. Коли родичка принесе прихильну відповідь, вибирає леґінь найблизший порзний[1]) день і удаєсь з двома або трьома сватами до дівки, де староста скаже вперед слово, а відтак звідує дівку явно, чи хоче йти за його леґіня; коли дівка годить ся, подає леґіньови білий, вишиваний ручник. То „сватанки", „спросини" або „токма". На сватанках дівка пряче ся звичайно в коморі і лиш на велику просьбу старости підходить до столу. Молодятам не яло ся до вінчаня в єдно говорити або сходитись. Сватанки кінчать ся тим, що домашний ґазда змагаєсь по силї погостити леґіня і його сватів, особливож паленкою.

По сьому на другий і третий порзний день родичі і кревні дівчини ідуть до леґіня на обзори. Як молодята живуть в однім селї, то обзори бувають лиш причиною до гостини, як в двох селах, тодї обзори мають глубшу причину, бо там переконують ся, яке то богатство, що його „широкої гортанки і великої бесїди" староста на сватанках захвалював. Щоби хвальба старости хоч через час мала віру, він робить нераз так, що наведе чужої худоби до стайнї леґіня, попривязує і так показує гостям. Коли обзори, а особливо гостина на обзорах полюбила ся старшинї дівки, то на другий день їдуть молодята із старостами, із двома, трома родичами або родичками до попа, піп звідує чого прийшли, складає їх руки праві і благословить, а молодята дають одно другому кистемен (ширинку). Місцями бувають „мінянки" із перстенями, котрі піп благословить і заставляє молодят, щоби поцїлувались. При мінянках правлять також контракти на те, що котре відскочить, мусить заплатити другій сторонї, або на церков 5—10 зл. Коли сякого контракта немає, а одно із молодят відскочить, тодї піп із урядниками вислухає сторони і виповість суд, на котрий кожде мусить пристати.

Від мінянок до вінчанок ходять молодята до попа або дяка на науку. У недїлю сперед вінчанок звикли молодята сповідатись і причащатись, та буває і так, що сперед самих вінчанок на службі те чинять. Остатнього держать ся там, де піп забороняє сперед вінчанок напивати

[1]) Скоромний.

ся. Коли молодиця мала яку злу хворобу, то по сповіди каже попови „било ми“ і гадає, що більше не прийде на ню та хвороба.

По мінянках вибере собі молодиця із межи своїх товаришок дві дружки, а молодий із своїх товаришів дружбу. Свашку вибирає собі молодиця із межи старших родичок. Дружба має із молодим ходити гостий кликати. Двома або трьома днями сперед свадьби варять і пекуть в обох хижах. Дньом сперед вінчанок пекуть „верчені колачі“ із житньої муки. У молодого пекуть „верченики“ ті, котрі на вінчанки несуть їх на біґарях[1]) на плечах (свати). У молодої пекуть лиш сім малих верчеників: оден молодиця несе під плечем на вінчанки, по два, повязані пантликами[2]), несуть дружки, а по одному під вінчанками держать дружби і дружки з запаленими сьвічками за плечами молодят.

У вечері сперед вінчанок бувають „гуски“. На гуски лиш жони кличуть, а дівки і леґіні самі, непрошені, радо ідуть, щоби ся до волї наіграти[3]). Коли хотять починати іграти, жони стають у кружок серед хижі і сьпівають:

Починає ся гостина
Ут Тиси до Бискида.
Ко її починає,
Най му Бог помагає
І ти Божа мати
Віночки починати;
І ти божий Крижу
Не обійди нашу хижу.

На свадьбі не сьпівають, а латкають. Латканя у тім розходить ся від простого сьпіваня, що латкань сьпівають тихим і смутним тоном. Тому коли висше наведені слова засьпівають, кажуть люди, що свашки залаткують; тодї молодїж починає іграти (гуляти) і іграє аж до білого дня.

Другого дня рано вийдуть свашки на двір і там сьпівають:

Тихо бояри ідїти,
Обисти явора уломили;
Як го не уломити,
Нї с чого вінки вити.

Тепер ідуть у який близький городець, назбирають зелений барвінок, а коли до хижі вертають, так сьпівають:

Дякуємо, городоньку,
За твою уродоньку;

---

[1]) Палицях; [2]) стяжками; [3]) натанцювати, нагуляти.

Што-сь нам уродив зїлє,
Всїм людям на весїлє.

По сьому покладуть барвінок на верчеників, що стоять на столї, покроплять сьвяченою водою і сьпівають:

Приступи, мамко, ближе,
Як ся віночок жиже;
Ісклади, мамко склатку,
Май на ня добру гатку.

Тепер вють вінки і сьпівають:

Ід горі, сонїчко, ід горі,
Вий ся, віночку, скорі... і т. д.

Вють три вінки: оден молодицї, а два дружкам. Коли вінки готові, скинуть їх в одним верчеником на ширинку. Одна свашка, котра на гуни і на заголовцї іграє, іздїє ширинку на руку; другі стоять около неї; одно держить у руцї склянку із паленкою, друге із водою. Доки свашки іграють, мужчини просять від них паленку; та они все їм лиш воду подають. Коли доіграли танок, свашки випють паленку, покладуть вінки на голови молодицї і дружкам і сїдають за стіл гостити ся.

По гостинї ставить староста молоду із дружками спеперед стола, старшину молодої за стіл, сам стає проти і починає „вінки приказовати“ себто говорити про супружество Якова, молодого Товії і иньших старозавітних, а по части і новозавітних біблїйних людий. Коли договорить своє, дає цїлувати молодицї вінок. За тим цїлує молодиця батьків, сестри, братів, родину і приймає благословеньство батьків на колїнах. По сьому робить староста палицию хрест на дверях і за ширинку виводить з хижі молодицю, і та межи дружками іде до церкви; за нею йдуть свати, свашки і цигани з музикою.

У молодого не вють вінків, намість того правлять курогов. Беруть довгу, красно вирізану палицю, привязують на ню одну червену, а другу чорну ширинку, а на кінци примоцовують між косицями дзвіночок. Коли ідуть вінчати ся, дружба несе курогов, а під ньою іде молодий. Коли свадьба молодого хоче до церкви йти, посилає наперед старшого чоловіка до молодицї, щоби дав знати, що час іти вінчатись. Молодий має очікувати молодицю коло церкви. Коли молодицю із двора виводять, сьпівають:

З Богом, Маріко, з Богом,
З божими ангелами,
З твоїми сусїдками.
Проси, мамко, Бога,

Оби щаслива дорога.
Мамка тілько молить,
Най ї Бог благословить.

Як ідуть улицию, сьпівають:

Горі селом ідеме,
Красу в собов ведеме.
Красу покрашену,
Барвінком позолочену.
Польом, Маріко, польом,
Василь за тобов коньом.
Куда Маріка іде,
Шовкова трава росте.
Куди Василько їде
Ще ліпше...

Як приходять близко церкви, так латкають:

Не є попонька дома,
Пушов до Їльвова
Ключики куповати,
Церковцю удмикати,
Двоє дітят повінчати.
Двоє дітяток, двоє,
Як єдно, так обоє.
На церкві голуб гуче,
До церкви попа кличе.

Коли прийдуть до церкви молодята із дружками, дружбою, свашкою, старостою, входять до церкви, а друга челядь іде із гудаками[1]) до коршми або на фару[2]) і там ігрaє. При вінчанках змагаєсь молодиця приступити ногу молодого, а по вінчанках перед ним вийти з церкви, щоби потому мати верх у хижі. У церкві кладе свашка молодятам під ноги білий рушник або горсть прядива. Покривати звик сам сьвященник молодицю, вараз по вінчаню, білим покривалом, яке свашка має принести з собою. Як вийдуть із церкви, завязують покривалом голову молодиці, а верх покривала надівають вінок. Міщани вкладають молодиці на голову мужеський клебань[3]) і она так іде до дому. При повороті до дому ведуть ся молодята за ширинку а дружба держить курогов вже над обоїми. Ідучи до церкви і з церкви не лиш латкають, але і вискакують, гойкають, а місцями й стріляють.

[1]) Музикантами; [2]) попівство; [3]) капелюх.

Як вийдуть із церкви і зберуть ся на улици, починають латкати:

Дякуєме попонькови,
Тай вишньому Богонькови,
Што нас не забавив
І скоро нас утправив.

Коли приходять до хижі молодої, так сьпівають:

Уйди, мамко, на двір,
Пусти зятя у свій дім,
Вісти ся коло двора,
Як хмільник коло кола.

На се мати молодої возьме на ся гуню на руби, клебань із гичкою на голову, склянку із паленкою у руки, вийде на двір і сьпіває:

Што ми там за зять іде,
Што там за дари несе?
Ци чоботи черлені,
Ци колачі верчені?

Свашки відповідають:

Не колачі варені,
Лиш чоботи черлені.

По сьому держать два свати посеред двора у гору верченик, а староста за ширинку проводить молодята попід верченик; за ними йде вся свадьба. Тим часом мече тато молодої на молодята тенґерицю, барвінок і хміль і сьпіває:

Так бисьте богаті,
Як вам гулї косматі.
Позирай, Маріко, крізь колач,
Який твій Василько богач.

По сім мати молодої пє до молодого паленку; за нею пє молодий до молодої; за молодою пють дружки, дружба, свашка, староста, а відтак иньша челядь — і сьпіває:

Наказала мати
Півниць не упивати;

У півницю — диво —
Сім ся жін іздоїло.

Тепер ідуть до хижі жони із мужчинами і по звичаю сідають до столу, а молодята із дружбою і дружками лїзуть через стіл на свої місця. Молодятам не дають нічого їсти, лиш варені яйця і солодке молоко. Молода має яйця облупити, порізати і посолити. На сїй гостині мають бути по звичаю отсї страви (крім хлїба і паленки): крумплї із шкварками, капуста із мясом, дзяма, пасуля колочена. Як погостять ся, танцюють мало, а потім ідуть до молодого. Із першу ідуть із молодими дружки, дружба, староста і 3—4 жони; друга челядь іще на якийсь час там обстає.

До молодого ідуть в такім самім порядку як до молодої і так само сьпівають; лиш як входять в двір сьпівають:

Утвори, мамко, лїску,
Веде ти син невістку.

Тепер чинять всьо то, що у молодої. Невдовзї приходить старшина і свадьба молодої, як зайдуть на двір молодого, латкають:

Зийди, місяцю, зийди,
Уйди, Маріко, вон уйди
З нової комороньки,
З чужої сторононьки.

Із сіний відповідають:

На столї фляша ваша,
Маріка уже не ваша.

На дворі: Беріть собі фляшу вашу,
Верніть нам Маріку нашу.

У сінях: Бо ваша Маріка
За семеріма дверьома,
За восьмирима ключима.

На дворі: Суть у нас чаканята,
Порубають двері ваші.

У сїнях: Не є Маріка дома,
Маріка пішла на воду
Ід зеленому броду.

На дворі: Наша Маріка новітниця,
Не знає, де керниця;
Треба її указати,
Де має воду брати.

По сьому входять гості до хижі, сідають за стіл і гостять ся. По гостині іграють (танцюють), а старшина молодої відходить домів.

Другого дня рано ідуть дружки, дружба, староста, свашка до молодого, а з молодятами в єдно ідуть до потоку або колодязу мити ся. Коли виходять із двора латкають:

Ідь, Маріко, на воду
Ід зеленому броду.

Як прийдуть до води, сьпівають:

Черчи, Маріко, воду
Межи челядь молоду.

Староста веде за ширинку молодята до води. Тут благословить воду, молодята умивають ся і одно другому втирає ся в сорочку. Свашки тимчасом сьпівають:

Мили ся діти, мили,
Чей би білі били;
У подушки ся утирали,
Оби ся честовали.

Як вертають від води, сьпівають:

Бабці у потоці, бабці,
Будуть у нашої Маріки хлопці.
Найдуть ся там і вербівки —
Будуть у неї дівки.

Як вернуть ся до хижі, молода обдаровує родину молодого: свекрі і другим родичкам молодого дарує по ширинці, свекрови і родичам молодого по сорочці, а далеким родичам лиш по одному рукавови від сорочки. Молодий лише своїй свекрі дарує чоботи, як вийдуть з церкви.

По сьому бере староста у руки прикрашений ширинкою таріль і просить гостий, щоби молодятам дещо дарували. Перший — батько молодого — дарує оцен золотий; за ним дарує мати молодого, а потім

друга челядь. Даровані гроші передає староста враз з ширинкою молодій, а та сї гроші за нізащо не змарнувала би; за них купує на змаганя теля або порося. По сьому гостять ся і грають до ночи.

Третого або пятого дня кінчить ся весїлє, коли у молодої є гостина, або „ошінки". На сю гостину ідуть лиш молодята, старшина молодого, дружки, дружба, староста і свашка. Доки „ошінки" не відбудуть ся, молодій не свобідно іти до своєї старшини.

Говорили сьмо вже, що весїлє однаково всюди обходять, а лиш в подробицях буває розлука (ріжниця). У Марамороши мінянки бувають вечером перед весїлєм і то так: як молодий із старостою прийдуть до молодої, де вже тоті іграють, сїдають за стіл і староста каже: Дай, Боже, добрий вечір. Як ся маєте, пане ґаздо, і ви, пані ґаздине. На се отець молодої звідуєсь: Кажіть, што сте прийшли, ачей сте заблудили, я вам укажу путь. Староста на се каже: О нїт, ми не заблудили, бо ми слїдиме єдну зьвірку і слїда онь до сеї хижі привела нас, за ото і просиме вас, обисте її нам честно удали, бо кидь нїт, так сами будете її глядати. Ану дружбо, поглядай лиш нашу зьвірку. На се дружба іде за молодою, що ховає ся межи дївками, приводить її до столу і садовить побіч молодого. — Треба знати, що у Марамороши молода мусить ходити цїлу свальбу у великій, білій гуни, хочби і як було горячо. — По сьому кладуть на непочатий хлїб перстенї, а староста словами: „Господи Ісусе Христе Боже наш, благослови обрученіє сіє" кропить їх сьвяченою водою, надїває на пальцї вперед молодому, по тому молодій і каже: „Обручаєт ся раб божий Василь (раба божа Марія) рабі божой Марії (рабу божому Василю) во імя Отца і Сина і сьвятого Духа, амінь.

На многих місцях, особливож у Марамороши, переносять із молодою і її часть до молодого. Часть та складаєсь звичайно із скринї наладованої убранєм, веріт і заголовків (подушок). Часто буває, що визичають у сусїдів заголовки і убраня, щоб при переносинах більше його видавало ся, а на другий день віддають.

Декуди на весїля несуть хлїб, паленку, муку, курку і ин.

У Марамороши коли молода хоче ступати через поріг молодого, дружба [давно шаблею] сокирою чинить хрест на одвірках. Коли у хижі молодого бувала переже часто смерть, молода іде до хижі не через двері, але через вовір (вікно). Коли молода боїть ся, що для неї буде зла свекра, кладе у пазуху яйце і як переступає через поріг, змагаєсь, щоби яйце опустити. Коли яйце впаде іізказить ся (стовчесь), свекра у малий час умре.

Коли молода роздає дари, староста „приказує дари". Коли молодиця дає свекрови сорочку, староста так говорить: Солодкий мій няньку!

Прийшла я сюда із моїм товаришом — як його вінчана жона — і многом розгадовала, ож што би вам даровати: купила би билам вам красні коні і кочію, но коні би ся сполошили і ви моглибы ізломити руку або ногу. Привела бим била вам красні воли або корови, но оті із рогами могли би били вам очи ўкопати; за ото погадалам собі, ож май ліпше буде платя, бо без платя не мож ходити. Возьміть же осю сорочку і носіть ї здорові на многі роки.

Коли молода роздає колачі дітям, староста сяк приказує: Принесла би билам ти красні воли, но знау, ож ти боїли ся іти у хащу на дріва, бо дріво могло би тя убити. Принесла би билам ти красні чоботи, но знау, ож ти не знаєш у чоботях ходити і міг бись легко ўвихнути ногу. Принесла би билам ти 20 коблів пшениці, но із пшеницьов іще би у млин іти — та за ото принеслам ти єден печений колач, із котрим нич не треба робити, но і перед дівков лежачи, мож го поїсти; та бери колач і будь здоров.

Коло Товтів весілє починаєсь у суботу і тріває до середи; в чистих руских околицях починає ся весіля в понеділок або в середу вечером, щоб вінчанки відбули ся в вівторок або в четвер. Вдівці хоть котрого дня вінчають ся. Вінчати ся звикли перед полуднем, щоби молодятам так ішло діло у гору, як сонце іде у гору до полудня.

Коло Товтів мусить молода бути на весілю в кожусі, як у Марамороши в гуні. А що гуню кожда дівка має, кожух же лиш жони носять, то часто буває, що худобні дівки у зиченім кожусі свадьбують.

В чистих руских околицях молодий не купує молодій нічого; коло Товтів мусить купувати чепець.

Уродини.

Наколи жона почує, що тяжка, дає знати товаришкам і родичкам, бо вірить, що дітина буде німа, коли затаїть, що вже тяжка. Чужі люди легко пізнають, котра жона тяжка; тяжкі жони при обході не ідуть із другою челядю коло церкви і на опровиді не обходять деревище. Коло церкви тому не ходять, щоби дітина не заходила ся; коло деревища-ж тому, щоби дітина не була бліда.

Як скоро дає знати жона, що тяжка, так дуже таїть, коли її прийдуть „часи“, бо вірить, що чим більше людий знає, що жона на злогах, тим тяжше буде її родити. Тому й коли пічне у день боліти, терпить кілька годин і не посилає за бабою, щоб лиш люди не виділи, як баба буде йти до хижі і не дізнали ся, що є. Аж по рядови каже ґазді або матери іти по бабу, а ті ідуть не лиш у потемки, але й крадькома. До хижі у баби не заходять, лиш через возір кличуть, а самі здалека чекають, щоби челядь не пізнала їх і не дізнала ся, кому треба

баби. Коли у хижі є много уверстної челяди, жона іде із бабою у комору або до стайні і вже аж в дитиною вертає до хижі. Коли жона не годна легко і скоро уродити, тоді баба починає ворожити. Наперед змагаєсь із церкви пояс дістати, а як дістане, опаше ним жону. Коли се не помагає, кладе на землю ґаті ґазди, а жона має тричі переступити через ні. Як і се не помагає, починає її баба водити по хижі: жона має тоді тричі ударити ногою в кожді двері і кождий возір. Коли й по сьому не може уродити, тоді пє воду із рота свого ґазди. Як тепер не уродить, посилають по другу бабу, або яку знахорку.

Коли дитина уродить ся, напувають жону сильно паленкою, щоб скоро зчистила ся і щоб не чула болю. Хто первий зайде до хижі, де лежить „шестинедїлька“, возьмуть з нього клебань і аж тогди віддадуть, як викупить його за літру, або півлітру паленки. Тому кажуть коло такої хижі: Не йди там, бо здоймуть ти клебань. Постіль шестинедільки застелюють наоколо веретами, щоби її чуже челядьня не увиділо.

Дітину дають хрестити у первий порзний день; у пісний день хрестять лиш дуже слабу, коли боять ся, щоб не вмерла. Причина того така, що вірять, що охрещена дітина в пісний день, ніколи не буде богата.

Декуди кличуть лиш пару кумів, декуди знов по дві, три парі; останне дієсь особливо там, де куми приносять шестинедільці їсти. У первий порзний день по хрестинах збирає кума те, що через ніч наварила і несе у порядні́м убраню до шестинедільки, де у єдно гостять ся. У гідний час приносить пів літра паленки, білий колач, варену курицю, рішкашу у молоці і рототу; у говіня окрім паленки і колача несе грибы смажені у олію і паленята з олійом. Отець дитини нераз по хрестинах гостить кумів паленкою і хлібом, але не у себе дома, але у коршмі або якого кума. За кумів кличуть по ряду товаришів батька і товаришки матери. У Мараморошп кличуть первій дітині за батечка (папашка) старосту, тому зовуть його „вінчальний кум“. При хрестинах куми не дають дітині крижми, лиш ширинку або дараб біленого полотна. Доперва як дітина має $1^1/_2$ року, несуть куми „пул крижму“ себто одну сорочку, за котру їх мало погостять. Коли дитина дійде до 7 літ, тоді несуть вже крижму, т. є. чоботи і дївцї — сукман, плат, ширинку, хлопцеви — сорочку і клебань; і знову погостять ся. Батько і мати мають кумам навернути крижму, по їх же назві мають „колачі вертати“. Вертають їх тим способом, що несуть кумам за крижму гроші або зерно і читаво погостять ся. Коли дітина умре, а крижми ще не дістала, то куми мають її прибрати.

Хоч по закону церковному жона аж по 40 днів має уводити ся, то однакож часто буває, що нужда присилує її вже в 10—14 днів іти

на уводини. По уводинах кладе мати дитину на поріг церкви, або перед царські двері, щоб она не була плаксива, але тиха як поріг. Місцями змагає ся жона сама замикати церков по уводинах, рівнож щоб дітина була тиха, або щоб у неї більше дітий не було. Не уведеній жоні не свобідно по двору ходити, бо град вибє царину. Коли первий зуб випаде дівці, мати верже його до церкви і каже: так би за тобов сватачі ходили, як люди до церкви.

Хороби.

Коли мала дітина має злу хворобу, покладуть її на землю, прикриють коритом, батько стане на однім боці на колінки, а мати на другім і побожать ся, що дітина їх є. Чинять се тому, бо гадають, що нечистий дух мучить дітину і хоче її від них взяти.

Коли дітина має кольку, мастять медом лист з дугану (тютюну) і прикладають. Коли хлопець поболіє ся і не годні йому дати ради, тодї прирікають собі, що як виздоровіє і підросте, мусить сироту за жону взяти. Таких хлопців називають проданими і майже в кождім селї можна їх найти. Слабовиті діти купають у муравлиню.

Уверстну челядь гоять домашними лїками, коли поболіє. На хертику — дають пити із пса масть або їсти із пса мясо. На франця — парять хорочь у „сучій“ купели, помішаній з „курячою“. На кольку — кладуть на ребро товстий, чорний папір, насмарований медом, а коли то не помагає, хрін і піявиці. На жовтачку — їдять коровляче мясо, пють воду із воскового пугара і просять сьвященника, щоби їм позволив тричі попозирати у чашу. Кого очи болять, просить сьвященника, щоби йому пустив трошки мира у очи. Раки гоять старим свинським салом або заячим; декуди гоять їх медвежою або борсуковою мастю. Пухленину із таким каменем сукають, через котрий гадина проїла ся. Найбільший же домашний лїк — є паленка, бо ледви є така хвороба, на котру не давали би її пити або нею мастити.

Коли хто у квас (купіль) хоче іти, дає у перед знахаркам собі квас зміряти. Його міряють двояко: а) Із кождої керниці, в котрий хворий хотївби купати ся, беруть повне горнятко води і кладуть на ніч у возір. У котрім горняти прибуде води, та керниця поможе хворому. б) Наливають у блюдо' чистої води, а на крису блюда кладуть тілько куснів хліба, із кілько керниць хотять знати воду. Відтак беруть іглу на нитці, держать над серединою блюда близко води і до котрого кусника ігла похилить ся, та керниця поможе хворому.

Коли хто хворий, а не знати, що йому хибить, тодї думають, що його „пудоляли“. Другого так підливають: хворий бере мало сьвяченої проскури, сьвяченої пшениції, мало мотузя від дзвонів і коріня, то зварять

йому у новім горшку і він вильлє той плин на себе так, щоби вода з тими річами збігла назад у горня. Те горня вивержуть на путь, а хто перший ступить на нього, того імить ся хворота.

Як кому відойме руку або ногу, думають, що він вступив у зьвіздопадь, бо хто у ню ступить, тому мусить щось відняти.

Коли не вміють в дома помочи, тоді ідуть до ворожилї, яких у Русинів доста є. Ворожиля ізмиває хворого, але инак як дома. Каже йому сідати серед хижі так, оби лицьом звернений був до дверий, що мають бути відчинені, а сама розтопить у долові віск і виливає у нове горня із водою. Чинить се сім разів, а само горня притулює до голови, до плечей, до рук і до ніг хворого. Потому хворий плюне у горня і іде з ворожилию на ріку або на потьчину. Там стає зовсїм голий у воду, а ворожиля із словами: „Во імя Отца і Сина і сьвятого Духа — амінь. Господи Боже удойми недуг ут раба твоєго Івана“ виливає воду із воском на голову хворого, а горня верже долї водою. Особливо тих ізмивати звикли, що мають злу хвороту (франця). Ізмивати можна хворого лиш вечером, коли всьо утихло.

Як хто нагло поболїє ся, тоді місцями, особливо у Марамороши, „дзвони ізмивауть“, місцями знов „на гроби ідуть“. Дзвони так ізмивають: Один мужчина, що розуміє діло, бере у нове горня води, іде до дзвонів і так їх миє, щоби вода назад у горня зливала ся. Возьме потім із під порога церкви мало глини, верже її у воду і тою водою умиває хворого, а мало дає навіть пити. На гроби ідуть так: Одна жона, що розуміє діло, іде у тин і бере із девяти гробів глини, котру дома у новім горняти розмиває, а потім умиває хворого, а мало дає пити. Щоби був хосен, треба так ізмивати дзвони і іти на гроби, щоби і одна душа не виділа; тому чинять се звичайно в ночи.

Коли хворому нїчо не годні помочи, тоді ідуть за доктором і за попом; сей служить службу за хворого, сьвятить воду, а місцями і цїлу хижу.

Похорони.

Простий народ не боїть ся так смерти, як пани; тому як лиш хто заслабне, кличе попа і сповідаєсь. Єлей лиш тому кажуть сьвятити, про котрого думають, що більше не встане. Коли піп сьвятить єлей і евангеліє кладе на голову хворому, позирають, чи є в нїм много черленого письма; як його мало є, або зовсїм нема, то хворий певно умре.

Як хворий почне конати, дають йому сьвячену сьвічку у руки. Коли не годен скоро умерти, кладуть його серед хижі, щоб скорше спочив. Дитину і білу челядину миють і убирають жони; мужчин же муж-

чини. Умерця убирають у парадне платя, а на ноги натягають капці із білого полотна або із чорного перкалю. Дівкам кладуть на голову вінок з барвінку. Дитину кладуть на стіл, других мерців при стіні на лавицю, на котру настелюють соломи або сїна і прикривають темною плахтою. Тіло накривають білим полотном; на полотнї вишивають чорні хрестики. Коло варошів купують уже осібні покривала на умерців. Той, у кого смерть є, ходить все без клебаня. Коло умерця читає в ночи дяк псалтирю, часто й сьпіває; в чисто руських околицях так твердо держать той звичай, що і малій дїтинї кажуть псалтирю читати. Коло умерця також „лопатки бють“. На лопатки іде радо не лиш молодіж, але і уверстна челядь, бо тодї дуже забавні ігри бувають. Деякі із тих ігор наводжу понизше.

Баба і дїдо. На дворі убирають одного мужчину за діда, другого за бабу. Щоб дїдо був горбатий, привязують йому на плечі соломи, убирають в гуню вивернену і широкі ґатї, що набивають в долинї соломою і при кістках завязують. Мастять чадом (саджою) клоча і чинять йому з нього вуста (вуса) і бороду; в поясї підперізують його соломяним мотузом. Бабі дають в руки куделю. З надвору змагають ся старі ввійти до хижі — але на порозї повно челяди. Дїдо не дивить ся на те, лиш бє по ногах біґарьом, кого захопить, і гойкає: Чибе, марш вон. Як зайдуть до хижі, дїдо іде ід столови і каже: Люди чесні, прийміть нас на ніч. Тодї зьвідають ся його: Уткідь ти, дїду? — У Чорнім Потоцї родив єм ся у Небрешфальві-м бивав, а тепер іду до Бакигази. — Ци маєш уллопас? Мау, там є у баби; бере від баби паперець і каже: Пане дяче, прочитайте ми уллопас. Дяк указує на мужчину, що любить і знає дворити і каже: Адде ми писарь, най ти прочитать. Вказаний мужчина бере від дїда паперець і читає всякі забавні річи пр. Сесе письмо — граматика, читав ю піп і владика, і ото стоїть у нім, ож ти, дїду, стара псина, і т. д. Коли дочитають письмо, просять бабу і дїда, щоби іграли; они іграють. Далї кажуть дїдови: Но, дїду, пой на піч гріти ся. Дїдо змагаєсь вилїзти на піч, але хлопцї зтягають його долї. Коли на конець вилїзе на піч, виберуть до нього одного мужчину і двох хлопців і дадуть йому в руки череп з чадом і копач. Вибраний мужчина попарує собі вгадцї хлопців і мужчин з дївками і жонами так, щоби з них виходили сьмішні пари пр. Красне з паскудним, старе з молодим, Циганку з Русином і т. д. Далї бере у руки біґар, бє ним у повалу і каже: Дїду, гримить, ксти ся. Дїдо відказує дотепом. Мужчина читає: Што так пече ся дїду? — Гусак. — Чого ся не пече? — Бо масть із нього не тече. — Коли буде ся печи? — Коли Іван Маріку поцїлує. Як пара не хоче поцїлуватись, дїдо гойкає: Не сердїть дїда! А хлопцї ідуть і приводять вибрану пару до дїда. Коли жона або дївка не хоче

свою пару поцілувати, дідо маже її лице чадом; коли поцілує, дідо вінчує їм так: так ся любіть, обисьте ся побили; так би вам благо, обисьте ся горі стінами драли; такий би вам гаразд, обисьте собі очи драли; і т. д. Доки дідо складає такі бажаня, хлопці викрадають від нього бабу, а він як віднайде бабу, каже: Ти тепер на старі дни уж не любиш мене, а за молодими ходиш! Коли скінчуть ся дотепи, уперед баба утікне на двір, а за нею вибігає і дідо.

Опровід. Посеред хижі лягає на довгий столець оден леґінь; його прикривають плахтою, якби мерця. Другий леґінь вбираєсь за його жону, стає коло нього і починає заводити гумористично, на пр.: та нич так не жалуу, як ото, ож поїв ми віко пасулї; не іди коло города, бо у нім лиш злоба: кидь ся схопить, кіл ухопить, то всїх вас помолотить; і ин. п. Потім радять ся, що треба б іти за попом, щоби прийшов поховати. Тим часом приберуть одного фіґлярного чоловіка за попа; намість риз поприв'язують йому до плечий і до грудий пташки, намість кадильниці дають в руки горня у петельках, в котрім тліє клоча. Він входить до хижі і починає гумористичним способом відправляти похорон. Намість евангелія читає пр.: Коли я ішов у гору, найшов я реверенду; взяв я на себе реверенду, позирау горі собов, долї собов і гадау собі: бив-би із мене попище, як би я взяв на себе реверендище." По сьому починає наказовати (проповідь говорити) над мерцем, пр.: Все лиш ходив, дома мало побивав, церков не упражняв; коли до церкви било іти, овін на жону кричить, оби му їсти варила; запалив піпу, пішов до коршми, а онь із коршми до церкви. У церкві слова божого не чує, бо пяний — дримле. Тепер ангели плачуть коло нього, бо нечисті духи єдну душу християнську хотять у́рвати ут них. Дораз прийдуть нечисті духи, понесуть му душу, попровадять у пекло. У пеклї непрестанно каміня буде возити, но так, ож коли віз буде іти у гору, всї чотири колеса запутауть, а коли із гори буде іти, розпутуть. Коли буде камінє возити, чорти із желїзними вилами будуть го бити" і т. д. По сьому два мужчини беруть столець, якби хотїли мерця винести, а коли той не скочить скоро долї, вивержуть його на землю.

При мерци тілько буває тих забав, що з них можна цїлу книгу списати.

„Деревище" правлять мерцеви з простих дощок, а гріб того дня копають, котрого має бути опровід, щоби яма не стояла через ніч порожна. Декуди читає піп коло старшого мерця в день евангелїє. Русин любить довгий і парадний опровід, тому у Мараморошп навіть за дитиною говорить піп „проці".

Коли тїло несуть із хижі, ударяють деревищем тричі об поріг, щоби мертвий не ходив домів.

На дворі молять ся родичі (кревні) на колінах, доки стоїть опровід. На „послїдное цілованіє“ обходять деревище; у Марамороши близші родичі обходять деревище тричі, дальші двічі, а найдальші раз.

Як ґазда умре і вже кінчить ся опровід, стають дві жони по двох боках деревища і передає одна другій по під деревище тричі узлик, в котрім є завязане зерно і сіль. Сіль ту дають худобі, щоби не пішла за ґаздою, а зерно висипають до насїня, щоби ся не переводило. В декотрих місцевостях Марамороши в часї опроводу дарують убогим вдовицям і сиротам теля, ягня, порося і т. ин.

Деревище стоїть не вкрите; лиш у Марамороши подекуди прикривають його витканим, вовняним покрівцем, що по опроводї бере піп.

В деяких околицях дївки не йдуть на опровід, бо вірять, що та дївка нїколи не віддасть ся, котра на опровід піде. Декуди як опроваджують мерця до гробу, кладуть у пазуху із гроба грудку землї, щоби за вмерлого скоро забути.

Декуди привязують так до того хреста, що піп держить, як до того, що несуть перед тїлом, по ручнику, що рівнож попови і дякови приходить.

Часто дївку несуть до гробу леґінї, а леґіня дївки.

По опроводї справляють „комашню“. На сю кличуть місцями лиш тих, що деревище правили, яму брали і тїло несли; місцями-ж кличуть всїх, хто був на опроводї, а в першій лінії попа, дяка і церківника (паламаря); коли останні не являть ся на комашнї, то часто ґазда дуже жалує.

За душу померішого наймають звичайно службу і то часто ще перед опроводом. Заможні люди наймають 3-го, 7-го і 40-го дня службу разом з парастасом. Часто парастас відправляєсь у хижі; тодї уряджують також гостину, в котрій і піп мусить участь брати.

Коли піп ідучи з умерцем із двора оберне ся назад до двора — то незабавки знов там умерлець буде. Щоби челядь не мерла у селї, треба нового попа вводити в село до полудня. Коли новий піп позирає довго у яму, буде знов у селї умерлець.

О д ї ж.

Звичайні складові части ноші Русина такі: ґатї, сорочка, клебан, гуня, постоли (бочкори), русок, подолок, плат, чоботи, ширинка на шию і на голову. Що більше від сього носять Русини, то вже від сусїдного народа перебрали. Сї части не лиш з ріжної материї роблять, але ще надають їм ріжний вигляд.

Ґаті, сорочку і подолок шиють із домашнього полотна, котре ткуть із конопель або льну. Близко варошів звикли вже шити сорочки з купованого перкалю.

В північній полосї носять довгі а узкі ґаті без рамів і без стряпків; в середній полосї носять ґаті довгі і широкі із рамами і із стряпками; в полудневій полосї, особливо близ Мадярів, носять дуже широкі ґаті з рамами і стряпками, але так короткі, що видно їм колїна, за що їх прозивають „чорноколїнниками".

В полудневій полосї рамлять ґаті лиш на одну пядь, в середній аж до землї. Ґаті і подолок має рамити у хижі або найстарша дївка, або наймолодша жона.

В північній полосї носять мужчини довгу сорочку, що часто аж до колїн досягає; вирізана она на плечах (має на плечах пазуху), а нїчим не вишита. У середній і полудневій полосї сорочка мужчини ледви сягає до пояса, на переді вирізана, у дрібні рами зібрана і вишита. Рукави до такої сорочки в півн. полосї широкі, в обох других узкі. Дуже довгий подолок носять у середній полосї, дуже короткий у полудневій.

Жіночі сорочки звичайно довгі на пядь низше пояса, вишивані на грудьох і на рукавах. Рукави все защіпають ся.

Біле убранє в Мармороші на вид дуже відріжняєсь від иньших. Мужчини носять довгі, широкі ґаті без рамів, без стряпок і сорочку таку, що лиш на пядь прикриває плечі і груди, а вирізана на плечах. Біла челядь не носить подолок, але „довганю", т. є. довгу, на плечох вирізану, сорочку, котру підперізують синим або чорним вовняним поясом. Рукави і груди (передки) довганї вишивають так богато черленими або синими нитками, що оден рукав треба 4—5 тижнїв шити. Жони вирізують довганю і на грудях з двох боків, щоби могли плекати.

У північній полосї носять постоли так мужчини, як жони; у середній мужчини постоли, жони чоботи; в полудневій і мужчини і жони чоботи. Однакож в недїлю і сьвята і в північній полосї убирають жони чоботи, натомість в полудневій убирають мужчини постоли в лїтї при роботї.

В полудневій полосї носять мужчини в лїтї і зимі мадярський клебань з малими крисами; лиш старі люди носять зимою баранячі шапки. В середній полосї носять низькі клебани з широкими крисами, хоч починають вже уживати й мадярські. В північній полосї носять товсті, широкі клебани, що намащені важать нераз 3—4 кіля, та за те й послужити можуть 40—50 років. У Мармороши носять так малі клебани, що ледви на головах держать ся. Соломяні клебани уверстні, особливож

статочні мужчини, не носять, бо вірять, що їх лиш дітям і леґіням яло ся носити.

У білої челяди мають найбільше значіня ширинки; по них спізнають навіть богатство жінок і дївок. Найлїпше люблять носити ширинки черлені, сині, жовті і зелені; сїрі і чорні носять лиш старі баби. Ширинки ті бувають з ріжної материї. В північній полосї рідко подибують ся вовняні і шовкові ширинки; однакож в середній, а головно в полудневій дуже худобна та челядина, що не йде в вовняній або шовковій ширинцї до церкви. Вовняні ширинки бувають звичайно черлені, жовті і чорні, шовковіж чорні із красними косицями і вінками на кратках. Ширинки, що вбирають на голову, не однакової величини; у Марамороши, де їх завязують не під бородою, але на задї шиї, они такі великі, що кінцї досягають аж до пят. Ширинки так маленькі, що ледви їх кінцї можна на шиї звязати, називають ся сегелет.

Плат має подібну форму, що й ширинка, але не має косиць і цяток. У Марамороши носять плати з великими косицями. Коло Волохів носять два плати: один з переду, другий з заду.

Гуня належить до найважнїйшої части одїжи; без неї не можна навіть представити собі угорського Русина; він з нею не розлучуєсь нї в зимі, нї в лїтї. Молодїж, особливож дївки, носять гуню лиш в зимі, щоби показати, що не боять ся студени. Гуня із чистої вовни товста і тяжка, томуж при роботї і на що день уживають петека, котрий також єсть гунию, але тонкою, куртою і легкою. Гунї бувають звичайно білі, хоть не всюди. В північній і середній полосї мочать їх в відварі з вільхи, щоби не плодились в них вуши і блохи.

Окрім сих головних частий одїжи, суть ще иньші, котрих уживають лиш в певних околицях. В півн. і серед. полосї носять зимою холошнї; в полудневій а по части в сеердній носять ногавицї і реклики з сукна. Лайбики носять близко коло Мадярів. В полудневій полосї носять на шиї на 4—5 пальцїв широкий, а на 1 метр довгий кистемен із зеленими або черленими стряпками. Близ варошів і коло Нїмцїв носять зимою на шиї шалї.

Дуже ріжнородний вигляд має черес. В полудн. полосї буває він широкий лиш на 2 – 3 пальцї. В Марамороши, по части в цїлій сер. полосї він так широкий, що від пояса закриває цїлу верхню часть черева і більшу часть грудий. В півн. полосї носять завсїгди скіряну торбу, тайстру, а перед її, як і череса, вибивають блискучими ґузиками і пряжками. В чересї і тайстрі носять гроші, піпи, ножі, огниво і другі дрібні річи, тому здоймають їх з себе лиш при великій роботї і на ніч. В півн. полосї носять зимою скіряні камізельки.

В сер. і полуд. полосї убирає до церкви біла челядь сукман і реклик, білий, синий, чорний або черлений; декуди буває він навіть шовковий. Коло варошів вбирають його навіть в будний день. В полуд. пол. убирають дївки до церкви на шию намість ширинки білі, крохмалені фодри. Найсильнїйше держать ся народної ношї в Мараморощи; там і коло варошів не носять сукман, а намість реклика носять гарно вишитий кожух.

Русини носять довге волосе, що сягає взаду до плечий, з переду до брів. Молоді вже стрижуть ся. Вуста (вуса) притинають коротко; бороди носять лиш промітники (знахарі). Довгі вуста носять лиш ті, що служили при війску, особливо при гусарах.

Дївки зачісують волося в зад і заплїтають в косу з черленим, синим або чорним пантликом. Місцями робять лиш оден приділ вздовж чашки; місцями знов два; тодї другий йде від уха до уха. В півн. Мараморощи вплїтають в волося дві зелені китицї. В полуд. Мараморощи носять дорослі дївки в недїлю і сьвята на голові вінки і затикають шпильки з блискучими головками.

Жони підвивають декуди волося клочом, щоби більше видавало ся. У Мараморощи носять жони на голові під ширинкою малий, черлений чипець, в півн. пол. ж великий і білий. В полуд. полосї носять жони під ширинкою великий, кривий, бляшанний гребінь.

Ковтки носять лиш долом Марамороша; де інде носять лиш ті, що їх болять очи або уха.

Коло варошів уживають вже запашного мила і „ружової“ масти.

П о ж и в а.

Русин живе дуже скромно, так що всї иньші народи Угорщини живлять ся далеко роскішнїйше від нього. Причиною того велика бідність. Якби Мадярови прийшлось їсти те що Русинови, він все був би голодний.

Звичайний хлїб у Русинів печуть з тенґериці. Навіть там, де родить ся жито і пшениця їдять житний або пшеничний хлїб лиш тогди, коли не стане тенґериці. В півн. пол., де не родить ся тенґериця, їдять вівсяний ощіпок, але нераз йдуть і два або три дни, щоби лиш роздобути тенґеричного хлїба.

Між стравами перше місце у Русина мають крумплї і пасуля і то так, що ачей нема в роцї такого дня, в котрім не варили би їх. Дуже часто варять також чир із тенґеричної муки. У говіню варять рідкий чир і самий сербають; як варять густий чир, то їдять його із варом в пече-

ниць. У гідний день варять вже чир гіркий з молоком; густий варять на воді, а їдять з молоком. У Марамороши і взагалї там, де держать вівцї, варять дуже часто токан. Його так ладять, що заварюють густий чир, кладуть у лабош і посипають сиром; на сир знов кладуть чир і знов сир, доки не буде повний лабош. Відтак кладуть на грань, щоби сир розтопив ся. В серед. а особливо в полуд. полосї звикли варити голомбец. Його так ладять, що з густого чиру вибирають мокрою ложкою на блюдо грудки і в говіню їдять їх з хлїбом, а в гідний день з мастию. Коли зварять на поли у кваснім молоцї густий чир, то зовуть його мачанка. Зимою їдять капусту, і то або сиру з крумплями, або варену з пасулию. Капуста з пасулию становлять в говіню головну їду; її ладять так, що варять осібно пасулю і капусту, відтак змішують їх і ще раз заварюють. В північній полосї любять їсти кваки (ріпу), і варять не лиш на солодко в молоцї, але і квасять на зиму, як капусту. З капусти і кваків їдять дуже часто росіл і то не лиш самий, але й квасять ним майже всї страви. Заправляють також страви варом з огірків, з динї, зеленими сливками і яблоками. У лїтї їдять ще лопатки, парену салату, огірки квашені і сирі і диню на солодко і на квасно.

У гідний день приправляють страву молоком, сметаною і сиром: свинї мало хто ріже, а як ріже, то солонину їсть сиру або печену, до страви-ж її не уживає. Рівнож не уживають масла коровячого до страв; ним лиш голови собі смарують.

Мясо їдять Русини лиш у гостинї, на комашни і коли хорі, бо лиш для хорих відважуть ся зарізати курицю або куря. Найлїпше живуть Русини в полуд. полосї; там майже кождий ріже свиню, та й на мясо не шкодує гроший. У півн. полосї мають молоко і сир, а деколи ріжуть ягнята або цаплята. У серед. же полосї як не їдять з молоком, то майже все постять, бо самі не мають що різати, а як декотрі мають свиню, курку, козу або вівцю, що шкодують для себе різати і волять продавати.

Крім соли не дають до страви нїчого, хіба деколи перцю. Цукор дають лиш хворим намість ліків. З солию мають вигоду Русини в Марамороши, бо там дістають її за дар в формі ропи.

До ласощів належать у Русинів: ратота (яєшниця), варена на сметанї або на солонинї, парене солодке молоко, солонина, пікниці (ковбаси), студенець, паленята із солониною, каша на молоцї, начиняна курка, дзяма, а у говіня оселедцї, пискорі, гриби і риби. Такі страви подають на гостинах; для Русина однакож доста як має дві або три з названих страв. Ґолубцї робять з теньґеричних круп і смарують солониною усмаженою з цибулию. Начиняну курку так ладять: як виймуть з неї печінки, серце, пухно і кишки, начиняють її теньґеричною мукою

на молоці, зашивають, варять, а потім ще печуть. Оселедця любять їсти печеного на олію.

За ті лакомони так сьміють ся з Верховинців: Утпровадив Верховинець сина у катуни и варош, а коли ся вернув домі коло вечера, сів тай зажурив ся: Ой ко буде уж теперь лакітки їсти, ошчипок, крумплю, пасулю і пити росіл?

Русини їдять вперед густу страву, а відтак рідку, тому то на гостині тілько паленки випивають. В протягу року їдять дуже не рівно: пів року їдять тричі, а знов пів року лиш двічі у день. Коли скінчать ся осіпні роботи, батько каже: Но діти, понесли журавлї полуденок себ то від тепер будемо лиш двічі у день їсти. Коли прийде ярь, батько знов, особливо на велику радість дітий, говорить: Но діти, принесли ластівки назад полуденок, себ то уже тепер тричі будемо у день їсти (обід, полуденок, вечерю).

Русини дуже поволи їдять, бо кажуть, що як чоловік скоро в'їсть, то і скоро виголодніє. Томуж і не кажуть: обідав єм, але: учинив єм обід.

Управа рілї, годівля худоби, садівництво.

Головним занятєм Русина є управа рілї; управу ту веде він ще по старомодному: ґаздує, як батько ґаздував. Тому й земля не приносить йому такого хісна, який повинна би принести.

Позаяк у Русина тенґеричний хліб є перший, тож він кождий мало ліпший фалаток землї засіває тенґерицею. Про сю причину родить ся слабо тенґериця, а земля і навить добра, пустіє, особливо де царина все на однім місци і де ґазди не годні землї добре гноїти. Другим головним насінєм суть крумплї. Они лиш там родять ся, — крім полудневої полоси — де під них добре гноять землю. Трете головне насіне, пасулю, садять лиш поміж тенґерицю.

У всіх трьох полосах инакше ґаздують. В полудневій, де земля місцями дуже масна [у Марамороши коло Тису, у берегській вармеди коло Мункача, в унґварській коло Требішова] управляють крім тенґериці, пасулї і крумплїв, ще много пшениці, жита, ярцю і вівса. В порівнаню з тенґерицию вівса сїють меньше.

В середній полосї управляють кромі тенґериці, пасулї і крумплїв ще овес і мало ярого жита і ярої пшениці.

В північній полосї тенґериця вже не родить ся; за те в нїй сїють дуже багато вівса, хочай задля студени і пісної землї часто й насїнє не

вертає ся. Крумплї удають ся частїйше; окрім них сіють ще багато ріпи і гречки. Яре жито і яра пшениця лиш декуди удають ся.

Капусту і коноплї управляють у всїх трьох полосах; лен сїють в північній і полудневій полосї. Коноплї і лен сїють не лиш задля пряжі, що з них ладять, але й задля насїня, з котрого бють много олїю.

Зеленини (городовини) у Русинів не богато; для них досить, коли мають яку грядку цибулї, чоснику, салати і огірків; хіспувати з них, особливо коло варошів, не вміють.

Русин любить землю обрабляти, але ще більше любить коло худоби ходити. Найбільше держать худоби в північній полосї, бо там найбільше паші. В двох других полосах ховають її меньше, а овець не тримають зовсїм. В середній полосї держать слабі ґазди по 2—3 кози на молоко, намість корови. Худоби держать Русини много, та за те она не гарна; новійшими часами, в наслїдок розпоряджень мінїстериї, поправляють її расовими бугайками. Декуди можна побачити у ґаздів і великі білі воли мадярські, з довгими рогами: та їх не ховають Русини, лиш закуповують у Мадярів.

Русини двояко кохають худобу: ту, що для себе держать, не пестять і слабо кормять; ту-ж, що на продаж держать, дуже доглядають і не лиш сїном, але і зерном кормять. Русини не любять тримати конї; в середній полосї можна найти не одно таке село, що в ньому нема анї одного коня. Найчастїйше тримають конї в північній полосї а то тому, що по тамошних дебрах не можна возом їздити, лиш хіба конем; але й там рідко який ґазда держить більше ніж одного коня. Зимою можна нераз видїти, як рота, зложена з 80—100 санок однокінних жене долів за зерном. Русини кажуть, що де в селї много коний, там живуть люди убого, бо конї купують лиш ті, що не годні волів купити.

Повисше згадував я, що Русини дуже рідко кличуть лїкаря до хворого, бо кажуть: Як Біг дасть, так буде; або: Што му суженo, отого не обийде. Коли однакож худоба поболїє ся, тодї не каже так, а часто йде на третє або на четверте село, як лиш знає, що там живе такий чоловік, що знає помагати худобі. Таких людий, що лїчать худобу, можна подибати в неоднім селї і они лїчать лїпше як ветеринарі, до котрих Русини на мають довіря і тому нїколи їх не кличуть. Звичайно пускають худобинї наперед кров з уха, шиї або хвоста; відтак заливають салом, стопленим у спіритусї, або оливою. Міхір на язицї роздушують і витирають ропою. Як покаже ся який наріст худобинї, випалюють його сїрчаною кислотою. Як робить ся більмо, заливають око баґовом. Як свиня має задавку, пробивають шилом ухо і вкладають в дірочку фалаток сухого шипицю; пухленина розійде ся тодї і свиня виздоровіє, але фалаток уха відпаде.

Русини вірують, що босоркания може зайти в виді пса, колеса і т. ин. до стайнї і відобрати від корови молоко. Коли лиш корова не дає молока, іде ґаздиня до стайнї, і як корова мочить, бере у жменю мочі, виливає її корові межи очи, а відтак бере сокиру, тне нею тричі у поміст і каже: Не тебе, рубау, солодка, но тоту, што тя ісказила. По сьому на тій, що відобрала молоко, будуть знаки. Коли молоко іде із дійок помішане з кровію, доять корову на розпечене желїзо. Як корові спухне віня, варять у новім горнцї дору, чосник і т. инше й змивають тою водою віня так, щоби вода з віня назад зливала ся в горня. Потім перевернуть решето і половину тої води виливають на решето, а половину там, де жони перуть біля. При тому кажуть: Най тобі буде ото, штось минї хотіла. Думають, що по тих словах почне іти кров з тої жони, що корову іскавила.

Гуси, качки тримають лиш в полудневій, а по части в середній полосї. Курий не тримають більше, як по 3—4 штуки, бо кажуть, що куриця з'їсть тричі тілько через рік, як сама коштує.

Садівництво розвиває ся дуже слабо у Русинів, а то тому, що Русини шкодують землї на сади. Не одно село можна найти таке, в котрім не буде і 10 штук овочевого дерева. Давнїйше було інакше, а не па однім місци сїють нинї тенґерицю там, де перед 20—25 лїтами були прекраснї сади. Причина того така, що перед комасациєю ґрунтів мали Русини більше землї, тож і на сади не жалували, по комасациї знов, де вигинули старі сади, не розплоджували нових, але з'орали землю і засїяли тенґерицию. Зрештою Русини хоть декуди мають сади, то не дивлять ся на їх якість, але на скількість. Задля того мають з них мало хісна, бо з простору, з котрого учений чоловік мігби мати доходу 400 золотих, Русин заледво здобуде 20—30 золотих. Найбільше буває у Русинів оріхів і сливок, за котрими купцї, особливо з Галичини, на місце приходять. Найлїпші яблока мають Русини в околицях Тягова і Вишкова у Марамороши.

Винниць у Русинів дуже мало; найбільше мають їх коло Мукача, Унґвара і Середнього. Винниць не хотять тому управляти, бо кажуть, що коло них много роботи, а мало хісна. Тї що мають у себе виноградники, звичайно продають вино з них, а собі або нїчо, або дуже мало лишають, бо кажуть, що вино, то панський напиток, найже його пани пють.

Русини наймають ся на роботу радо, але лиш тодї, коли окрім гроший дістають на роботї поживу. Без поживи робять звичайно лиш в варошах, бо там її легко купити. Заробіток денний Русинів дуже малий. Возьмімо околицю села Сваляви, березької вармеди, в котрій $^9/_{10}$ землї належить до ґрафа Шенборна. Року 1890 плачено в тій око-

лици серед літа мужчині 30 кр. або 24 кр. і їсти, жоні 20 кр. або 16 кр. і їсти. Придбати з того не можна багато.

Коли леґіньови або дївцї треба іти служити, то дивять ся на се, щоби або в своїм, або в близькім селї дістати службу. Далеко від свого села не хотять іти навіть за більшу сембрелю (платню). За самі гроші не любять служити, але звичайно домагають ся платя. Сембреля мужчини виносить річно в грошех 30—40 золотих; білої челяди 20—25 золотих. Найбільший заробок мають Русини із жнив і з кісьби, особливож ті, що живуть в північній і середній полосї. Верховинцї, наколи лиш посадили крумплї і посіяли овес, що звичайно буває в другій половинї мая, ідуть великими ровтами долів, на Мадяри, на заробітки. Там пробувають звичайно аж до другої половини серпня; тодї вертають домів і забирають ся до свого вівса. З середної і полудневої полоси йдуть на жниво аж тодї, коли обсипали тепґерицю, т. є. около Петра; вертають домів коло Ілї. Добрий робітник, чи мужчина, чи жона, може заробити на жниві за 2—3 тижні 3—4 віка пшеницї. Коли розважимо, що такий виженник ще й добре через час жнив живить ся — у дома хіба на великдень так поживив би ся — то вийде, що жниво для Русина виходить такой в користи. Не даром же їх таке число вибирає ся долів.

Чужеродцї між Русинами.

Русини сусїдують з Мадярами, Товтинами, Словаками, Волохами і Поляками. Із сих народів за май читяних держать Мадярів; на другому місци ставять себе, по собі Волохів, відтак Товтинів, а на останку Поляків. Коли хотять кого похвалити, кажуть: такий як Мадярь. Коли хотять кого висьміяти, кажуть: Ти Поляку! або: Ти Товтине.

Із християнських вір кладуть Русини на першому місци свою, відтак папіську (римо-католицьку), дальше кальвінську, а на кінци лютеранську. Чому так робять, не відомо; по правдї повинна би лютеранська віра стояти перед кальвінською, бо більше є зближена до папіської; надто, Русини не знають лютеранської віри, бо на цїлій Угорскій Руси є лише одна лютеранська церква в Клепївцях, берегської вармеди; може чинять так тому власне, що її не знають.

Які погляди мають Русини на сусїдні віри, вказує отся приповідка:

Руські мости,
Папіські пости,
Кальвінськоє набоженство:
Ото вшитко блезенство.

Дуже цікаві відносини Русинів до Жидів. Се загально знана річ, що та часть Угорщини, в котрій живуть Русини, є правдивим гніздом угорських Жидів. Там не лиш вароші, але і прості села суть такі, що в них живе більше Жидів ніж християн. Томуж, що Жиди живуть з гандлю, тримають коршми, бовти (склепи), позичають гроші на проценти, тож все мають діло з народом.

Русин ненавидить Жида з цілої души, мерзить ся ним, а через те не хоче вірити, що Жида сотворив так само Бог і що він має також безсмертну душу. Тому як Жид умре, Русин не каже, що „Жид умер", але „Жид іздох" або ґречиїйше „Жид ізгиб". Свою погорду до Жида тим ще показує Русин, що коли про нього говорить перед інтеліґентним чоловіком, каже: перепрошую сесь (або: той) Жид. Задля такої погорди не каже Русин Жидови ніколи „ви" лиш все „ти", чого Жиди очевидно не любять, як се видно з слідуючого:

„Оден богатий Жид розказав домашнів собі челяди, аби його, особливо перед панами, „великоможним паном" звала. Раз оден великий пан зайшов на ніч до сього жида. Жид, аби указав гостьови, ож який овін пан, кличе до хиж' старого собі вічаря і звідать ся ут нього: Што чинять віці, Федоре? Лежать, пан великоможний. У який час новий гість прийшов до Жида і овін знов кличе вічаря до хиж' і звідать ся, ож што чинять віці. Но сердитий вічарь тепер ото утповів: Казав єм ти уже, ти дурний..., ож лежать.

Коли Русин говорить про якого знакомого Жида, не називає його по імени, але каже: тот Юда, тот Фарайон і т. др.

Мимо погорди і ненависти, якою Русин дише до Жида, не годен він жити без нього і у каждім ділї іде до нього не лиш за грішми, але і за порадою. З тої причини попадає цілковито у жидівські руки, бо Жид знає, як простодушного і легковірного Русина обманути. Жид, коли зичить гроші, не робить таких річий, як банки, але за те забезпечить свої гроші далеко лїпше, як який банк. Тому в кождім селї люди позадовжувані і ледво 2—3 найде ся таких, що Жидови не винні нічого. Однакож Жиди не живуть з самих позичок, якби можна думати. особливож тепер, коли повиходили дуже острі закони про лихву і коли жид боїть ся зичити, щоб не лиш проценту, але й цілковитої суми не утратити. Головні їх занятя — то дві річи: малі бовти і гандель спільною худобою. Коли Жид отворить малий бовт, любить, щоби у нього не за гроші, але за зерно і за яйця куповали, бо се приносить йому найбільший дохід. Коли пр. продасть пачку тютюну за 4 крейцари, то не богато на тім зискає; колиж ту саму пачку продасть за 4 яйця, то зиск величезний, бо за них заплатить йому купець нераз 12 крейцарів. Най-

ліпше однакож виплачує ся Жидови гандель спільною худобою. Русин не годен купити собі корови або волів, але йому купує їх Жид. Він дає пр. 150 золотих за пару волів. Русин випасає їх, а коли ціна волів піде в гору, Жид продає їх. Як продасть, відчислює собі вложених 150 зл. а рештою ділить ся в Русином. Але рідко коли є й чим ділити ся, бо Русин набере у Жида на порцию, на хліб, на паленку і коли порахують ся, часто мусить ще Жидови доплачувати. Тепер коли Жид купить на ново.воли на спілку, то вже до їх ціни вчисляє й попередний довг. Так веде ся діло кілька літ, а коли довг значно виросте, Жид не купує дальше худоби Русинови, але правотить його і часто забирає йому таким чином цілий ґрунт. Через те й не оден Жид, що в молодости рянде збирав, на старість тисячками обертає.

Коли Жид позичає гроші, то завсїгди на процент складаний. Зичить пр. Русин 1 золотий з застереженєм, що має від нього тижнево платити 2 кр. проценту. Коли проценту не виплатить, по роцї мусить його платити від 2·04 золотого і т. д. Сим способом по десяти роках Жид числить свій ґешефт на сотки, по двайцяти лїтях на тисячки. Скаже хтось: алеж острі закони не позволяють на лихварство. То правда, але Русинови з законів тих нема нїякого хісна, а то з тої простої причини, що крім Жида йому нїхто не поможе в нуждї. Томуж якби він обвинив Жида перед судом о лихву, Жид програв би, але він більше не дістав би і крейцаря від жадного Жида, через що мусїв би в прикрім часї або з голоду або з студени згинути. Таке положенє Русина буде знов доти, доки в кождім селї не буде заведена позичкова каса і доки Русин не буде могти і зимою мати заробок; без зарібку — мусить іти до Жида, коли йому хлїб вийде, а нї за що другого купити.

Де що з устної лїтератури Русинів.

Між Русинами є дуже много сьпіванок, казок, приповідок і т. ин. Сьпіванки були вже печатані по кілька разів; казки ж і приповідки лиш в дуже маленькім числї. Я наводжу ту одну казку і кілька приповідок.

а) Уже не много било робити Нойови, аби ковчег готів бив: но чорт неперестанно нагваряв Нойову жону, оби ся позвідала от Ноя, ож де ходить. Жона звідувала ся, но Ной не хотїв повісти. Раз чорт принюс у шкалубинї із яйця паленки і сказав жонї Нойовів: Як Ной прийде домів, дай му сю паленку упити, но так, оби не знав, ож што пє, а тогди повість, куда ходить. Коли Ной прийшов із роботи, жона учинила так, як чорт казав і Ной духом уповів, ож ковчег ходить правити. На се

чорти так рознесли ковчег, ож і дві тріски не обостали у єдно. Коли Ной ішов назад на роботу і увидів, ож вшитко рознесеноє, почав дуже плакати. Но на се духом єден ангел прилетів ід ньому і каже: Іди ід тому пньови, із котрогось першу дошку урубав і бий го сяченим біґарьом, є на се чорти вшитко так ізкладуть, як переже било. І на коли сe Ной учинив, чорти всї позбігали ся і вшитко так ізклали, як перше било.

б) Біг високо, царь далеко. Із честьов підем через сьвіт, а без чести анї до сусід. Старість не радість. Із чужого коня лїзь серек болота. Русин богатий і пес кудлатий, ото собі братя. Ситий голодному не вірить. Што очима видить, руками не лишить. Пусти пса пуд стіл, а овін улїзе на стіл. Не мож разом на двох коньох сидїти. Вшитко єдно: хоть каміньом у голову, хоть головов у камінь. Кидь єсь поїв сметану, поїж і дзер. На злодїу шапка горить. Не плювай у миску, із котрої їли. Прибери пня, дей му імя, і буде чоловік. Докіть сонце ізийде, роса очи уїсть. Може рости і шовкова трава, як мого коня не буде. Є коли красно ходити, лиш коби у чім. Єдиначок — шибенячок. Любіме ся по братськи, а рахуйме ся по жидівськи. Не все тот їсть колач, кому ся пече. Де хліб, та вода, там не є голода. Близь держ пса, кидь у вовка обідуєш. Про ото махать пес хвостом, бо хвіст не годен махати псом. Што дурному по розумі. Не сьмій ся на погребі, тай не плач на свадьбі. Благоє теля дві корови уссе, а норовоє і єдну не годно. Тяжка тайстра (турба) повна, порожня тяжша. Коби здоровля, гріхи будуть. І видра мудра, однакож ї деруть. Який єсь ми розумний, а босий ходиш. Злодїй ми не брат, курва ми не сестра. Не дай Боже із Івана пана. Не мала баба роботи, найшла собі клопоти. Баба з воза, спицям лекше. Научить біда попити, коли нїчого ся хопити. Голий єсь ся уродив, а дурний умреш. Людий доста, лиш чоловіка мало. У крутоє дерево кривий клин бють. Горе тому дворови, де корова розказує волови. Добрий та дурний — ото собі братя. На голого дригота. Убогий і із гори не годен бігти, а богатий і у гору легко біжить. Дурного не ради, розумного не учи. На голові би другому кіля тесав. Не є села без болота. Много би говорити, а нїшто слухати. Жона три угли пудпирать, а ґазда єден. Ішла би душа у царство, но гріхи не пущауть. Жінка краса, чортів престіл.

в) Приказка: Іде Іван і Гершко у варош. Раз лиш на пути Іван найшов золоту годинку. Гершко духом прискочив і каже: Ци так, Іване, ми оба найшли годинку? Ну, та най буде, ож єсме у єдно найшли — каже му Іван. Коли ся дізнали, ож пан із сусїдного села спрятав годинку, пішли до нього і утдали му її. Гершко навперед повів, ож хоть што дістануть у пана, чесно ся подїлять і все лиш ото говорив Іванови,

оби мав розум. Но, Іване, каже пан, што хочеш ут мене за твою честь? Та, прошу ласки, 50 палиць; а що ми із Гершком у єдно найшли годинку, та і ділити ся маєме тим, што дістанеме. Най будуть ласкаві уперед удати Гершкови його половину. Гершко мусів лїгати і дістає 25 палиць. Но, каже пан, теперь бери ти Іване свою честь. Я не мау нї жони, нї дїтий, а Гершко має і жону і 7 дїтий; за ото най будуть ласкаві і мою часть йому дати. Так і стало ся.

ЧОРНОМОРСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ Й АНЕКДОТИ

зібрав

Митрофан Дикарів.

Подаю тут тільки малу частину зібраного мною казочного материялу. Далеко більше зібрано його мною з р. 1892 по 1896 в Вороніжчині, і змістом той материял далеко цікавійший від чорноморського. Ріжниця тут залежить переважно від характеру і стану тутешніх кореспондентів: більше писарів областного правлення.

Маючи на меті видавати вороніжські материяли окремо, я їх і не даю тут; та й з чорноморського материялу я вилучив усі леґенди, котрі належать до св. Миколи, бо їх я маю видати в систематичній обробці, разом з иньшими однородними леґендами. Вилучив я також чотири небилиці, заслані мною Б. Д. Грінченкови до другого випуску його „Этнографическихъ матеріаловъ“.

Від видавця етноґрафічних материялів, звичайно, вимагаєть ся, щоб він систематизовав їх і порівняв з надрукованими ранійш. З поводу сього я скажу, що провинциялови виповнити такі вимоги вельми затрудно, бо він часто-густо не може не тільки знайти на місці або придбати, а навіть і знати про істновання потрібної літератури, особливо нової. До того ще багато видань стало бібліоґрафічними раритетами, і придбання їх провинциялови може бути лиш недосяжною мрією.

З другого боку систематизация і зіставлення видаваного материялу є річею цілком умовною, залежною від того, якої теориї держить ся видавець: чи мітолоґічної, чи історичної, „чи теориї позичання“, і т. д., і через те вони не можуть цілком задовольняти навіть вимог певного часу.

Що до народу, він поділює казки на дві категориї: перша — „побрехеньки“ і друга — „колись була правда“. Саме слово казка народом розуміеть ся, яко супротилежність слів: бувальщина, правда. Здавало ся б, що на такій підставі легко чинити поділ казок; але така думка була б помилкою. Під впливом християньства поганська мітологія, що колись вважала ся правдою, тепер повертаеть ся в казку, в „брехню“. З сеї „брехні“ одна частина стае дитячим майном, друга-ж перетворюеть ся в „правду“ відповідно новому сьвітоглядови. Задля сієї мети до поганських мотивів поволї примішують ся християнські, поганські імена також заступають ся християнськими і т. д. В сїм напрямі одні з казок, можна сказати, дійшли до краю, а иньші спинили ся на півдорозї.

Але се перетворюванне поганської казки чинить ся не в одній місцевости: частійш певна етноґрафічна ґрупа позичае від сусїдів уже готові християнські мотиви і продовжуе дальше в тім-же напрямі, або-ж звертаеть ся до поганського первотвору, відповідно захованим забуткам поганської старовини.

Брак друкованого материялу для більшости поодиноких місцевостей не дозволяе вистежити, які стадиї перейшла та чи иньша казка в даній місцевости, і скільки в неї вложено самостійної творчости. А як кожна казка може й на-далї перероблювати ся і до того не скрізь однаково, то вона повинна бути зазначена в кожній даній місцевости, хоч би вона нїчого нового не давала в етноґрафічній лїтературі [кажу: нїчого зглядно, бо абсолютної тотожности тут не може бути]. В такім разї вона буде цїнним материялом для дальшої історий народного сьвітогляду і народної творчости в даній місцевости.

Катеринодар
Р. 1896, лютого 20.

1. Чий Бог старший: чи наш, чи жидівський.

Служи́в оди́н наш хло́пець у жида у наймах. Раз вони позмагались з жидом: той ка́же, що на́ш Бог ста́рший, а той ка́же — наш. Ото́ жид і ка́же: „Коли́ хо́чиш призьві́рить, так дава́й ми тебе́ за́мкнимо у на́шу це́ркву: ти тоді́ поба́чиш, що на́ш Бог ста́рший“. — А що́ж, замика́йте. Ну, і замкну́ли його́ на ніч у це́ркву. Чи до́вго він там сиді́в, чи ко́ротко, коли́ се́ захоті́лось йому́ про се́бе: він, ни до́вго ду́мавши, взяв і нападнючив там. Одмика́ють ура́нці жиди це́ркву. — Ну, що́ ба́чив? — Та що́ ба́чив: вихо́де ва́ш Бог, а згодо́м і наш. — Дава́й би́ць ця! — Дава́й! — От ва́ш Бог як тьо́пне на́шого — та́к наш і п . . . . . в; а да́лі на́ш Бог як розве́рниць ця та як смальне́ ва́шого — так ва́ш аж ус . . . ся. Ось хоч подиві́ць ця, коли ви ві́рите. Коли́ туди́, аж там е́-ет (= о т - я к а) кучугу́ра наве́рнута! Тоді́ жиди́ як дава́й собі́ тим добро́м го́лови масти́ть, як дава́й масти́ть.... Тим то вони́, бі́сові жиди́, такі́ й руді́.

(Катеринодар 7 травня 1895 р. Записано мною с переказу козака станиці Павлівської Єйського оддїлу Олександра Юхимовича Півня, 25 літ, з осьвітою духовного училища).

1а. Наш Бог і московський Бог.

Умер у Москалі́в піп, вони́ й мірку́ють собі, кого́ б їм настановити попо́м. І нара́дили ся вони́ настановити тако́го Москаля́, що був на Дінщині́: він хоч і чита́ти не тя́ме, так за те-ж до́бре там навчи́в ся гра́ти на ка́рти. Той не став одмага́ти ся, і став попо́м. Почина́є він учи́ти пі́вчих, що їм сьпіва́ти у це́ркві, і тоді́ вже кли́че усіх до церкви. Зібрались Москалі́. — „Чи нема́ тут ча́сом Хахла́?“ питає піп. — „Ні (ка́жуть), нема́!“ — „Ну, глядіть же, щоб не було́ ни Хахла́, ни пів-Хахла́, ни чве́рть-Хахла́!“ Тоді́ вино́се він із ві́втаря одну́ книгу і питає парафіян: „Чи мо́жете ви чита́ти сю книгу?“ — „Ні (кажуть), не мо́жемо!“ — А коли не мо́жете, ми однесемо́ її наза́д!“ Вино́се дру́гу: „А сю

книгу мо́жете ви чита́ти?“ — „Ні, ба́тюшка, і сеї не мо́жемо!“ — „А не мо́жете, ми і сю однесемо́ наза́д!“ Вино́се він тоді́ ка́рти: „А сю книгу мо́жете чита́ти?“ — „Та сю тро́хи мо́жемо чита́ти!“ — „Ну, от-се й до́бре, що мо́жете! Так дава́йте-ж чита́ти її. От-се́ шоста́ка, а от-се сьома́ка. Шоста́ку бє сьома́ка, а сьома́ку — восьма́ка...“ Тоді́ оберну́в ся до півчих і пита́є їх: „А що́ ви робили, як не було́ ни не́ба, ни землі́?“ — „А ті сьпіва́ють: „Ми городили плетні́!“ А Хахо́л визира́є з яко́гось кутка́ та й пита́є: „А куди́-ж ви коля́ки вбива́ли?“ Піп, почу́вши се, розлютова́в ся і затупоті́в ногами: „Каза́в я вам, щоб не було́ у церкві́ ни Хахла́, ни пів-Хахла́, ни чве́рть-Хахла́!“ Впійма́ли вони́ бі́дного Хахла́ і посадови́ли його в куту́зку, чи куди́ там. Там вони хоті́ли що-сь виві́рити. А йому́ захотіло ся про се́бе: він візьми та й напаску́дь там. На дру́гий день пита́ють його́: „Ну, кажи́ нам, що́ ти ба́чив?“ — „Та ба́чив я, що ваш Бог прийшо́в та й ка́же на́шому: Дава́й бити ся! — Дава́й! — Так наш Бог як звизне ва́шого — та́к ваш и впо́рав ся“. А ті тоді́: „Наш Бог, на́ше й г...о́!“ Та дава́й собі́ тімя мазать. Так тим ото́ вони́ вистрига́ють собі на ті́мі гуме́нце. Я не зна́ю, в які́й се губе́рні Москалі так вистрига́ють.

(Катеринодар. 17, II, 96. Подав ґімназист Сл-йон).

2. Наш Бог і німецький Бог.

Раз зійшли́сь Німець з на́шим чолові́ком са́ме тоді́, як гроза́ була́. От Німець і пита́є на́шого чолові́ка: „А зна́їш ти, чого́ то воно́ грюкотить?“ — „А чого́?“ — „Та то наш Бог сів ве́рхи на ва́шого та й ї́де: ото́-ж воно́ тим і грюкотить!“ А наш чолові́к і ка́же: „Та так йому́ й тре́ба: нихай з д . . . ем ни з'язуїць ця.

(Катеринодар. Р. 1896 лютого 4. Записано мною від О. Ю. Півня).

3. Хлистунський Бог і хлистунська Богородиця.

Хлистуни́ такі́-же люди, як і ми, но тіки ра́зниця в тім, шо Хлистуни́ ни ї́дять са́ла, мняса, ни пють во́дки, і ча́сто собира́ют ця в який нибудь оди́н дом і мо́ля(ць) ця Бо́гу. Ті́лько вони ни нашо́му Бо́гу мо́ля(ць) ця, — своє́му, кото́рого вибира́ють із числа́ се́бе. Та́кже і Богоро́диця у них ни Ма́тер Су́са Христа́, яку́ ми почита́єм за Богоро́дицю, а вони́ називають Богоро́дицей жі́нку того́ хлистуна́, яко́го ізибра́ли Бо́гом, от-та́к як у станиці Старощербі́нівці хлисту́ньским Бо́гом щита́ють міщани́на го́р(ода) Єйс(ь)кого Рома́на Лихачо́ва і Богоро́дицей його́

жи́нку (!). І вот коли́ вони́ схо́дят ця в які́й-нибудь до́си моли́(ць) ця Бо́гу, то по сириди́ні ха́ти становля́ть шапли́к і накрива́ють рого́жкую, а Богоро́дицю свою́ сажа́ють на по́куті. Пото́м хо́дять круго́м шаплика́, і через не́скілько вре́мені Бог вила́зить із шаплика́ і розда́є їм ка́ждому по проску́рці. Вони́ коли́ прино́сять до-до́му проску́рки, то кладу́ть засу́шовать: пото́м на дру́гий день поди́ви(ць) ця, аж там лижи́ть кінс(ь)ке г . . . о́. І вот вони́ мо́ля(ць) ця Бо́гу до́вго, так шо до́вше, чим до пі́вночи. Пото́м до-до́му уже́ іти пізно, то вони́ всі тут ляга́ють спать, мужчи́ни і же́нщини вмі́сті, яко́му мужчи́ні із яко́ю же́нщеною прийдит ця спать, рі́дко коли́ з своє́ю, а то побільше с чужо́ю. І потому у тих Хлистуні́в, кото́рі ча́сто хо́дять моли́(ць) ця Бо́гу в які́й-нибудь дни, то у їх ни бува́є дітей, потому́ шо вони́, чолові́ка, ни нучу́ють постоя́нно з своїми жінка́ми.

Одному́ Хлистуно́ві случи́лось так. Оди́н раз він захотів узна́ть, з яко́ю він бу́деть нучува́ть. І коли́ лягають спать, то вони́ ту́шать сьві́тло, і пото́м кожен чилові́к бере́ть собі, яку́ попа́в. Коли́ він ліг, і шоб узна́ть, з яко́ю нучува́в, то він одірва́в у неї кусо́к попере́дниці, і пото́м, як у́тром повстава́ли всі, він подиви́в ся, у кого́ така́ попере́дниця як той ласкут, і поба́чив, що така́ попере́дниця у його́ ма́тирі. Тоді він догада́в ся, шо, мо́жеть, він не-ра́з з ма́тирею ночува́в, і з той пори́ бро́сив ході́ть у Хлистуни́.

Як конча́ют ця (!) моли́(ць) ця Бо́гу, то, по їхньому обря́ду, начина́ють цилува́ть (!) Богоро́дицю. І вот оди́н хлисту́н накури́в ся махо́рки і то́же став цилова́ть (!). Богоро́дица (!) почу́ла, шо от його таки́й смард (!), і приказа́ла його́ ви́гнать із числа́ своїх окружа́ющих. А він ходи́в у Хлистуни́ більше двацяти́ літ, і узна́в всі їх обря́ди, росказа́в другим, як вони́ виполняють зако́ни, і в яком поря́дкѣ (!) нахо́дя(ць) ця обря́ди. І всі його́ розка́зи напеча́тани (!) в книгах.

(Катеринодар, лютий 1894. Записав козак станиці Старощербинівки Єйського оддїлу Михайло Артемович Стецина, 19 літ).

4. Ісус Христос і Магомет.

— Ви знаїте, чого́ Ту́рки ни ї́дять свини́ни? — А чого́? — О́тчого. Як ходи́в Су́с Христо́с з Магоме́том по зимлі́, то вони́ заспо́рили, хто́ більше чу́до зробе. — „Сус каже: Я за́раз уда́рю об ка́мінь па́лкою, і з його́ вода́ піде!“ — А Магоме́т і ка́же: „Та це ни ди́во: це й я мо́жу зробить“. Ото́ й звелі́в Магоме́т в двох чи там в трьох місця́х позарива́ть у землю бурдю́ги з водо́ю і наве(р)нуть ка́міньцям. Ду́мка, бач, така́ була́, що він свого ча́су уда́ре по ка́міневі залі́зним дрючко́м

(він завсігда́ ходи́в з ним), то ка́мінь прити́сне бурдю́г, а вода́ й пото́чиць ця відті́ль. Так і зроби́ли, як він каза́в, позарива́ли ті бурдюги́ Коли-це́ ни де взяла́сь свиня́, і повирива́ла ті бурдюги́ з зимлі́. Магоме́т розсе́рдив ся, що ни прийшло́сь йому́ чу́да показа́ть, упійма́в ту свиню́ за хвіст, і поча́в крути́ть її коло па́льця та прика́зувать: „Будь же ти про́клята, бісова твари́на!“ „А Сус ка́же: Ні, нихай бу́де про́кляте тільки те мі́сто, за яке́ ти диржи́ш свиню́!“ Ти́м-то у свині́ завсігда́ закру́чиний хвіст.

(Катеринодар 4. II. 96. Записано мною від О. Ю. Півня).

4а. Православний сьвященик і мулла.

Я чув сю ка́зку тро́хи простіше. Ви зна́єте полко́вника М. О. Попова́? Так се він мені́ оповіда́в. Ході́ли ра́зом правосла́вний сьвяще́ник і туре́цький му́лла. Спе́ка була́ страше́нна, і їм ду́же захотілось пити. Як сьвяще́ник був чоловіком сьвяти́м, то вда́рив па́лицею об ка́мінь, і з його поточи́лась вода́. Напили́сь вони́. Тоді́ му́лла вели́ть своїм зарі́зати кілька там биків, ши́є з бича́чих шкур бурдю́г, налива́є в його води́ і зако́пує у по́лі. На дру́гий день поїхали сьвяще́ник з му́ллою на́-поле. І му́лла почина́є плу́тати по́-полю, щоб потра́пити на те місце, де був зари́тий бурдю́г, са́ме в спе́ку. Коли туди́, аж його́ сви́ні розри́ли і зроби́ли собі барлі́г. Усі-ж сви́ні порозбіга́лись, а одну́ му́лла ухопи́в за ніжку, одки́нув її на́-бік і промо́вив: „Будь же ти про́клята!“ Так Ту́рки не додиви́ли ся, за яку́ са́ме ніжку він ухопи́в свиню́. Як би зна́ли, то вони́-б сю ніжку одрі́зали і одки́нули, а оста́нню свиню́ ї́ти-б, а то не зна́ють.

(Катеринодар. Р. 1896, лютого 15. Подав бувший учитель, лінейний козак Петро Якович Нікітин з станиці Григорипольської Лабинського оддїлу).

5. Два брати: Каїн і Авиль.

Жили́ собі коли́сь два брати́: Ка́їн і Авиль. Привезли́ вони́ раз сі́на із сте́пу та й скида́ють на стіг. Вийшов до їх сьліпи́й ба́тько с ха́ти та й пита́є: „Чи ви скида́ли сіно на стіг?“ — „Ски́дали, ка́же Каїн (хотів, бач, ба́тька обмани́ть). — А моло́дший син Авиль ка́же: „Ні, та́ту, ще ни скида́ли. Тоді Ада́м і ка́же Ка́їнові: „Що́-ж ти мене обма́нюїш та ще сьліпо́го? Будь же ти про́клятий!“ Ка́їн тоді розсе́рдив ся на Авиля і настроми́в його́ на ви́ла. Поба́чив це Бог, розгнівав ся на Ка́їна, і посила́ а́нгила. „Постанови́ ти їх на ви́дному мі́сьті, щоб усі

люди ба́чили та ка́ялись". — „Та де́-ж їх постанови́ть: я ни зна́ю". — „Та постанови́ їх на мі́сяці". — Ангил постанови́в їх на мі́сяці: ото́-ж їх і видно там. І та́м вони бу́дуть до са́мого стра́шного су́ду, шоб лю́ди диви́лись на їх та ка́ялись.

А хто ка́же, шо то Ка́виль Ка́виля або Ке́вель Ве́веля уби́в та й диржитъ — ра́зно ка́жуть.

(Катеринодар. Р. 1895 записано мною від О. Ю. Півня).

6. Про Ісуса Христа та апостола Петра.

У стани́ці Па́влівці єсть стари́й дід, так оцей ді́д розка́зував, що коли́сь давно́ ходи́ли Сус і апо́столи по змлі́ і прихо́дили чириз ба́лку, що зве́ть ця Водя́на. Розка́зував він так.

Ви зна́їте, ка́же, де Водя́на? Та вже́-ж зна́їте! Так от ро́ків 30-ть, чи й бі́льше, як ходи́в Сус Христо́с по змлі́ з святи́м Питро́м, апо́столом, так пирихо́дили чириз ту ба́лку на цей бік. Ось-як воно було́. І́ду́ть вони з святи́м Питро́м та й іду́ть, іду́ть та й іду́ть, та й прийшли́ до на́шої Водя́ної. Тиие́р уже ця ба́лка ни така́, як тоді́ була́: типе́р ті́льке о́сінью, у дощі́, бува́є там вода́ та ще весно́ю, як сніг та́не; а в ті врими́на́ вона була́ як рі́чка, і води́ було́ ду́же бага́то. Щоб мо́жно було́ чириз неї ї́здить, так лю́де навози́ли гною, і зроби́ли нивили́чку гре́бильку; ті́льки ця гре́билька була́ така́ грязна́ та мо́кра, що низьзя́ було́ во́всі по неї пройти́ пі́шки, а ті́льки проїхать. Типе́р-он і місто́к уже́ дирівля́ний постанови́ли і все, а тоді́ цього ні́чо́го ни було́. От підійшли́ вони до са́мої Водя́ної, ста́ли коло гре́бильки та й ни зна́ють, як на той бік пирийти́. Стоя́ть собі́, горю́ють, коли зи́рк, аж на горі́, з кряжа́, спуска́їць ця до Водя́ної чума́к на во́зі. А віз у його на залі́зному ходу (= з залі́зними ві́сями) та га́рний-гарни́й: лю́шні бирисо́ві нові, коле́са шино́вані (бушо́вані), а у волі́в ро́ги волочи́ні. Воли́ самі́ здоро́ві-здорові та гладкі́. Ярмо́ — й те нове́ та з срі́бними зано́зами. (Ну, звісно чолові́к бага́тий!) Їде він порожняко́м. Як став чума́к під'їжджа́ть до їх, а святи́й Питро́ і ка́же Су́сові: „Го́споди! дава́й попро́сим цього чолові́ка, щоб пиривіз на той бік". А Сус і ка́же: „Ні, Пе́тре, цей чолові́к ни пиривизе́ нас!" А Питро́ таки ни послу́хав та підійшо́в до то́го чумака́ та й ка́же: „Здоров бува́й, до́брий чолові́че!" — Здрастуйте, одві́тує той. — „Пиривизи́ нас, до́брий чолові́че, на той бі́к!" А чума́к і ка́же: „Хиба́ я пиривізчик, чи що? Аже-ж єсть гре́бля, то й ідіть собі наздоро́в'я куди вам тре́ба, а в ме́не воли́ і та́к помо́рині!" Сказа́в так та й поїхав чириз гре́блю, на той бік. Посто́яли вони, посто́яли, коли-ось іще́ щось їде. Роздиви́лись, коли й це́ чума́к, ті́льки уже́ тому́ чумако́ві

ни до пари. Віз у його маленький та старий; бички молоді, маленькі, а на возі жінка та діти. Бички чириз силу визуть той віз, бо багато в йому чогось навантажено. От Сус і каже святому Питру: „Попроси цього чоловіка, то цей нас і пиривизе". — Як-жи він пиривизе, каже Питро, коли в його й так поклажи багато? — „Дарма, каже Сус, пиривизе!" От святий Питро підійшов до того чоловіка та й питає: „А що, добрий чоловіче, чи ни пиривезеш нас на той бік?" — На той бік? Чом-жи ни пиривизти: хіба це далеко? Сідайти, добрі люди, пиривизу! — От і сіли Сус з святим Питром, і чумак сів. Сус Христос зробив так, що ті маленькі волики легко-легко на той бік пириїхали, наче й ни визли нічого. Подякували вони тому чоловікові та й пішли далі. Ідуть та й ідуть. Коли це святому Питрові забажалось води напить ця. От він і каже Сусові: „І, Сусе-Сусе, як мині води напить ця хочить ця! Пиду я он до тієї кринички: там мабуть вода є". А Сус каже: „Іди!" Бо зна, що Питрові хоч кажи, хоч ні, то все одно ни послуха. Підійшов св. Питро до тієї криниці та тільки що хотів води напить ця, коли загляне — аж там повно-повнісінько гадюк, зміїв та разносних гадів. І ни привиди Господи, які скверні, гидкі та страшні ті гади! Злякав ся Питро та й побіг до Суса. „І, Сусе-Сусе, каже, у тій криниці гидко-гидко та повнісінько усяких гадів!" А Сус і каже: „Отак буде на тім світі тому багатому чумакові, що ни пиривіз нас". А Питрові усе-таки пить хочить ця. От Сус і показав йому другу криницю під вирбою. Пішов Питро до тієї криниці, а там гарно-гарно! Криниця травою та разним цвітом обросла; на вербах птички співають, а вода у криниці світла та гарна і блистить, як скло. Напивсь Питро води, сидить та любується ця, а до Суса й ни йде. Ждав-ждав Сус Питра, та ни дождав ся і зачав гукать його. Питро прийшов. — Чого ти там так довго? питає Сус. — Та хіба ж я довго? каже Питро, тільки усього дві минуточки постояв. — Добре дві минуточки, каже Сус, ти простояв там цілих сто літ!Ото, щоб ти знав, так буде на тім світі тому бідному чумакові, що перевіз нас!

(Катеринодар. 1895. Записав О. Ю. Півінь зо слів свого земляка Володиміра Юрєвича Часовникова).

7. *Колись жінка була старша від чоловіка.*

Це було дуже давно, тоді ще, як Сус Христос ходив по вимлі з святим Питром. Раз святий Питро пристав та й пристав до Бога-Суса: „Зроби, Господи, щоб на світі жінка була старше чоловіка". — На що? питає Сус. — „Та, може, воно, Господи, лучче буде, ніж тепер". — Ну що ж, чи так, то й так, каже Бог. — От і зробилось на світі так, що жінка стала старше чоловіка.

Хо́дять раз Сус Христо́с з святи́м Питро́м по зимлі та й хо́дять, та й зайшли́ у один двір проси́ть ця пириночува́ть. Вийшов до їх чоловік (бо жінки ни було́ до́ма: вона́-ж ста́рше — то й пішла́, куди схотіла) та й питає: „А чого́ вам тре́ба, до́брі люди?“ — Та ми про́симо ва́шої ла́ски: чи низьзя бу́де нам у вас пириночува́ть? — „І, ка́же чоловік, я б і пусти́в вас у ха́ту та бо́юсь своє́ї жінки, вона́ в ме́не ду́же сирди́та. І ще́ як мине́ поб'є́, то нічо́го, а то ще як би й ва́м ни доста́лось!“ — „Та нічо́го, ка́же Сус Христо́с, чи поб'є́, то й поб'є́“. Ну, от і пусти́в той чоловік їх до се́бе в ха́ту. Ввійшли́ св. Питро́ з Су́сом в ха́ту та й ди́влять ця; а в ха́ті скрізь чи́сто-чисто та га́рно при́брано: усе́ на своє́му місті та все до-діла поло́жино. І стра́ви вся́кої навари́но та напе́чино, тільки, зна́чить, жде той чоловік своє́ї жінки до-до́му.

Посади́в той чоловік їх за стіл виче́рять, дає́ їм уся́кої їди, а сам усе́ погляда́ у вікно́, чи ни йде його жінка́. Та ни за се́бе він боя́в ся, а боя́в ся за госте́й. Повиче́ряли Сус Христо́с з святи́м Питро́м, і положи́в їх той чоловік під ла́ву спать, та так, що Сус ліг у кутку́, а святи́й Питро́ з кра́ю.

От чириз скільки вре́мня прихо́де до-до́му його жінка. Іще іде́ на дворі, а уже́ кричи́ть та ла́є; а як увійшла́ у ха́ту, так таки́й підняла́ крик, що на́шим стра́нникам і світ став ними́лий, ни ра́ді були́, що й зайшли́. Лижа́ть вони́ собі під ла́вкою, тру́сять ця. От крича́ла-кричала жінка на чоловіка та як зачала́ бить його́ та волочи́ть, так тільки ку́ря піднила́сь по ха́ті. Би́ла-била, бро́сила.

Коли гля́не під ла́ву, аж відтіль вигляда́є святи́й Питро́. Витягла вона його з-під лави та зачала́ і його́ бить. Так уже-ж та́к била, та́к била, що він з-ро́ду ще так ни чув і ни ба́чив. Би́ла-била свято́го Питра́ та й бро́сила його́ під ла́ву, а сама́, ма́буть, умори́лась, та сіла одпочи́ть. Доста́лось сирде́шному Питру́ на оріхи!

От він схова́вся під ла́ву, та й ка́же Су́сові: „Го́споди, пусти́ мене́ в куто́к, а сам ляж с кра́ю, бо вона́ ще й у дру́ге мене би́ти ме!“ От і схова́вся Питро́ у куто́к. Тільки що він там до́бре умости́всь, коли жінка уп'ять до ла́ви та й загляда́: „А, ка́же, так та́м ще й дру́гий є! Посто́й же, я й тобі дам кло́чки!“ Та й тя́гне за ноги свято́го Питра́ з кутка́. — Та ни тягни́ мине́, ка́же, я вже би́тий! — Бре́шиш, сяки́й-таки́й, ти ще ни би́тий! — Та й заходи́лась уп'ять коло свято́го Питра́. Ни витерпів бідола́ха тако́го знуще́ньня та як крикне до Су́са: „Го́споди, зроби́, щоб чоловіки були́ старші! Бу́дь вони про́кляті, оці жінки!“

(Р. 1895 записав О. Ю. Півень).

8. *Кара сьвятому Петрови.*

Ходи́ли по зимлі́ Сус Христо́с, апо́стол Питро́ та (забу́в) ще́ хтось тре́тій: чи апо́стол Іоа́н, чи Павло́ (похо́же на те, що Павло́). Прихо́дять вони ввечирі до сила́ і ра́дять ця: „Де́ нам переночува́ти?“ І нара́дились вони пириночува́ти у корчмі́. Полягали вони́ на долі́вці: ті од кра́ю, а Питро́ у сире́дині (ду́мка така́ була́: наро́д п'я́ний ходи́ти ме, так його́ в сире́дині ни турбова́тиме). Коли увіхо́де в шино́к табу́н людей, і захоті́лось їм здерти с подоро́жніх могарича́. От оди́н і кричи́ть: „Це що́ за бродя́ги тут вяля́ють ця? Па́шпорт єсть у вас?“ — Нима́є, ка́жуть. — Як ухопи́ли вони Питра́, би́ли-били його, скільки влі́зло, та й пусти́ли. Питро́ ба́че, що ни пире́лівки: про́се Бо́га поміни́тись місьця́ми. Бог биз супере́чки ліг у сере́дину (наро́д зібра́в ся все зговорчивий), а Питро од кра́ю. Коли прихо́де дру́гий табу́н — вдру́ге ви́били Пи́тра, прихо́де тре́тій табу́н — і все його нава́лювали. Так це, бач, за те́ би́то Питра́ три́чі, що він три́чі одрі́к ся од Бо́га.

(Катеринодар. Р. 1895, вересня 7, записано мною від волинського інтеліґента Євгена Ігнатєвича Дорожинського).

9. *Відкіля взяли ся козаки й салдати.*

Ході́в-ходив апо́стол Питро́ по зимлі́, і ба́че, що пропові́дувать йому ні́кому, бо людей було́ ще ма́ло. От він і узя́в ся людей твори́ти: козакі́в з глини, а салда́тів з крупи́чатої муки́. Козакі́в і салда́тів тим він заходи́вс ліпи́ти, щоб було́ кому ві́ру христія́ньську од бусурме́нів і недо́вірків ратува́ти. Козакі́в Питро́ постанови́в у шире́нгу, щоб суши́лись, а салда́тів теж у шире́нгу, насу́проти їх. Як уже посо́хли, Питро́ поча́в до ко́жного козака́ підхо́дить, і на якого ду́не, той і ста́не живи́й. По́ки він з козака́ми по́рав ся, а соба́ка почу́ла, що щось од салда́т(ів) га́рним па́хне, й поча́ла усі́х їх, салда́т(ів), під-ря́д глита́ти. (Звісно, які́ ці соба́ки нинаже́рливі). Питро́ гульк до салда́тів, коли ди́вить ся, аж біда́!... — Постой же ти, бі́сова ві́ра! Я-ж тобі́ зада́м! Та потехе́ньку-потехе́ньку ззаді підхо́де-підхо́де до соба́ки. (А в його була́ га́рна залі́зна па́лиця). Як ухо́пе він ту́ю соба́ку за хвіст, як поча́в її тию па́лицею чиса́ти, як поча́в чеса́ти, а соба́ка як почала́ салда́тами ср . . л, та замі́сто ко́жного одного́, якого з'іла, ви́ . . . ла їх, мо́же, де́сять або сто. Оти́м-то салда́т(ів) так бага́то, що, мо́же, у сто разі́в бі́льше, ніж козаків. Чи ни-пома́лу-ж-то вона, бі́сова душа́, й ср . . . а ни́ми! А за яки́м ще сц . . не́ хоч тро́хи, то з-ото́го вже нибпзпремі́нно охвице́р ви́йде. От відкіля́, коли хо́чите внать, повилі́ ся козакі́ й салда́ти!

(Р. 1893, в Катеринодарі, від урядника станиці Березанської Кавказького оддїлу Івана Івановича Коваленка, над 30 літ, письменного, записав давнїйший катеринодарський псаломщик Григор Афиногенович Малиновський).

10. Як за ту казку (N 9) салдат на Чорноморця розлютувавсь.

Поча́в чолові́к роска́зувати салда́тові ба́йку, відкіля́ повели́сь коза́ки́ і салда́ти. Доказа́в до то́го, як Питро́ твори́в козакі́в з гли́ни, а салда́тів з крупи́чатої муки́: салда́т раді́є. — Зві́сно, нас Пьотр творі́л с крупі́чатой мукі́, е́то то́лько вас, куркуле́й, з глі́ны! — А як дошло́ вже до то́го, як москалі́в соба́ка ви́с . . ла, то він як затупоти́ть, як закричи́ть на то́го чолові́ка: „Як ти, соба́чий си́ну, сміі́ш таке́ мині́ про на́ше ві́йсько говори́ть? Ти зна́їш, ми бі́лому Царе́ві слу́жимо? Ході́м до лехре́йтора (= ефрейтора): він тобі зада́сть прочуха́ну, — він тибе у Сібіря́ку заго́не! — Чолові́к той ду́же пириляка́в ся, бо ни зна́в, яке́-то вили́ке дзе́ркало лехре́йторь. Поча́в він того́ салда́та блага́ти: „Й дя́дьку, й бра́тіку!“ я́к тільки він його́ ни назива́в, ві, бі́сова ві́ра, ни піддає́ть ця, усе́ тя́гне до лехре́йтора. — Дя́дьку! обізва́в ся тоді́ той чолові́к: Послу́хайти, що я вам скажу́. — Кажи́, бі́сіва душа́, кажи́! — Ході́мти до ме́не у го́сті. У ме́не гу́ска є, звилю́ жі́нці її́ зжа́рить, принису́ півкварти́ни, то ми до́бре з ва́ми посмаку́їмо. Це бу́де кра́ще, ніж свари́ти ся. — Салда́т зго́див ся йти до мужика́ у го́сті. Увійшли́ до його́ у двір. Чолові́к виде́ його́ у горо́д та й ка́же: „Ба́чиш он прив'я́зана гу́ска? Йди бири́ її́, а я піду́ з жі́нкою побала́каю, щоб ча́сом з дурно́го ума́ ще ни свари́ла ся на вас. Пішо́в той чолові́к у ха́ту, а салда́т пішо́в за гу́скою. А гу́ска була́ прив'я́зана над виличе́зною я́мою, ко́тра була́ зве́рху зало́жена тро́хи хворосто́м і притру́шина соло́мкою. Яма та була́ во́вча, куди́ вовкі́в ло́влють. Салда́тові ду́же забажалось гу́сятини, аж сли́на ко́тить ся, як у скаже́ної соба́ки. Ті́льки він за гу́ску та як обирбе́нить ся у я́му та як закричи́ть благи́м ма́том. А чолові́к той сиди́ть під віко́нчиком та ди́вить ся, що там ро́бить ся та й ка́же жі́нці: „Жі́нко, а жі́нко! Ході́мо до я́ми: там щось є. Чи ни вовк, буває, шиле́снув туди“. — Оце́-таки! Чи ти-ж, чолові́че, й ни дурни́й? Я ура́нці диви́лась — нічо́го ни було́, а то, бач, у день йому́ вовк упі́ймаїть ся! Коли́ це було́? — Брика́лась-брикалась жі́нка, але́ пішла́ таки с чоловіком до я́ми. Подиви́лись, аж там салда́т сиди́ть. Поча́в той салда́т чолові́ка блага́ти: „Зми́луй ся, ка́же, бра́тіку! Зми́луй ся: по-ві́к рі́дним ба́тьком бу́диш! Мині вже на уче́ньня пора́ йти! Що́ мині од лихре́йтора бу́де, як ни ви́стигну?“ — Жаль ста́ло чолові́кові салда́та: пода́в він

йому віръовку, і поміг вилізти з ями. Тілько він виліз з ями, як ухопе уп'ять того чоловіка за груди, як залаїть ся поматирно . . . . . Почав уп'ять тягти його до свого пана лехрейтора. Але чоловік ублагав таки того салдата: випили з ним півквартини горілки, з'їли гуску й помирились.

(Тоді-ж від І. І. Коваленка записав Г. А. Малиновський).

11. Григорий (!) — Побідоносець.

Задумали два охотники пітти на охоту. Вийшли за сило, виволокли дохлу кобилу в ліс, і ждуть вовків коло дерива. Коли дивлять ця, аж на горі сидить на коні Григорій-Побідоносипь, і коло його зібрались вовки. Він їм приказує: „Ти йди в таку-то станицю, а ти в таку; ти з'їж Микиту, ти Йвана, ти Стипана. Оставсь один кривий вовк. Він йому й каже: „А ти, вовче, з'їж отого охотника, шо стоїть за дубом.“ Наші охотники пирилякались, та зараз ходу на дуб, і сидять. А той вовк підбіг до дуба і почав його гризти. Гризе та й гризе. Ті сидять попирилякувались, і встрелить його не можуть: руки ни підіймають ця. Їдуть мимо їх сусіди: так вони вже давай кричать на сусід шоб прогнали того вовка. Сусіди прогнали й привизли їх до-дому. А той охотник с переляку захворав і ни став виходить із хати. А той вовк і собі прийшов до їх на двір: тиняїць ця та й тиняїць ця по-двору, і собаки його ни бируть, і пуля ни бире. Раз охотник підійшов до вікна подивиць ця, де той вовк, а він вибив шибку, ускок у хату та й іззїв охотника. Так той козак, що росказував мині про це, виводив таке нравоученіє (!), що Григорій Побідоносиць завідує вовками.

(Записано мною від Володимира Юрєвича Часовникова, 21 году, з середньою осьвітою, із станиці Павлівки Єйського оддїлу. Катеринодар. 2 листопаду 1894).

12. Про святого Георгія.

Жив собі один чоловік. Він занімав ся охотою, стріляв усякого звіря і з того жив. Він умів дуже гарно охотничать, — так гарно, що коли ни піде, що ни побаче, бизпримінно вб'є! І собака у його була така, що нічого ни боїть ця; чи на вовка, чи на видмедя — нічого ни злякаїць ця! Ніколи не случалось з ним так, щоб пішов на охоту і нічого ни приніс — бизпримінно наб'є цілу кучу усякого звіря. Люди про його казали, що він такі молитви знає, що на його усякий звір біжить і птиця литить.

Раз пішо́в цей чолові́к на охо́ту; ході́в-ходив цілий день, а ни ба́чив ніякого звіря і ніякої пти́ці. — Що́, ду́ма він, за ока́зія! Зро́ду ніко́ли цього́ ни було́. Це, ма́буть, хто-не́будь на зло́ заворожи́в. — І зача́в той чолові́к молитви́ чита́ть,*) які знав. Тільке прочита́в, ди́вить ця пирид се́бе: нидале́чко гора́, а в тій горі є щі́ля, що роскoло́ла її на двоє, як воро́та. — Дава́й, ду́має охо́тник, піду́ — подивлю́сь в оцю́ щі́лю, і як що й тут нічо́го нима́, так піду́ ма́буть до-до́му. Підійшо́в той чоловік до щі́лі та як загля́не, аж та́м — Бо́же ти мій! — скільке того звіря! І вовки́, і видме́ді, і лиси́ці, і зайці, і вся́кий-всякий звірь, тільке вовків, здава́лось йому́, було́ там найбільше, а посиридині сиди́ть на білому коні святи́й Ге́оргій. Глянув чоловік той, злякавсь ду́же, та хо́тів тіка́ть відтіль, коли святи́й Ге́оргій і ка́же: „Е, ні, посто́й, чолові́че, ни тіка́й, а йди-лиш сюди́!“ Нічого роби́ть тому́ чоловікові — пішо́в до його. От святи́й Ге́оргій і ка́же: „Диви́сь, чолові́че, скільки ти мині звіря пиривів уже, тільке половина зоста́лась! А все винова́та ота́ твоя собака! Убий її за́раз!“ А чоловік і ка́же: „Ні, ни хочу я вбива́ть своєї соба́ки, бо вона́ усю́ мою́ сім'ю ко́рме“. — „Коли́ ни хочи́ш, ка́же Ге́оргій, так я скажу́ своїм двом найбільшим вовка́м, нихай вони́ її розірвуть“. — „Так що́-ж, ка́же чоловік, коли подужають, так нихай і розірвуть!“

От ви́скочив оди́н сірий-сірий вовк та й ки́нувсь до соба́ки; тільке та ни до́вго з ним ковту́злалась: за́раз його́ за в'язи та об-зе́млю, — то вовк і здох! Ви́скочив другий білий вовк, — во́на й того́ та́к, як пе́рвого задуши́ла. Розсе́рдивсь св. Ге́оргій, та й кричи́ть: „За́рав, чолові́че, уби́й твою́ соба́ку з ружжа́; а як ни вб'єш, так ни ви́йдиш відсіль: тибе́ тут звірі розірвуть!“ Нічого роби́ть чоловікові — узяв він тай уби́в соба́ку. А Ге́оргій тоді й ка́же: „Зніми́-ж типе́р шку́ру на шиї з собаки і з вовків: щось поба́чиш!“ Здра́в чоловік з соба́ки коло шиї шку́ру,— аж у неї круго́м шиї дві гадю́ки обмо́тані. так і сича́ть; а як здра́в шку́ру з вовків, так там тільки по дві жа́би (То, ка́жуть люди, вовки́ ду́же си́льні, як по дві жа́би в їх, коло шиї: цих вовків ніяка собака ни бире́. Тільке й візьме їх така́ соба́ка, у ко́трої коло шиї намо́тані дві гадю́ки. Така́ соба́ка зветь ця ярчу́к). От тоді св. Ге́оргій і ка́же: „Ну, до́бре ти зроби́в, чолові́че, що мене́ послу́хав: типе́р ти у'пять бу́диш до́бре охотникува́ть, і вп'ять на те́бе звірь піде“.

(Катеринодар. 1895. Записав О. Ю. Півень).

---

*) В Чорноморії молитви́ = замовляньня.

13. Попівна-цариця, Іван Іванович, руський царевич і прикрасна Анастасия.

Жив у одному́ помі́сті піп с попадьо́ю, і була́ в їх одна́ дочка́ така́ вже (к)раси́ва, що ни иро́м описа́ть, ни в ка́зці сказа́ть. І от їй уже ста́ло восімна́(ць)цять годі́в. Ба́тько її піп і нача́в підла́зить до не́ї, і хотів її соблазни́ть. А вона́ сказа́ла об тім свої́ ма́тирі-попаді. Ма́те — шо́-ж роби́ть? Більш ничо́го, як отпрова́дить куди дочку́ із до́му. Так як вона́ зна́ла до́бре попа́, свого́ чоловіка, що він як узна́є, що вона́ похвали́ла ся ма́тері, так і го́лову їй одірве: то і посові́тувала дочці свої́ бро́сить їх і пи(т)ти́ (!) в дру́ге помісця, до її ро́дичів. І дочка́ на совіт ма́тері согласи́лась. Взяла́ собі на доро́гу кусо́к хліба, і отпра́вилась в доро́гу, а ма́ти її поблагослови́ла.

Іде́ вона́ цілий день по стипу́, і вже о́т со́нце захо́де, а нима́ ниде́ ніко́го, і по доро́зі нихто́ ни встріча́всь і ни обганя́в її. Вже со́нце зайшло́. Де-ж нучува́ть? У стипі́; на доро́зі ни сто́їть, так як там місто опа́сне: ча́сто по ті доро́зі розбо́йниц(ь)кі ша́йки хо́дять. Так вона́ і рішилась ізвирну́ть із доро́ги і пиринучува́ть в стипі́.

Ізвирну́ла із доро́ги. Іде́ іде́, коли стоги́ сіна стоя́ть. Так вона́ ви́лізла на оди́н стіжо́к, ви́рила кубе́льце на само́му вирху́, помоли́лась Бо́гу і заснула.

Прокинулась у́тром, аж тума́н наліг скрізь по всі зимлі́, так що за два са́жні ничо́го ни ви́дно. Куди́-ж іти́? Доро́ги ни знаїть, і ни примі́тила віткіль вона́ звирну́ла із доро́ги: так вона́ сі́ла та й сиди́ть.

А в те са́ме вре́мя ї́здив на охо́ту Іва́н Ру́с(ь)кий царе́вич. Ди́ви(ць) ця: на сто́зі щось за пти́ця сили́ть. Він прицілився із ружья́, коли ди́ви(ць) ця: же́нс(ь)кий о́браз ви́дно. Він сказа́в своїм конво́йним охо́тникам, і ті навили́ ру́ж'я, і тим пока́зуї(ць) пя же́нс(ь)кий о́браз. От вони́ і пориши́ли обхвати́ть це́пом (усі́м розїха(ць) ця і круго́м) усі стіжки́. І як буде́ злітать, то стріля́ть, а як ни бу́де злітать, то під'із(д)жа́ть до стіжків. Так як порішили, так і зроби́ли. Із'їхались усі до стіжків, і ди́вля(ць) ця: коли на стіжку́ сиди́ть дівка.

Іва́н царе́вич під'ї́хав побли́жче і сказа́в: „Злізай із стіжка́!" А вона́ йому́ в отві́т: „Я б ізлізла, та бою́сь твоі́х соба́к". — „Ничо́го: я тебе до зимлі не допустю́", сказа́в царе́вич. Вона́ тоді взяла́ і влізла трохи із стіжка́. Царе́вич під'їхав коне́м і підхвати́в, посади́в на коня́, і став пита́ть: „Відкіля́ ти?" Вона́ йому ка́же: „Ни знаю". „Як тебе звать?" — „Ни знаю". Ну біл(ь)ш (н і ч о г о ?) було роби́ть. Так і поду́мав царе́вич, що вона́, ма́буть, як зайшла́ з мали́х літ, так і блука́є, ни зна́ючи свого́ родства́.

Привизли́ її до-до́му. Ну, так і пориши́ли, як на охо́ті найшли́, так і посади́ть її в звіри́нниць. Взяли́ і посади́ли, і тоді́ хо́дять любува́ць ця таки́м дороги́м звірко́м. Проси́діла вона́ там із год. От царе́вич заду́мав жини́(ць) ця. Із'їздив бага́то госуда́рств, ну ни найшо́в кра́счої за свого́ звірка́, що сиди́ть в звірниці і порішив так, як уже він і до жини́тьби тро́хи влюби́всь, то взяв на ій і жини́всь.

І от пройшло́ після жинитьби його́ год. Вона́ забере́мініла і роди́ла си́на, і назва́ли Іва́ном. Тоді́ сказа́ла відкіля́ вона́, і сказа́ла, хто в не́ї ба́тько і ма́те, і де́ живу́ть. Царе́вич, нидо́вго ду́мавше, посла́в за попо́м свій екипа́ж, щоб привизти́ на христи́ни ба́тька і ма́тір своє́ї жінки. А піп, як був сирди́тий на свою́ дочку́, так сам поїхав, а попаді́ ни пусти́в, і сказа́в там, шо вона́ боліїть.

І от одгуля́ли христи́ни, і пішли́ всі гуля́ть. А піп тим вре́мям із гульні́ вирну́всь, і, як дочка́ його́ спа́ла, а повива́льня ба́бка де́-то пішла́, так він узя́в та того́ новорожде́нного хло́пця усього́ порі́зав на куски́ і но́жик той, що різав, вки́нув в карма́н своїй дочці, і отпра́вивсь туди́, де прогу́люю(ць) ця.

А ба́бка, як прийшла́ то й наробила крику. І на крик ізбіглась уся́ ца́рская дво́рня, і із гульні́ усі́ повирта́лись і зробили струс. І начали́ трусить усіх, у кого́, мо́же, на́йдуть або-ж но́жик той, що рівало, або-ж другі які призна́ки. А піп сидів-сидів та тоді́ і ка́же: „Та ви, господа́, потрусіть ма́тірь пострада́вшого, бо і на не́ї надії ма́ло, бо вона́ така́, що, мо́же, і сама́ це зроби́ла". Тоді́ взяли́ і потруси́ли уже́ саму́ цари́цю, по указа́нію попа́. Коли та́к: у не́ї найшли́ і но́жик у крові в карма́ні.

І начали́ тоді́ суди́ть. Зобра́в ся ца́рскій сино́д. І осуди́ли прикува́ть порі́занного хло́пця, так як він іще́ грудни́й, то їй до гру́дей, і завизти́ в дрімучі ліса́, де во́рон і ко́сти чоловічиской ни занесе́, і там скува́ть їй ру́ки наза́д, зав'яза́ть о́чі, і оста́вить одну́. Так усе́ і зробили, як суд осуди́в.

От хо́дить вона́ оди́н год і дру́гий. Уже́ і пов'язка у не́ї на оча́х ізгнила́, і вона́ все і ба́чить, а доро́ги, куди́ вийти ни на́йдить. А дити́на прико́вана на груді у не́ї так так, як сього́дні зарі́зане. А бо́жий а́нгел ка́ждий день прилітав і все корми́в її.

І по́ке вона́ ходила, по́ке найшла́ доро́гу. Ди́ви(ць) ця, аж шо́-то нида́вно проїхало, і гадючи́ня, як ко́лисом ниріїхало, так воно́ і лижи́ть зада́влене. Вона́ тоді́ ста́ла і ди́ви(ць) ця та й ка́же: „Тож, ма́буть, і гадю́ці та́к жа́лко своє́ї дитини, як мині". А в те вре́мя прилі́зла і стара́ гадю́ка, і принисла́ в ро́ті яки́й-то ли́стик та взяла́ та й поводи́ла тим ли́стиком по гадючиня́ті, і воно́ ожило́, стрюхну́лось та й полі́зло вслід за гадю́кую.

Тоді вона взяла і начала доставать той листик, брошиний гадюкую, і поке лазила, поке-таке той листик піймала міз пальці. І як-тіке піймала той листик між пальці, так у неї окови із рук опали. Вона тоді взяла поводила тим листиком по своєму прикованиуму до грудей, і с його окови опали, і всі рани зажили. Вона ще потерла, так воно і ожило, струхнулось та й каже: „Ху, як я довго спав!“ А мате тим временем роскаала, як він спав. І поке вила той страшний роскаа, поке начало смиркать. А воскресший за ті три часи роскаау виріс в два аршини і сказав: „Ну, нічого, мамо, тепер ни пропадем, а щоб ни опасно іти, взяв та й вирвав пятилітню дубину.

І пішли тоді вони тією дорогою, по которі вона іще із ним мертвим ішла. Коли дивлять ся: огоньок блищить. — „Ну, ходім, мамо, туда!“ Підійшли ближче, він і каже: „ну постій, мамо, тут, а я піду, узнаю, хто воно тут живе. Може, це нидобрі люди. І пішов.

Підходить до вікна, коли диви(ць) ця в вікно, аж там за столом сидить п'ять зміїв, і ідять на столі чоловіка, нидавно задавлиного та ще і балакають: „Ну оце вже одну деревню виїли, і оце посліднього доїдаїм, а завтра де-ж ми возьмим на сніданьня?“ А Іван як почув, що ще і на сніданьня нужно, розгорілось серце багатирске, та так і влитів в хату. А вони як побачили живого чоловіка, так усі і засміялись: „А ми, каже, тілько що балакали, де возьмим на сніданя, а він сам прійшов (!)!“ Розсердив ся Іван дужче іще. Як замахне тією, шо вирвав, дубиною, так усіх і положив. Тоді забрав їх, нидалеко от хати позаривав в пісок, тоді пішов, привів матір. „Ну, мамо, сказав, отут будим жить, поке я найду дорогу для виходу із ції пустині“. А про зміїв нічого їй ни сказав. А як пиринучували, так він на другий день і пішов отшукувать дороги, шоб вибра(ць) ця із ції пустині.

І от іде і іде. Вийшов на поляну, диви(ць) ця: старик-дід веде коня, і каже: „Здрастуй, славний богатирь Іван, русскій (!) царевич!“ А він йому і каже: „Почьому ви мене знаїте, шо по імені називаїте?“ — „Цього (каже) ни питай; а на тобі оцього коня і їдь ти прямо оцією дорогою: там тибе ожидає свята Пятниця. І молись Богу і святому Миколаєві“. Аж тоді він узнав, почому він його по імені називав: бо то був сам святий Миколай.

І як сів він на коня, так за один миг улитів тисячі верст. Коли диви(ць) ця, на дорозі встрічає його свята Пятниця; поблагословила і сказала: „На тобі, синку, оцю стрілу і лук і їдь, отбий у ничистого свою наричену жінку прикрасну Анастасію. Вона вже три місяці як находи(ць) ця (в) Ничистого на столітнім дубі, у гнізді. І як вийдиш за оцю гору, так його буде і видно; і як станиш ти приглядa(ць) ця, так

там бýде сидíть жéнщина, піджáвше колíна — так то вонá бýде сидíть, а він бýде спать головóю на її колíнах. Так ти ни доїз(д)жай в 100 сяжéней, і пускáй стрілý в її коліна, і як єсть попадéш йогó в гóлову.“

Так він і зробúв, як йомý святá Пятниця сказáла, і як пустúв стрілý, із дýба политíло такé чудóвище, що аж зимля затряслáсь. Він тоді під'їхав до тогó сáмого міста, де находúвсь дуб, ничúстого на огні спалúв, а прикрáсну Анастáсію взяв с собóю. І заїхав, взяв свою мáтір і поїхав в своé цáрство, і с Анастáсіею повінчáв ся, і задáв такúй пир, що па свáдьбі гуляв весь мир. А цáрскій (!) синóд ужé йогó ни признáв за сúна, потомý що ниякúх прав у йогó на то ни булó. Ну, говóрять нáші дідú і прáдіди, що як умéр царь, а він як воя́ка був дóбрий, а після царя рóду ниякого ни остáлось, то йогó вúбрали в царí, так шо Бóг-таке ни остáвив йогó биз нагрáди і пóмощі своéї за пиринисéні їм мýки.

(Катеринодар. 1894. Записав козак станиції Азовської Темрюцького одділу, Іван Симонович Нестоцький, 25 літ).

14. Салдат і мертвяки.

У нас, у Пáвлівській станиці, салдáт є, роскáзує, як він ходе христóсувать ця з миртвякáми. „Набирý, кáже, багáто писанóк у кишéню, та як ото дочитáють ця до Христá, я й піду на клáдовище, і пороскладáю ті крашанкú по могилкáх. Тоді говорю: Христóс воскрéс! Коли впéрве скажý — вони мовчáть, і вдрýге скажý — мовчáть, а як в-трéтє скажý: Христóс воскрéс! так пáче вітерéць подýє мимо тéбе: Во істину воскрéс! Тоді він знов піде до вýтрині. Як посвятять паскú, він оддаé пáску жінці, щоб до дóму однислá, а сам знов ідé на клáдовище: так, кáже, вже нимá тих крашанóк.

Він іще роскáзує, як псалтúр читáв над мертвякóм. Ішóв він с слýжби, прийшóв у однý хатúну, попросúв ся ночувáть, а там миртвяк лижúть. Жінка попрохáла йогó почитáть псалтúр. Став він читáть, а жінка вийшла с хáти, пішлá на хутір (нидалéко був од циї хáти). Читáв він, читáв, коли зирк у гóру, аж там коло свóлока стилúна зірвана. Він зáраз догадáв ся, що це калдýн (чи як їх там називаєть). Він до двирéй, хотів утіктú, коли двéрі з-надвóру підпéрті. Щó тут робить? нікуди вúлізти! Він подýмав-був кочиргóю одбивáть ця од миртвякá, як устáне; так од йогó кочиргóю ни одóбєсь ся. Він тóді сів коло порóга, закурúв люльку, аж світу бóжого ни вúдно, а в рукáх псалтúр диржúть. Коли дúвить ця: вставé той миртвяк та до йогó та як ухвáте йогó за пóлу — так і одшматувáв усю пóлу. А той салдáт як

опиріще миртвяка́ по голові́ псалтирем, той миртвя́к за́раз і простя́г ся, і більш уже́ ни встава́в.

(Катеринодар. 1894. Записано мною від О. Ю. Півня).

15. Про змія та цигана.

В одні́м селі́ жило́ бага́то людей, а от того́ сила́ недале́ко нахо́дилась ско́та змія. Він пона́див ся ча́сто в сило́ літа́ть та людей пожира́ть. І так часть пої́в людей, а дру́гі, кото́ри (!) оста́лись там, ста́ли ду́мать, шо і їм не мене́т (!) ця, і броса́ли свої́ доми́, уходи́ли в другі́ міста́, шоб спасти́ ся от змія. І село́ те оста́лось пусте́, тілько оди́н бі́дний мужи́к оста́в ся. І о́т через не́сколько вре́мени захо́дить у це сило́ ци́ган, і попа́в у ту ха́ту, де нахо́див ся оди́н тілько мужи́к. Він поздоро́вкав ся з ним і нача́в пита́ть мужика́: „Чого́ ти сам тут сидиш?“ Він ци́гану сказа́в, шо „сюди́ пона́див ся змій, і пої́в всіх житилів, тіки я́ оди́н оста́в ся, та, пожа́луй, і нам с тобо́ю не мене́т ця“. Ци́ган ка́же: „Хіба́-таки нас він обо́х поїсть?“ А мужи́к ка́же: „А ти ду́маїш, ні?“ — „А ни уда́ви(т) ця він?“ Тілько вони перебала́кали, туг прилігает(ь) змій, і ка́же: „Ага́! єсть доби́ча: броса́в одного́, а тепе́р ста́ло два: бу́деть чим закуси́ть“. А ци́ган ка́же: „А мо́же пода́вис(ь) ся?“ Змій пото́м ка́же: „Хіба́ ти здоровіше ме́не?“ — „А ти ду́маєш, ні?“ сказа́в ц(и́ган). „А ну́, дава́й, попро́буєм, хто́ кого здоровішей (!)!“ І вот бере́ть змій той ка́мінь, що муку́ ме́лють, і як прида́ве його́ так, що він на ча́сті россипав ся, а ци́ган ка́же: „Та́к оце ти таки́й си́льний? Ти так прида́ви́, шоб з його потикла́ вода́“. І бере́ть ци́ган с полиці кусо́к си́ру, і нача́в його́ дави́ть так, шо з йо́го потикла́ си́роватка. Змій ка́же тоді: „А ну́, дава́й свисті́ть, хто́ кого́ ду́жче сви́сне?“ Ци́ган ка́же: „Дава́й!“ І во́т змій як сви́сни, так з дирéвьїв поси́пали ся листя. Пото́м ци́ган ка́же змію: „А я ду́жче тебе сви́сну: ось завьяжи́ о́чі, а то, пожа́луй, як сви́сну, то колі б вони́ тобі ни повила́зили“. Змій завьяза́в очі, а ци́ган узя́в хлуди́ну, і як уда́ри змія по голові, той так і зарів. Пото́м нача́в змій проси́ть ци́гана більше не свисті́ть, і дав обіща́ніє з ним побрата́т ця. І вот вони́ побрата́лись, і пішли́ в свою ха́ту. Змій сказа́в ци́гану: „Дава́й поснідаєм!“ А ци́ган ка́же: „Так нічого!“ Тоді змій сказа́в ци́гану: „Пойди́ на степ, і принеси́ вола́“. Ци́ган пішо́в, найшо́в гурт волів, і нача́в їх лови́ть і хвіст до хвоста́ с'язувать (!). Змій ждав, не дожда́в ся, пото́м пішо́в сам, сказа́в йому́: „Чого́ ти так до́вго?“ — „Я хо́чу, шоб штук сто за-разо́м притащи́ть: тоді з нас хва́тить на ці́лий місяць“. Змій ро(с)се́рдив ся ухвати́в вола́ за хвіст, стяг з його́ шку́ру, звали́в собі на плече́ і поні́с до-до́му. І сказа́в ци́гану: „Ну, тепе́р ну́жно іще

води́: бири́ воло́ву шку́ру та принеси́ води́". Ци́ган взяв шку́ру, пішо́в до коло́дізя, положи́в шку́ру, і нача́в коло́дізь обко́пувать. Змій прихо́ди та й пита́є: „Шо ро́биш?" — „Та хо́чу, шоб пря́мо совсім з коло́дізем унести́ в ха́ту. Змій ухвати́в шку́ру, набра́в по́вну води́, і поні́с, а ци́ган пішьо́в за ним слідко́м. Пото́м змій ка́же ци́ганові: „Нема́ у нас іще́ дров: піди́ в ліс, ви́рви оди́н дуб і принеси́". Ци́ган пішьо́в в ліс, нача́в дуби́ обдира́ть та бичо́вки плисти́. Змій опья́ть прихо́ди і начина́єт ла́ять ци́гана: „Тебе́ куди не посила́й, так ти як раз спра́вис(ь) ся. Для чо́го ти бичо́вку плите́ш?" — „Я хо́чу, шоб за-разо́м де́сять дубів ви́рвать, і понисти́, шоб на би́льше хвати́ло". Змій ви́рвав дуб, і поні́с до-до́му. Заходи́в ся змій вари́ть сні́дання, навари́в, і про́сить ци́гана ї́сти. Ци́ган ка́же: „Не хо́чу!". І сиди́ть, ніс нахню́пив. Змій прин(ь)няв ся ї́сти і зьїв всього́ вола́, пото́м пита́єт(ь): „Чого́ ти, брат, се́рди(сь) ся?" А ци́ган ка́же: „Того́, що як тобі не роби́, а все не по-тво́єму". — „Ну, нічо́го!" сказа́в змій: „поми́рим ся". І вот ци́ган перистав се́рдит(ь) ця, і про́сить змія до се́бе в го́сті. Він соглас(и́в ся), доста́в тро́йку ко́ний, і поїхали до ци́гана в го́сті. Ста́ли доїжд(ж)я́ть до шатра́ ци́гана. Діти поба́чили, шо ї́ди їх ба́тько, біжа́ть йому́ на-встрі́ч і крича́ть: „Ба́тько ї́ди і змія везе́!" Змій пета́є (!): „Шо́ воно́ таке́?" — „То мої ді́ти". — „А чого́ воні́ крича́ть?" — „Ї́сти хотя́ть", сказа́в ци́ган. — „Чим же їх гудува́ть?" — „Ну́жно чи́м-нибудь та гудова́ть (!); а коли не ста́ни хлі́ба, то, пожа́луй, і тобі не мене́т(ь) ця". Змій ба́че, шо ді́ло не клеє́т(ь) ся, тоді с пово́зки, та — хо́да. А ци́гану оста́лась пово́зка і троє ко́ний.

(Катеринодар. Лютий 1894 р. Записав козак станиці Старощербинівки Єйського одділу Михайло Артемович Стецина, 19 годів; скінчив початкову станичну школу).

16. Мужик, вовк і лисиця.

Ішьо́в мужи́к по́лим із мішко́м чере́з плечі, із ці́пом під руко́ю. Підхо́де близ лі́су, чу́є, щьо соба́ки у лісу́ га́вкають і ду́же здо́рово. Коли-це́ — виска́кує вовк і бі́жить пря́мо на мужика́. Мужи́к зра́зу отетерів, а да́лі і ка́же: „Та вже-ж не (зь)зість проклятий із-ра́зу!" І ви́тяг ціп с-під руки́ тай стої́ть. Вовк підбіга́, і так наста́вив свої́ о́чі і с ла́скою ди́ви(ць) ця на мужика́. Мужи́к тро́хи зраді́в. Вовк і ка́же: „Спаси́ мене од лю́тої сме́рти: я́ тебе за це ни забу́ду". Мужи́к нидо́вго ду́мавше, ски́нув мішьо́к с плече́й, і вки́нув його́ в мішьо́к, та й пішьо́в свої́м путе́м, і поні́с його́ на пли́ча́х. І так проні́с його́ пошти́ верст зо-дві. А по́тім вовк і ка́же: „А ну́-лишень пуска́й: бу́ду тобі дя́ковать за те,

щьо ти́ мене ніс“. Мужи́к звали́в мішьо́к на зе́млю, розв'я́зує та й ду́ма: „Чим він мене́ бу́де дя́кувать?“ Вовк ви́ліз із мішка́ та й ка́же: „Тепе́р я́ тебе (зь)зім!“ Мужи́к і ка́же: „О-та́к! таска́в скільки, аж пле́чі буля́ть (!), та й ще недово́л(ний), щьо я́ тебе спас от соба́к“. Вовк і ка́же: „Щьо знай кажи́, а я́ тибе із(ь)зім“. Мужи́к і ка́же: „Ни по-тво́єму, ни по-мо́єму, а по-бо́жому! Дава́й іти в місті до трьох стріч: де́ кого стрінним, і бу́дим проси́ть, щьоб розібра́в на́ше ді́ло!“ Вовк согласи́в ся. Ідуть вони лі́сом, коли-це́ — пасе́(ць) ця кобила. Вони підхо́дять до не́ї. Мужи́к і ка́же: „Здоро́в' була́, коби́ла!“ А кобила ле́дві підняла́ го́лову та й ка́же: „Здра́ствуйте!“ Мужи́к і ка́же: „Ти, мо́же, пожила́ бага́цько в світі: розбири́ на́ше ді́ло: я́к нам буть, кому́ пра́вим оста́(ць) ця, а кому́ винова́тим буть? Я оцього́ во́вка спас от розбо́йників, і проніс дві вирстви́ на плича́х; а він тепе́р хо́че мене́ (зь)зі́сти“. Коби́ла і ка́же: „Е, чоловіче, тепе́р стара́ хліб-сіль не по́мни(ць) ця: я як була́ молода́ та роби́ла ду́же здо́рово, так мене́ всі люби́ли, а як стара́ стала́, так мене́ хазяїн узя́в та ви́вів у ліс та й бро́сив“. Мужи́к ка́же: „Ході́м да́льши!“ Іду́ть вони да́льши, коли-се́ — біжи́ть соба́ка. (В)они поздоро́вкались. Мужи́к і ка́же: „Барбо́с, розбири́ на́ше ді́ло: я оцього́ во́вка спас от соба́к, а він тепе́р хо́че (зь)зі́сти“. Соба́ка і ка́же: „Стара́ хлібсіль ни по́мни(ць) ця: я поки був мололи́м, так мене́ хазяїн люби́в, а як стари́й став, так він мене і з дво́ру прогна́в. Іді́ть собі с (?) Богом!“ Іду́ть вони да́льши, коли-це́ — сиди́ть лиси́ця. Мужи́к і ка́же: „Розбири́ на́ше ді́ло: я оцього́ во́вка спас от соба́к і проніс у цьому́ мішку́ верст дві!“ Лиси́ця осміхну́лась та й ка́же: „Як раз і мо́жна цьому ста́(ць) ця, щьоб таки́й вовк улі́з у цей мішьо́к!“ А вовк із-ду́ра: „Ні, влізу!“ Лиси́ця: „Та хоч хвіст ви́дно бу́де!“ Вовк: „Ні́, я́ його підко́рчу!“ Мужи́к наста́вив мішьо́к, вовк улі́з і хвіст підко́рчив. Мужи́к зав'яза́в його і положи́в на зе́млю. Лиси́ця і ка́же: „А ну, я́к у вас моло́тять?“ Мужи́к нача́в ціпом молоти́ть по мі́шку. Лиси́ця: „Як у вас на одльо́т коло́сся одбива́ють?“ Мужи́к як розмахну́в ціпом і уда́рив во́вка, ціп як отско́чив і вбив лиси́цю, а сам пішьо́в да́льши.

(Р. 1894, березолю 9. Записав козак станиці Шкуринської Єйського одділу Хведір Григорович Півень, 17 літ).

17. Сьвятий Тилипень чудо творив.

В яки́й-то пра́зник одна́ же́нщина заду́мала піти́ до це́ркви, і ни попа́ла до це́ркви, та попа́ла до млина́, кото́рий находи́в ся над одно́й річкой. І цей млин був водяни́й. І вот коли вона ві́йшла в його, то начала́ христи́т ця, і почу́ла, шо́-то там коле́са шльо́пають, то вона́ тоді

іще принялáсь усéрдній за молитвú. І потóм здóрово їй стáло страшно, то вонá стáла уходúть. І вот прихóдить вонá до-дóму, і начинáєть роскáзувáть, дé вона булá, і що бáчила. „Прийшлá я в цéркву“. — „І шó-ж там?“ — „Чýла я там шльóпот, і здóрово ізлякáлась, і принялась молитвú читáть, а вонó все шлюпаєть (!). Я тоді виттúль уходúть, а вонó іщé дýжче начинáло шльóпать, ну не знáю, шо такé. Більше всьóго я дýмаю, шо це, должнó бить, святúй Тилипéнь такé чýдо творúв“.

(Катеринодар. 1894. Записав М. А. Стецина).

18. Німець у руській церкві.

Женúв ся нíмець, і взяв собі дíвку с правослáвних, і звáли її Титьяна. І от онú хóдять кáждий в своó цéркву Бóгу молú(ць) ця. От раз Титяна кáже: „Ходíм у нашý цéркву“. А Семéн і кáже: „Со-з я-з ни знáю, що там рóблять“. Титяна і кáже: „Та дивú ся: щьо люди бýдуть робúть, то й ти робú“. Симéн согласúв ся. Пішлú до цéркви. Семéн став серед цéркви, і дúвиця, щьо люди рóблять, те й собі рóбить. Коли-цé одúн мужúк став христú(дь) ця і нечаїнно товкнýв йогó (з)зáду рукóю: він подýмав, щьо так трéба (а спириді йогó стоя́ла бáриня) — він тóже її товкнýв (і)з зáду. Вонá обвирнýлась та його долóнею по щьот(ц)і: він тоді плюнув в кулáк, і удáрив мужикá, стоя́вшого (з)зáді йóго, і удáрив так, щьо бíдний мужúк на пол (= помíст) повалúв ся, аж по всій церкві гул пішьóв. Тут Семéна схватили за чéсну грúву і вúвели с цéркви. І тим кóнчилось.

(Ст. Шкуринська. 9. III. 94. Записав Хв. Гр. Півень).

19. Образ і табак.

— Здорóв, кýме! — Здорóв! — Дé ти був? — На я́рмарку! — Що-ж ти купúв? — Óбраз! — А ну покажú! — Та хай йому . . . ., ни хóчу розгортáть: рýки помéрзли! — Ну, так вийми табáк: давáй покýрим! — Давáй!

(Катеринодар. 1895. Записав О. Ю. Півень).

20. Катря „Отче-наш“ забула.

До однії жінки ходúв полюбóвник, як ни булó чоловíка дóма. От раз змóвились вонú побáчить ця у її хáті в-вéчері, коли тут прийшóв

чоловік. Повичеряли. Чоловік ліг уже спать, а жінка порається ця по хаті, коли тут і полюбовник іде. От жінка та і молить ця та так, щоб чуть було в сіни: „Отче наш, Іван дома, оже-еси, прийди завтра, тоді буде воля твоя...“ А чоловік слухав-слухав, лежачи, та й каже: „Тю, дурна Катря, ти вже й „Отче“ забула!“ А полюбовник дослухав ся у сінях до таких річей, та й шморгнув до-дому.

(Катеринодар. 1895. Записав О. Ю. Півень).

21. *Циган — монах.*

Прийшло ся раз циганові так скрутно, що нічого їсти і взять ніде. Міркував він собі, міркував, і надумав ся вступить у манастир, бо там і кормлять добре, і роботи нима ніякої. Припало йому вступить туди саме на масліну, і йому здалось дуже гарно там жить: і сьогодні блинці і завтра блинці, і після-завтра теж, і так чотирі дні. Прийшов піст, тягнуть уже цигана дрова рубать. Рубає він день з-ранку до вечира, руба і другий і третій, а їсти манахи ни дають ані крішечки, і сами нічого ни їлять На третій день, у обільну нору, сів циган на дривитень і жує соломину. А тут мимо його проходе игумин і питає: „Що ти тут робиш, раб божий?“ — „Та соломину жую, щоб ни забуть, як добрі люди їдять!“ — „Потирпи, раб божий, завтра вже будимо їсти“. Після того настановили цигана в обход по манастирю чи-що. То він приходе у-вечирі до игумена і каже: „Уже в нас у манастирі, один браччик з голоду окалубивсь!“ А той йому: „Ни кажи так, кажи: „Волию божою один з нашої братії умре“. Циган на другий день приходе і докладуйе игуминові: „Волию божою один з нашої братії умре!“ — „Хто такий?“ питає игумин. — „Собака чепний (на лапцюху)!“ Игумин росердив ся, і вигнав цигана з манастиря. Іде наш циган, коли-це на-зустріч йому чоловік виде собаку на обривочку. — „Здоров, добрий чоловіче!“ — „Здоров!“ — „Куди ти собаку тягниш?“ — „Та до лісу: хочу завісить його!“ — „Ни види його до лісу (каже циган), види його в манастирь: він там сам здохне, і тижня ни пириживе!“

(Катеринодар. 4. II. 96. Записано мною від О. Ю. Півня).

22. *Батько і син у полюбовниці.*

У одній станиці було так, що до одної удови ходили ночувать батько й його син. От приходе раз батько і приносе мішок пшиниці. Поставив її у кутку, в сінях, а сам пішов у хату до удови спать. Двері

в сіни булй одчйнені. Чириз яку годину прихóде туди й син з мішкóм та, дýмаючи, що вонá самá в хáті, і кáже: „Чýєш, Параско, дé-ж міні тут пшиницю постáвить?" А бáтько почýв сйнів гóлос та й кáже: „Станові, сйнку, там де й я постáвив — у куткý".

(Катеринодар. 1895. Записав О. Ю. Півень).

23. *Невередливий салдат.*

Одйн салдáт стáв на кватйрю та й умовляєть ця з хазяйкою: „Ты меня, тьóтушка, не ганí: я челавéк дóбрый!" — „Та знáю я, знáю! Усі ви, москалі, дóбрі! Аж нікуди!" — „Нет, тьóтушка, не ганí. Я не такóй, как вот другіє прóчіє, ілі как твой муж. Он как пріéдет, так і начньóт крічáть да комáндивать: [1] „Давáй борщ, давáй кáшу, давáй тó, да давáй сьó". А я не люблю éнтово! Мне кýріца к обéду, да кýріца к ýжіну — вот і всьо. Ілі, как стáнете ложить са спать, твой муж наказывает: „Стелі мне солóму да стелі мне солóму!" „А я — где хозяйка, там і я!"

[[2] „Давáй хрыніще, рыдіще, капýстище!" А я, бáбка, не вередлівый: мне однý кýріцу сваріш, другую іжжáріш, да éнтіх штук нéсколько сьпекьóш, что на сковорóдке подпекáют са, да máслічком подлівáют са да в-чéтьверо ізгортáют са; да éнтіх штук сóрок, что.... (покáзує, як підкидáють варéники в мйсці, коли мастять їх) ілі трідцять дéвять да побóльше".]

(Катеринодар. 1895. Записав О. Ю. Півень).

24. *Господи милостивий, а ми люди твої, чиї-ж то Москалї?*

Я трóхи ни тáк чув оцю брихéньку, тільки ни зумію вам до-ладý істулйть її. Це діло булó в старину, коли ще на селі ніколи ни бачили салдáтів. От раз і пригнáли їх на селó. Силяне, побачивши вперве такé диво, зметушйлись: всі повискáкували с хат дивйць ця на Москалів. Хóдять Москалі по вýлиці, а жінкй стоять за ворітьми табунáми та витрішки лóвлять: ніяк ни надивлять ця на Москалів. А однá шивчйха та коло пéчі пóралась, так їй не мóжна булó вийти с хáти: то вонá однó біга од пéчі до вікнá; подйвиць ця на тих Москалів та й кáже: „Гóсподи милостивий, а ми люди твої, чиї ж то Москалі?" А чоловік їй: „Богови!" Пóраїць ця вонá, пóраїць ця коло пéчи та уп'ять до вікна: „Гóсподи милостивий, а ми люди твої, чиї-ж-то москалі?" А швець знов: „Бóгови!" Дóвго вона так бігала до вікнá та все питалась: „Чиї-ж-то Москалі?" А чоловік усе одмовляв: „Бóгови!" і що-разу все більше

сердив ся. Наприкінці він так розлютував ся, що зірвав ся з міста, і ну товкмачити жінку в потилицю, а сам одно примовля: „Богови! Богови! Богови! бісова дочка!“

(Катеринодар. Р. 1895, червня 9. Записано мною від бувшого учителем Єйського оддїлу Івана Митровича Бровченка*).

25. *Племінник перехитрував дядька-злодія.*

Ішов плимінник з дядьком у Кущівку**) на ярмарок заніма(ць) ця крадіжкою. Ідуть вони, і каждий про себи дума: дядько дума, шоб плимінника нирихи(три)ть, а плимінник — дядька. От вони підходять під царину, близ пашні, дивля(ць) ця: мужик стоїть, попасує волики, а на возі лижало козиня (видно, що в ярмарок віз продавать). Плимінник і каже: „Давай, дяд(ь)ку, украдим оце козиня!“ Дяд(ь)ко й каже: „Як же ми його украдим, як він біля воза сидить?“ Плимінник і каже: „Та ми його й на дорозі украдим. Ти, дяд(ь)ку, бири один чобіт, та одійдиш на пів-вирстви та й положиш на дорозі, а я другий положу ближче“. Так і зробили: дядько пішов уперед і положив чобіт на дорозі, а сам сховавсь у пашню; а плимінник узяв свій чобіт, вимарав у грязь і положив снереді мужиц(ь)кого воза, сажнів за п'яддисят, а сам тоже сховав ся. Мужик піднас волики, запріг, і іде собі з Богом. Виї(ж)жа на дорогу, гульк — лижить чобіт. Він подивив ся та й каже: „нихай йому біс! він увесь у грязюці: ни хочу я його брать!“ І поїхав собі. Під'їж(ж)да дал(ь)ши, — коли лижить другий. Він і каже: „Це-ж тому пара!“ Та скорій (одпріг) одного волика. І взяв скинув на віз чьобіт, та й каже: „Побіжу, візьму і той!“ І побіг назад. А плимінник уже його подобрав і сховавсь у пашню. Мужик добіг до того міста, гульк! — нима чьобота. Він і каже: „Щьо це за біс?“ і вирнув ся назад до воза. А дядько уже взяв і той чьобіт і козиня з воза, і сховав ся у пашню. Приходить мужик до воза, глядь — нима ні чобота, ні козиняти, та й каже: „Оце так продав!“ І запріг волика, і поїхав назад до-дому. А дядько із плимінником зійшлись у місти, і пійшли у ближній лісок, і там зарізали ко-

*) Перед сим я йому подав такий уступ з листа мого кореспондента Павла Константиновича Тарасевського з Валуйського повіту: „На щот Миколи тіко можу от-що сказать. Приказка: Боже милостивий, а ми люди твої чії-ж-то Москалі цеб-то пословиця вигадана от із-за чого. Багато думають так, що, він (Микола) завідує Москалями, в роді-б-то, як у нашого царя завідують князьзі сторонами царства, або як енирали завідують полками“.

**) Кущівка — станиця Єйського оддїлу.

зиня, і жарять. Дядько і дума: „Як би його вкрасти жариного козиняти собі на дорогу; а плиміннпк собі дума пирихитріть дядька. Потім стала козлятина совсім поспівать; дядько і каже плиміннпкові: „Возьми йоцю трибуху, однисй подальши, щьоб хто ни наскочив та ни піймав нас“. А сам і дума: „Як він піде, так я козлиняти захоаваю собі в торбу. А плимінник змітив його думку, та скорій за трибуху і потяг у ліс, та й вирізав добрий дубець, та й давай по їй лупити, а сам кричить на все горло: „Ай, ни бийте мине! Це ни я вкрав, це дядько!“ А дядько підчув, та як бросить казанок с козлятиною, а сам тікать биз оглядки. А плимінник прийшьов, сів гарно біля казанка, і поїв всю козлятину, і пішьов собі дальши.

(Станиця Шкуринська. 9. III. 94. Записав Хв. Гр. Півень).

26. Од гроший люди пропадають.

Пас чабан вівці, і найшов мішок гроший та й давай його бить ґирлиґою. А по тій дорозі їхав пан з двома кучирями на-козлах і побачив та й каже: „А ну, спини коний та підіть один спитайти, що то він б'є“. Кучир пішов. Приходить д(о) чабана. Повздоровкав сь, і пита: „Що ти тут б'еш?“ Ч(абан): „Та що! гроші! бо од них люди пропадають“. Ку(чир) пішов і сказав панові: „Каже, що він б'є гроші!“ Пан і каже: „Піди, попроси: може, він мині їх о(д)дасть“. Ку(чир) пішов і каже: „Барин просе, щоб ти йому оддав гроші“. Ча(бан): „Бири, та тільки скажи і панові так, що за їх люди пропадають“. Ку(чир) узяв мішок і поніс, положив на коляску, і поїхали дальши. Їдуть кучира і балакають: „Давай уб'їмо пана, то буде наш мішок грошей“. І так і зробили. Звирнули у лісок, убили пана і укинули у щель, а самі поїхали дальши. Піді(ж)жають під город, і там під городом нидалеко випрягли коні годувать. Один кучирь і каже: „Ти сідай на коня та поганяй у город, купиш кой-що поїсти, а я тут постою, підожду тибе“. Той сів на коня, і поїхав у город. Накупив кой-що їсти, і купив мняку паляницу (!) хліба. Та взяв та й купив пузирок яду і обмазав хліб і дума: Привизу я, то він наїс(ць)ця цього хліба, то й пропаде, то тоді буде мій мішок гроший“. І сів на коня, поїхав. Піді(ж)жа близ коляски, а той і подумав: „Давай я його уб'ю: тоді буде мій мішок гроший“. Той підїхав близен(ь)ко, а цей узяв ружжо і убив його і одтяг геть подальши, а сам вирнув ся, і сів обідать. І вкусив того хліба, і сам там пропав, і так остались гроші, ніхто ними ни попользува(в)сь.

(Стан. Шкуринська. 9. III. 94. Записав Хв. Гр. Півень).

27. *Кубань — золоте дно.*

Наслу́хались росі́йські*) Москалі́, що на Кубáні золоте́ дно: грóші — хоч лопáтою гриби́, іх, мов, там і ку́ри ни клюють. Заманýлось ім роз богаті́ти. Пішли́ вони́ на Кубань, і ті́льки що пириступи́ти граниицю Кубáнської óбласти, коли-се́ — лижи́ть сторубльóва бомáжка. Оди́н Москáль зáраз же хотів її пі́днять, а дру́гий до йóго кричи́ть: „Незамáй! Пусть лежі́т! Не стоі́т рук марáть — із-за такі́х пусьтякóв нагінáтса: дáльше найдьóм — бóльше найдьóм!“ Поки́нули вони́ ту бомáжку, і пішли́ дáлі. Іду́ть вони́ та йду́ть, ідуть та йду́ть. Іду́ть вони день — нимá нічóго, ідуть дру́гий — нимá, трéтій, читвéртий — нимá тобі́ ни гриця́! Харчів у іх ни булó, припадá зароблять грóші по людях. Поробились вони там скі́льки — ни сóлоно здалóсь ім. От той, що ни вилів брать сторубльóвки і кáже товáришеві: „Ні, мáбуть, ході́м, брáте, візьмем оту́ бомáжку!“ І пішли́ вони́ Коли до тóго місти — а бумáжку вже кат спік.

(Катеринодар. В вересні 1895 р. записано мною від мирового судді Степана Харламповича Слабізьйона).

28. *Чого люди родять ся то біляві, то чорняві, то рижі.*

Два пáрубки зійшли́ ся до-ку́пи та й розмовля́ють: „Ти ни знаіш, Стицькó, чогó люди родя́ть ця то біляві, то чорняві?“ — „Як ни знáю? — Знáю!“ — „А чогó?“ — „Тогó, що одні́ родя́ть ця в день, і другі́ в ночі́“. — „І спрáвді, мáбуть, так! А ри́жі коли́?“ — „Ри́жі?“ — „Еге́!“ — „Ри́жі теж у день, ті́льке тоді́, як ду́же жáрко“.

(Катеринодар. 1895. Записав О. Ю. Півень).

29. *Отак як бариня — свиня, а як барин — собака.*

Мужи́цька свиня́ вийшла на у́лицу (!) і пішлá мимо бáрского дворá. Бáрскій (!) собáка углядів, і ви́скочив за двір, та й здогнáв її і порвáв ду́же здóрово. Мужи́к роспрди́в ся на бáрина і подáв жáлобу мировóму суду́. Мировий визивá на суд мужикá і бáрина 30 чи(слá) января́. Діждáв мужи́к тридцятого числá, устáв рáно, поснідав гáрно, і накинув на плечі яргачи́ну**) і пішьóв. Зайшьóв до свіди́гиля, і пішли́ собі помáлу. А бáрин

---

*) Чорноморці становлять Росию яко супротилежність Чорномории.

**) У В. І Даля: „Ергáкъ = тулупъ или халатъ изъ жеребячыхъ, пыжиковыхъ, козульихъ, сурочьихъ и иныхъ короткошерстыхъ шкуръ, шерстью наружу“.

уста́в у шість часо́в утра́, закуси́в га́рно, напи́в ся́, і звилі́в ку́чирю запрягти́ каля́ску. І сі́ли с ба́ринею в двох і поі́хали до миро́вого. Приі́зжа́ють туди́ в дев(’ять) часі́в ут(ра́), а мужи́к уже́ був там. Ухо́дять у ка́мору. Мирови́й судля́ уже́ сили́ть за столо́м, а мужи́к стої́ть посеред ка́мори, і роска́зуе, як соба́ка порва́в свиню́. Ба́рин і ба́риня ухо́дять і стають: ба́рин став по пра́ву сто́рону мужика́, а бариня по лі́ву ст(орону). Мирови́й су́деть (!), по́тім чита́ решені́е: „Барин до́лжин уплати́ть мужико́ві за свиню́ два́дцять руб.“ Барин ту́т-же вийма́ гро́ші і дає́ мужико́ві. Пото́м і пита́: „Ну, скажи́, пожа́луста, як він її́ порва́в?“ Мужи́к і ка́же: „Та як же порва́в!? Моя́ свиня́ ішла́ не дале́ко от ва́шого соба́ки“. Потім зи́рк у сто́рону та й ка́же: „О-та́к як раз, як оце ва́ша ба́риня — свиня, а ви — собака́, і ваш соба́ка ки́нув ся, і порва́в її́. Ба́рин із стида́ виска́куе із ка́мори, а ба́риня за ним, і сіда́ють па каля́ску і в’ї(ж)жа́ють поскорі́й. А мужи́к ски́нув ша́пку, і подя́кував миро́вому суды́, і вихо́дить іс ка́мори і іде́ свої́м путе́м до-до́му. І коне́ць.

(Ст. Шкуринська. 9. III. 94. Записав Хв. Гр. Півень).

30. І як ті пани плюють.

Прийшо́в пьяний коза́к до-до́му, сів на ла́ві против двирей та й кричить: „Жінко! Стара́!“ — „Чого́?“ пита́е жінка. — „Одчини́ две́рі!“ — „На що?“ — „Та отчини́, сте́рво, две́рі!“ Жінка одчини́ла, сама́ ста́ла коло двирей, та й ди́вить ця, що бу́де да́лі. — „Тьфу!!“ плюнув коза́к з нату́гою, а сли́ня й пови́сла на бороді. — „Тю, дурни́й!“ розсердилась жінка: „Сказив ся чи-що на ста́рість лит! От ді́ти поприхо́дять, сміяти муть ця, що ба́тько здурі́в!“ — „Мовчи́, стара́! Що ти тя́миш? Це я по-па́нському“. — „Добре по-па́нському, гидкий! Глянь: усю бо́роду заплюва́в!“ — „Нивже? Оце́, бода́й чорти́ його ба́тька! І як ті пани́ плюють, що аж за две́рі?“

(Катеринодар. 1895. Записав О. Ю. Півень).

31. Сліпець Обертас за жінкою багато де-чого взяв.

Зійшли́сь два сліпці та й бала́кають: „Здоро́в брат!“ — „Здоро́в?“ — Чи ожини́в ся там Обиртас?“ — „А як же!“ — „Чи він же що й путне́ньке забра́в?“ — „Ні, нічо́го: товсте́нька, кругле́нька; тілько на одну́ но́гу трохи наляга́, а другої вовсі нима́“. — „Дарма́. А чи йому́-ж таки що-небудь і подарува́ли?“ — „А як-жи! Подарува́ли бага́то де́чого! За́рав дали таку́ па́лицю, що як удариш одну́ соба́ку, так па два-

надцять вулиць собаки виздихають. Та подарували кобилу таку, що як скажиш: но! так і їде, а як: тпру! так зараз і стане; та од села до села дорогу знає і до кожного двору та все й повиртає; а як положить на повозку дванадцять мішків порожніх, так ще з гори й бігти ме. Та далі ще торбу з дванадцятю пирогородками: на борошно і на виборошно, на пшоно, на випшоно, на сало, на висало, на хліб, на вихліб, на сіль, висіль.

(Катеринодар. 1895. Записав О. Ю. Півень).

32. Розмова з глухим.

— Здоров, Ісаю! — Чайок шукаю! — Чи ще жив — здоров? — Та вже четвиро найшов! — А чи благополучна жінка та дітки? — А чорт їх пійма підлітків! — Тю, дурний! Чи вас багато таких дураків? — Та чотирі діжки мати наскрибла!

(Катеринодар. 1895. Записав О. Ю. Півень).

33. Ще розмова з глухим.

Іде раз козак волами по сіно. Його наганя другий кіньми. Порівнялись та й завели таку балачку. — Здоров, куме? — Хто? Я? — Е (= еге)! — Здоров! — Де ти, куме, їдиш? — Хто? Я? — Е! — По сіно! — Де ти, куме, живеш? — Хто? Я? — Е! — Біля річки! — Прощай, куме! — Хто? Я? — Е! — Прощай!

(Катеринодар. 1895. Записав О. Ю. Півень).

34. Перва жінка і друга.

Як була у мене жінка покійниця Хівря (царство їй небесне!), то було як напиче хліба, то я як їду косить та зайду до криниці, та вкину його в криницю, то він так на дно і сяде. То я до обіда покосюсь та прийду до криниці, витягну його, так він саме розмокне: так сядим і пообідаїм с сілью (!) добре. А як оцю стирвяку Химку взяв (хай їй гикне(ць) ця, як собака с тину вірве(ць) ця!), так вона як спиче, так таке: диви(ць) ця здорове, а возьмиш в жменю та здавиш, так на один ковток нима; а пустиш — воно уп'ять надме(ць) ця; а в криницю вкинеш, так воно возьме — низабаром і роспливе(ць) ця.

(Катеринодар. 1894. Записав І. С. Нестоцький).

35. Невдячний чоловік.

Дочка́ жа́лует(ь) ся ма́тирі на свого́ чоловіка. „Сього́дні спикла́ я, ма́мо, пампу́х, як милий дух; він же, сукин син, увяв його́ та як уда́рив мене́ міжі-пличі, так усе́-равно, як камінюкую.

(Катеринодар. 1894).

36. Що козацькі немазані колеса вимовляють.

Як у козака́ віз до́вго нима́заний, так він лу́же скрипить. Як прислу́хать ця, так пере́дні коле́са на́че вимовля́ють: „Хазя́ін, дьо́гтю купи́! Хазя́ін дьо́гтю купи!“ А за́дні: „Лу́чче пропи́ть, чим дьо́гтю купить! Лу́чче пропи́ть, чим дьо́гтю купи́ть!“

(Катеринодар. 1895. Записав О. Ю. Півень).

37. Так ніколи, що не знавш, на яку ступить.

Тут же як ні́коли, як ні́коли: і до це́ркви го́нять, і до чириди́ дзво́нять, і перепі́чки лата́ть, і штани́ пикти́, і ха́ту сва́тать, і куму́ ма́зать.

(Катеринодар. 1895. Записав О. Ю. Півінь).

38. Семифунтова чавунна медаля.

Як була́ с ту́рками війна́, у на́шого царя́ не доста́ло гро́шей. Він поча́в позича́ти ся по купця́х. Всі-ж купці́ дава́ли тисячі: хто одну́, хто дві, хто п'ять ти́сяч, а оди́н купе́ць дав ті́льки п'ять карбо́ванців. Коли скінчи́лась війна́, царь поплати́в усі́м купця́м гро́ші і поприсила́в їм меда́ли. Зверну́ли п'ять карбо́ванців і скупо́му купце́ві, і ра́зом присла́ли йому́ чаву́нну меда́лю на сім фу́нтів с таки́м-же нака́зом, як і у вас написано, щоб він ніку́ди з до́му не вихо́див без сеї меда́лі, а щоб повсіди́ чіпля́в її на се́бе.

(Катеринодар. 17. II. 96. Подав гимназист Сл-йоп).

39. Конець!

Ізвиніть, пожа́луста, бо ні́коли брихати: тре́ба щэ й на той край махати, і там люди ни гуляють, сіль на про́со міняють. Оце вам ка́зка, а міні бу́бликів в'я́зка!

(Ст. Шкуринська 9. III. 94. Записав Хв. Гр. Півінь).

ПАРАЛЕЛЇ Й УВАГИ.

До N 1.

Памятаю, що сю казку я чув в Вороніжчині в 60-их роках з тою лиш одміною, що там, замість жидівського, оповідалось про старовірського Бога. Тодї оповідано, що старовірський піп своїм парафіянам казав у церкві проповідь про ті часи, „калі нé-была, нї нєба, нї зємлí, а стаялі адьні плєтьні“. Наш чоловік, переховуючись тут-же, на се одмовив: „А на чому-ж, батюшко, стояли плетнї?“ Збентежений піп не став далї казати проповіди і звелїв замкнути чоловіка на ніч у церкву. Далї казка йде тако-ж, як і в поданім мною вариянтї. Порівн. Етноґр. Збірн. ст. 10, VI: „З подриґанієм“.

До N 1а.

В. І. Даль в своїм „Толковомъ Словарѣ“ каже: „Ґуменце в старовину вистригало ся на *пóстригах* при дорослости паробка взагалї; тепер-же селяне, що схиляють ся до старовірства, особливе-ж Нижегородцї, вистригають гуменце“.

До N 3.

Відповідний вариянт, поданий менї Павлом Константиновичем Тарасївським з Борисівської волости Валуйського повіту, має заголовок: „Шалапуцький Бог“. Сей Бог є не живою, як у Старощербинівцї, але мітичною істотою, і ідентифікуєть ся з дияволом. Опис його: „Чорний та у ширс(ь)тї, кудлáтий“. Він виносить із шаплика усїм, хто чого хоче і скільки хоче. Коли той Бог раз вилїз з шаплика, наш чоловік „як мáсловув“ його макогоном, так він і „бýлькнув“ у шаплик. Опріч того сей-же чоловік укинув у шаплик грудочку ладону, після чого Бог не міг уже вилїзти з шаплика, поки шалапути не перемінили воду на сьвіжу і не викинули геть ладону.

Такий-же вариянт я чув і в Катеринодарі р. 1893 від козака Полтавської ґубернії Івана Дяченка, над 50 годів, письменного, з тою лиш одміною в опису Бога, що він є „на курячій ніжці“.

З поводу будування Вавилонської башти П. К. Тарасївський пише: „В мирі балакають більше, чим па півтори сотні язиків, і всї ці язики розділились на сімдесят сім вір. А вже які послі Спаситиля стали своєю вірою жить, у тих пристола нимá у Ярусалимі. Наприміp ось: у старовірів, хлистунів, шалапут, малаканів і прочих у Ярусалимі пристолів нима, потому шо вони Богу ни вірують, а підчиняю(ць) ця вони бутто Сатані“. Через те П. К. Тарасївський зве їх „сатанськими вірами“.[1])

Те-ж зі слів старого діда пише другий мій молодий кореспондент з станиці Динської Катеринодарського відділу, Юрий Сизов: „Казали старі люди, шо на світі 77 вір, і прийде доба, коли збире(ць) ця 78, і з тієї віри вийде Анцихрист. А сімдесят восьма віра вже давно є. От мої два сукини сини одцурались од Бога, церкви, батька: кланяю(ць) ця такому-ж чоловікові, як і самі (сини Єремієви хлистуни)“.

Розумієть ся, присутність у Старощербинівці і Динській, яко Бога, „такого-ж чоловіка, як самі“ хлистуни, не сприяє далекому одхилянню казки в сферу мітольоґії.

До N 4.

На те ж питанне: „Чом жиди не їдять свинини?“ дає відповідь леґенда Чубинського (І, 49—50). З тої леґенди, жиди хотіли допевнитись, чи справді Ісус Христос є Богом. Задля сього вони сховали під ночви Жидівку й просили його відгадати, що там є? Він відповів: „Під ночвами свиня“, і відтіль справді вийшла свиня.

---

[1]) Вираз „сатанські віри“ нагадує отсе місце в житю св. великомученика Юрия: εἰσελθόντων δε εἰς τὸ ἄγαλμα, καὶ σιγῆς γενομένης, σταθεὶς ὁ ἅγιος Γεώργιος καί ἐμβλέψας τόν βωμὸν τῶν εἰδώλων, [καὶ] τῷ Ἀπόλλωνι εἶπεν· σὺ εἶ θεὸς καὶ σὲ χρὴ σέβεσθαι τοὺς ἀνθρώπους. καὶ εὐθέως τὸ πνεῦμα τὸ παραμένον τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος ἐβόησεν, λέγον· οὐκ εἰμι ἐγὼ θεός, οὐδὲ οἱ μετ' ἐμοῦ, 'ἀλλ' ἔστιν θεὸς ἀληθινὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καί ὁ τούτου υἱὸς ὁ Χριστός, δἰ οὗ τὰ πάντα ἐποίησεν. ἡμεῖς δὲ ἄγγελοι αὐτοῦ ὄντες ἀποστάται γεγόναμεν, καὶ δαίμονες ὀνομαζόμεθα καί πλανῶνται εἰς ἡμᾶς οἱ ἄνδρωποι. Γεώργιος εἶπεν· καὶ εἰ οὐκ ἐστε θεοί, διὰ τί πλανᾶτε τοὺς ἀνθρώπους; πῶς δέ τολμᾶτε ὑπομένειν ἐμοὶ τῷ δούλῳ τοῦ θεοῦ ἑστῶτα ὧδε; καὶ σὺν τῷ λόγῳ τάραχος ἐγένετο μέγας, καὶ ἐβόησεν τό δαιμόνιον λέγον· οὐαί μοι, οὐαί μοι. καὶ εὐθὺς πάντα συνέπεσον τα εἴδολα ὑψὲν ἐπὶ τὴν γῆν καὶ συνετρίβησαν, τὸ σημεῖον τοῦ τιμίου σταυροῦ ποιήσαντα τὸν ἅγιον. (А. Н. Веселовскій, Разыская въ области русск. дух. стих., II, 186—7).

В вариянті-ж Валуйського повіту, поданого мені П. К. Тарасївським, жидівку заховано у піч, закрито заслінкою і замазано. Ісус сказав, що там поросна свиня, і се була правда.

Ґурийці загодовуваннє свиней до Нового року (= дня св. Василя Великого) вияснюють тим, що їх поблагословив уживати на їжу сей сьвятий. Задля доводу наводить ся подана мною леґенда про Ісуса і Магомета з тою одміною, що Ісуса заступає св. Василь, а воду в бурдюгах — вино. Через те жаден Ґуриєць не обходить ся на Новий рік без свинини.

У Вірменів Бакинської ґубернії в леґенді, замість св. Василя, стоїть також Ісус Христос, а замість вина — молоко (Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстност. и племенъ Кавказа, XVII, отд. II, стр. 17).

Про жерело води від удару св. Юрия ратищем по каменю оповідають Осетини Ленджерської громади в Бечойській щелині (А. Н. Веселовскій, Разысканія въ области духовнаго стиха, II, 54).

До речи скажу тут, що Чорноморці більш од Валуйчан лають ся „в віру“ та „в душу“, і що „бусурмени“ в сих лайках займають перше місце. Ось зразки чорноморської лайки, нечуваної мною па Валуйщині: „Бісова віра! — Бісова нивíра! — Бусурменська віра! — Хамська віра! — Бісової душí віра! — Бісової нивíри дочкá! — Иродової віри дочкá! — Бісової нивіри падьлюка! — Махамéд, сукин син! — Католíська душá! — Махамéтова душá! — Бо „в Тýрків та в рáзної тварі нимá душí: їх однá пáра“.

До N 5.

В вариянті слободи Попасної Богучарського повіту, поданого мені селянином-хліборобом Антоном Антоновичом Суботою, Каїн і Авель побились; Авель заховав ся у солому, а Каїн пішов волам давати і наштрикнув Авеля разом з соломою: тим-то „на місяці два чоловіки: один у-горí, а один у-низý, у солóмі“. Порівн. Чуб. I, 7—9, 11.

До N 6.

В подібних до подаваної білоруських казках (Е. Р. Романовъ, Бѣлорус. Сборн. IV, 11—12, 160—162) бідний чоловік прислугуєть ся Богови і сьвятим не перевозом через греблю, а пусканнєм на нічліг або сніданнєм, при чім Бог засилає вовка до сього бідного з'їсти в однім разї підсвинка, а в другім кобилу.

До N 7.

Ся леґенда, улюблена народом, має багато вариянтів, в яких помішано кілька мотивів.

1. Чуб. I, 153—154.

2. Чуб. II, 329—333. В сей вариянт входить згаданий угорі мотив про ночліг і вечерю (замість снідання). І в сім разї Бог засилає вовка по порося до бідної удови, що пустила ночувати Бога з сьвятим Петром.

3. З Богом і сьвятими ходить по сьвіту піп. Ночліг у корчмі. Тричі вибитий тут пяними не сьвятий Петро, але піп. Чуб. I, 158—159.

4. В моїм рукописнім вариянті з слободи Тишанки Валуйського повіту сей мотив помішаний з иньшим, наведеним у Чубинського (II, 528—530) і оброблении у Василя Чайченка в віршовій формі, п. з. „Чия робота важча“ (В. Чайченко, Казки. Київ. 1891. — Книга казок (його-ж), Одеса, 1896, ст. 45).

5. В рукописнім же вариянті з слоб. Лушниківки, Острогожського повіту, апостол Петро просив у Бога зробити жінок старшими од чоловіків через те, що вони, як чоловіків не було дома, не зважувались без їх дозволу пускати на ніч подорожних. Бог так і зробив. Коли після сього жінка вибила св. Петра, він знов просить Бога настановити чоловіків старшими. „Господь сказав: Ну, нихай вони у суботу старші. От типер і заміть: як субота, ти нічого ни говори: вона тобі очі видире“. Бо їй у суботу „ніколи“: то миє, то підмазує, то підводе жовтою глиною. Подібний сьому, але менш докладний вариянт я маю з Богучарського повіту.

До N 8.

З казки, записаної П. К. Тарасївським у слободї Тишанцї Валуйського пов., за те, що ап. Петро „отказав ся“ од Спасителя, „ходив він на ціле літо у ліс прясте (!) вовну *(спокутовав свої гріхи)*, і ото його там тяли комарі“. Через те його й малюють блїдим.

До N 9.

Відповідна казка у Б. Д. Грінченка (Этнографіческіе матеріялы, собр. въ Черниговск. и сосѣдн. губ., I, 122) п. з.: „Відкіля взяли ся Литвини“.

До N 11.

Вариянт сеї казки маю від П. К. Тарасївського з Валуйщини. Ягорій, в сім вариянтї, в лїсї, коло багаття, призначає, якому вовкови

що з'їсти. На сам кінець каже кривому вовкови*) з'їсти чоловіка, що оддалеки підслухував. З ляку чоловік виліз на дуба. Дванадцять вовків, з прозьби кривого, ставши один на одного, силкують ся досягти до чоловіка. „Спіднїй, саме кривий, як уклякне із ніг, а ті всї і политїли з його на землю", і розійшли ся. Словом сказавши, тут повторяєть ся всїм відомий мотив про шевця (або кравця) і бідного вовка. Після того кривий вовк із'їв призначеного йому чоловіка на луках, де він ночував, чумакуючи з своїми селянами. „Значить, яка йому смерть була назначина, такою і вмер".

Одміни сього мотиву наведені у П. С. Єфименка, в його статї: „О Ярилѣ, языческомъ божествѣ русскихъ славянъ", в „Зап. Императ. Русск. Геогр. Общ., по отдѣлен. этнограф., I, 91—94.

До N 12.

Юрий, як „вовчий Бог", є розповсюдженим руським мотивом. У слоб. Борисівцї Валуйськ. пов. день св. Юрия, 23 квітня, зветь ся „вовчий празник". Я маю леґенди про Юрия такого змісту.

1. У „звощика", котрий одбив у вовка вівцю, конї пристали. Св. Юрий погрожає віддати коний сього „звощика" своїм двом „білим собачкам" (вовкам), але по прозьбі милує. (Сл. Борисівка).

Порівн. Чуб. I, 171—172, Ефим. Ѣ. с. 91—96.

2. За те, що „охотник охотив ся" по празниках, коли ще люди не виходили з церкви, св. Юрий хотїв зацькувати вовками охотникового собаку. Собака убив сїрого вовка, а з білим довго „вожжав ся", не змігши нїчого подїяти. Юрий спинив їх, заборонивши ходити по вовків по празниках, а сам „хто-зна-де дїв ся". (Слоб. Борисівка Вал. пов.).

3. За бідним чоловіком по дорозї слїдкував вовк, і тільки тодї трохи спиняв ся, коли чув на хуторі гавканнє одної собаки. Сю собаку, „худу та пагану", той чоловік вишукав на попілницї, признавши її з гавкання, купив у господаря і почав з нею ходити на вовків. Раз він стріває св. Юрия з дванадцятю вовками. Юрий спускає по-єдинцю всїх своїх вовків бити ся з собакою, а той усїх вовків давить. Юрий дарує мисливцеви усїх подавлених вовків, і закидає: „Як я вовків пустю у ватагу, то вони возьмуть по одній *(вівцї)*, а не беруть усїх", а „ти ни знаєш чести: травиш одного і скільки натрапиць ця". (1893. Слоб. Россош Острогожського повіту. Подав сел. Пантел. Якович Череватенко, років 19).

Про св. Юрия вельми докладні відомости дають ще: 1) *Кирпичниковъ*, Св. Георгій и Егорій Хробрый, *Журн. Минист. Нар. Просв.*

*) Кривий вовк (або вовчиця) є улюбленим казочним мотивом.

1879, XII, 1880, I и II, і 2) *А. Н. Весселовскій,* Разысканія etc. II, 1—227.

До N 13.

1. У Чубинського (II, 308—322) казка про Настасию Прекрасну помішана з иньшими мотивами. Проводирями тут, замість свв. Пятниці і Миколи, три баби і св. Юрий, а замісто Нечистого — Білий Полянин.

Епітет Полянина: *Білий* нагадує маленького, сивенького, бородатого *Дзѣдьку-Лебедзьку* білоруських замовлянь (*Романов*, Бѣлорус. Сборн. V, ст. 104, NN 263—266; ст. 105, NN 268, 270, 271; ст. 173, N 63; ст. 174 NN 64, 65; ст. 145, NN 66, 68—70). *Лебедина* (?) — українських (Чуб. I, 112), а тако-ж казочного *Діда на ніготь* (або: на кулак, маленького), *бороду на лікоть* (або: на сяжень (*Чуб.* II, ст. 83, 232—234, 238), що з'являють ся персоніфікацнєю морозу.

2. В білоруськім замовляннию (*Е. Р. Романовъ,* Бѣлорус. Сборн., V, ст. 29, N 95) також згадуєть ся „слышная (!) панна, скорая вышиваньица, Настя Прикрастя".

3. Про Анастасию, як персоніфікацию св. Неділї, див. *А. Н. Весселовскій,* Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха" VI, 9—12 і його-ж Опыты по исторіи розвитія христіанской легенды в Журн. Минист. Народн. Просвѣщ. 1877, Февраль.

4. В моїм рукописнім вариянтї з Валуйського повіту, казка про Настасию Прекрасну нагадує казки: Чубинського, II, ст. 24—35, NN 6 і 7 і Осипа Роздольського: „Христова похресниця" в Етноґр. Збірн. I, 92—96. В вариянтах Чубинського героїня вимінює у цариці або в єї матері-лиходійки вибрані свої очі за вишивані хустки, у Осипа-ж Роздольского сього мотиву зовсім нема. В моїм варияитї Настасия Прекрасна є царською „похресницею" (хрещеницею). Вона вимінює свої очі у царициної матері (а своєї мачохи) за дві скованих з єї провьби ковалями тарілки „ловких-приловких", що „як сонце сяяли". Спадання з очей гнилої повязки в подаваній мною казцї відповідає звертанню очей і прозрінню по наших вариянтах. Порівнюючи гаптовання Настасиї Прекрасної з гаптованнєм „Зорі-зоряниці" (*Романовъ,* l. c., V, ст. 66, NN 75, 76, ст. 78, N 149, ст. 84, N 175; *Майковъ,* Великорусскія заклинанія, NN 142, 146, порівн. ib. NN 140, 144; *Ефименко П. С.,* Сборникъ малорусскихъ заклинаній N 74), і зіставляючи се гаптовання з блискучими, як сонце, тарілками і иньшими мотивами казки по всїх єї одмінах, можна бачити, що Настасия Прекрасна є одним з персоніфікаций в соняшній сфері.

Гл. також *А. Н. Весселовскій,* Разысканія etc. VI, 119—121.

В румунській балядї, коли Йован-Йорґован (= Іван-Юрий) визволив дївчину від змія, розрубавши його на дрібні частки, визволена

дівчина заговорила. „Виведи мене (*з лїсу*) до села, щоб знайти менї сестер, тодї я буду тобі жінкою (Веселовський, l. c., II, 148).

5. Подаваний мною варияит про Настасию Прекрасну єсть єдиним, відомим менї варинтом, де замісто цариції або царициної матері-лиходійки, з'являєть ся батько-лиходій і до того піп. Така заміна є цілком натуральною. Народні твори часто зображають лихих мітичних осіб простоволосими; такими-ж зображають ся і відьми (Гл. *П. Ивановъ*, Народныя разсказы о вѣдьмахъ и упырахъ, Харковъ, 1891, ст. 9, 22 et passim). В слободі Борисівці Валуйського повіту держить ся повірка, що в хмарний день кожна жінка, як-що буде „світи́ть волосьсям“ на дворі, так само як і відьма, може розігнати хмари і заподіяти засуху. І піп є лихим чоловіком в народних переказах через те, що він є простоволосим. Забобони про нещасливі стрічі з попом виходять з сього са́ме жерела. Доказом сього може бути, між иньшим, таке зіставленнє простоволосих або їх родичів в великоросийськім замовляппю: „Научите меня, раба Божія N, пастуха, ограды и обороны ставить кругом своего стада... отъ... бѣса и бѣсихи... отъ чернеца и черницы... отъ попа и попадки худого глазу, отъ діякона и діяконицы, отъ діячка и діячихи, отъ пономаря и пономарихи, отъ просвирни, отъ дѣвки-простоволоски...“ (*Майковъ*, Закл., N 285).

Зо слів А. Н. Веселовського, „обростаннє тіла волоссєм є зверхним виразом внутрішньої нечистоти, мраку, невіри“. Сестри св. Юрия побусурманені, сичать по зміїному.

Волоса на нихъ какъ ковиль-трава,
А тѣло на нихъ какъ скора яловая.
(А. Н. Веселовскій, l. c. II, 144—5).

Ногайці сел. Мансуровського, Баталпашинського оддїлу, Кубанської области вірують в істнованнє духів, званих сіпауш, що живуть на могилах, мають довге волосє і своїм поводженнєм нагадують українських злиднів (Сборн. матер. для оп. мѣст. и плем. Кавказа XVII, отд. II, ст. 10). Білоруські злидні також „косматыя“ (Е. Р. Романовъ, Бѣлорусскій Сборникъ, IV, p. 49).

В небесній епістолії Евстахия, аббата de Flaiz, що прийшов з Нормандиї до Анґлії р. 1201, зазначено: Hoc dico vobis, Morte moriemini propter diem Dominicum sanctum, et alias festivitates sanctorum Meorum, quas non custoditis; mittam vobis bestias habentes capita leonum, capillos mulierum, caudas chamelorum, et ita erunt famelicae quod carnes vestras devorabunt; et vos diserabitis fugere ad sepulcrum (= sepulchra) mortuorum, et abscondere vos propter metum bestiarum (*А. Веселовскій*, Опыты по исторіи развитія христіян-

ской легенды в Журн. Мин. Нар. Просв., 1876, мартъ, ст. 77 = Chronica Magistri Rogeri de Hovedene ed. by W. Stubbs, pp. 167—169).

6. Св. Пятниця в поданій мною казці в'являєть ся показчицею шляху. Такою-ж вона є, разом з св. Понеділком і св. Середою, і в казці Чубинського (II, 324—326). Мотив сей можна виянснити побічними відомостями. П. К. Тарасївський пише менї: „Настоящий сон зря ни привирзець ця, а повсіда пирид якою-нибудь причиною. І справидливі сни можно тіко бачить пирид пириміною жисти і т. п. Іх ни кожин день можно бачить, бо кожин день верзець ця, шо попало, а настоящий сон бува під понидїлок, під сериду і під пятницю. Тодї все побачиш, і можно розобрать, к чому воно“.

З відомостий же моєї матери (63 годів, неграмотної з рецидивизму), під пятницю тільки „нихороші сни збуваюць ця, як шо привeрзець ця під пятницю пагане“.

Без сумніву первістним є забобон, поданий матїрю, а не Тарасївським, бо згадані їм днї вважають ся „чорними“, „злими“.

У кожнім разї думка про переміну життя, показану віщим сном під пятницю, натурально злучаєть ся з думкою про подорож, викликану сею переміною. Таким чином могла повстати св. Пятниця, яко помічниця подорожнїх.

7. Микола-угодник ученими трактуєть ся більше як помічник вандрівців на морі, а не на суходолу, а проте поміч Миколи подорожньому, загрузлому з возом у грязюцї, засьвідчена улюбленою народом казкою (*Афанасьевъ*, Народныя русскія легенды, N 11; *Якушкинъ*, Лѣтописи русской литературы, т. I., отд. 3, ст. 116; *Романовъ*, Бѣлорус. Сборн., IV, 15; також ***Eugen Schnell***, Sanct Nicolaus, der Heilige Bischof und Kinderfreund, Heft I, s. 33 = *Е. В. Аничковъ*, Никола угодникъ и св. Николай в Зап. Нео-филологическ. Общ., вып. II, N 2, ст. 43; *Труновъ*, Понятія крестьянъ Орловской губ. о природѣ физической и духовной в Зап. Импер. Русск. Геогр. Общ. по отд. Геогр., т. II, 33), з котрої повстала приказка: „Никола на морѣ спасаетъ, Никола мужику возъ подымаетъ“ (Даль, Пословицы русск. народа, 1879, I, 11).

Редактор „Кубан. Обл. Вѣдом.“ В. В. Скидан російських „вічних жидів“, що за-тóго все своє життє перебувають у подорожи, бачив з образками Миколи-угодника на грудях.

Григорий Володимирович Лях, урядник кубанського обласного правлення, оповідає, що його покійний брат-урядник, відомий шукальщик „шкарбів“, завсїди виходив на розшукуванне з образком Миколи-угодника на грудях.

У мене, в рукопису, є леґенда з слободи Россоші Острогожського повіту про москаля-злодія, що, вийшовши на крадіжку коний також з образком св. Миколи на грудях, казав: „Вот как би міне́ Мікалай пасобіл украсти, так я б на кане́, а он на міне́: я б їму тада бальшую сьвечку паста́віл (або: і або́м харашо́ було-б)!“

Але треба признати, що мотив „Микола — помішник подорожнєму“ в обох останнїх разах помішаний з иньшими: „Микола сторож худоби“ і „Микола сторож шкарбів“. (Проти останнього мотиву я маю окрему леґенду з Чорноморії).

З слів начальника межової части на Чорноморії Мих. Вас. Орлова я знаю, що в чертежній межової канцелярії у Москві стоїть образ св. Миколи з написом XVIII-го століття: „Содѣланы сіи и Ризи и Кивотъ усердіемъ чиновъ чертежной межевой“. Там на кожен Миколин день (9-го травня і 6-го грудня) правлять молебнї. Також роблять землеміри в Катеринодарі, Катеринославі і за-то́го по всїх российських межових, бо їм часто припадає бути в подорожі з поводу межовання земель.

Є. В. Анїчков, згадуючи описаний Євґеном Шнеллєм звичай німецьких дїтей становити на ніч черевики, щоб св. Микола положив туди дарунки,*) наводить виясненнє сього звичаю иньшим вченим, Ігнацом фон-Цінґерле, з водяного культу Миколи: „Я приймаю (каже Цінґерле) черевики за символ човна або корабля, бо корабель і черевик близькі образи“ (l. c. p. 20).

Коли вже тут треба бачити символ, на мою думку, раднїйше можна прийняти черевик за символ шляху або подорожу взагалї. Тут до речи буде згадати, що для нашого часу (але не для далекого часу наших прадїдів) річка (найбільше-ж Дунай), море наших пісень, особливе-ж обрядових, стоять символами шляху в з а г а л ї, навіть вулиці (Чуб. V, 201—202, поруч. Рудчен. 219, також Чуб. IV, 73, V, 554, Голов. IV, 248, Baudouin de Courtenay, II, 21 et passim). На се зовсїм не звернув уваги О. О. Потебня в своїх „Объясненіях малорусских и сродних с ними пѣсень“.

8. Ростуче дерево, яко символ помешкання людей, часто вживаєть ся в українських піснях. В такім значінню треба розуміти колядчане дерево, що має „три користоньки“ (= челядь господаря), але се значіннє дерева частїйш затьмило ся пізнїйшими переробками колядок. Виразнїйше дерево в сїм значінню можна бачити по великоросийських народнїх піснях. Наприклад у В. Варєнцова (Сборникъ пѣсень Самарскаго края,

*) На Чорноморії малим дїтям просто кажуть матері: „Мити хату: Миколай канхвети дасть!“ і потім з-заду кидають дїтям конфекти (цукорки) через голову.

Спб., 1862, ст. 131—132) помешканнє Іванушки — солов'я і його жінки Аннушки — солов'юшки (живих, а не мітичних осіб) є кущ калиновий, кущ сереберковий (сереберика = Rosa canina h.); у Василя Попова (Народныя пѣсни, собраныя въ Чердынскомъ уѣздѣ, Пермской губ., Моск. 1880, ст. 202) ластівчино гніздо на кипарисї наведене, яко символ високого терему красної дївиці на крутій горі (порівн. тамже ст. 214—215).

Мешканнє Солов'я-Розбійника на семи або на трьох дубах також усім добре відоме з великоруської билини про Іллю Муромця і з української казки в „Зап. о Южн. Рос." Кулїша (II, 50).

Порівн. ще *Б. Грінченко*, Покинута у лісї дївчина. Казка. Одесса. 1896.

9. Українська пісня також, як і великоруська у Попова каже:

Да поїдем, братцї, у чистеє поле,
У чистеє поле куну ловити,
Куну в дереві, дївку в теремі.

(Чуб. III, р. 283; порівн. IV, р. 582).

В французькій леґендї дочку імператора Фануїла, внука Аврамового, св. Ганну, рицар, з батькового наказу, вивів у ліс для забиття, але лишив її живою у гнїздї лебедїв, де вона й була вихована.

В румунській казцї у дїда з бабою украв малу дївчинку ґраф і заніс у своє гнїздо, котре було недалеко від криницї з дванадцяти головим змієм. Від змія визволяє ґрафенят і дївчинку архангел. Взагалї французька леґенда і румунська казка вельми нагадують казку про Настасию Прекрасну (А. Н. Веселовскій, l. c. X, 418—423 = Rumänische Märchen, übers. von Mite Kremnitz. N X).

Що до символики дерева гл. ще *А. Потебня*, Малорусск. народн. пісня по списку XVI вѣка, 44—47.

До N 14.

1. Гл. Чуб. I, 200—203. Така-ж казка з заміною дяка на салдата подана менї з Валуйського повіту, а тако-ж оброблена в відомій Гоголевій повісти „Вій".

2. В моїх-же материялах з Валуйщини від мерця-яретника, що встав о-півночи дяк, читач псалтиря утїкає до саду. Яретник біжить за ним. Коли вони перебігли півтори верстви, засьпівали півнї: яретник обхопив дуба і „околїв".

3. З другого варияնту відтіля-ж, дяк-читач о-півночи звертаєть ся до-дому. За ним „шось шльопало коло хати", смикнуло разів зо три двері за петлю, „аж хата затрусилась, тодї і пошльопало назад": на дверях стояли ангели — не пускали.

До N 15.

Гл. Чуб. II, 120—122: „Про лева і цигана“ і 123-124: „Циган“. Через усі варіянти переходить одна провідна ідея: розум переважає фізичну силу.

Ся частина в польської леґенди про св. Юрия за-того припадає до відповідної частини в казці про цигана і змія:

W jeduém mieście kajtota była we świecie — pojawił się smok wielgośny, co ced źkaj wszyćko zjadał. Cy (!) bydle (!), cy (!) prosie (!), kaj ino co było, zarła (!) bestyja, i nikt mu nic nie mógł (poradzić): az (!) ci juz (!) brakło bydląt, i do ludzi się chwycił. Juz (!) niejednego człeka (!) chwycił w gardziel, harknął, — chrupło mu w zębach, i po wszyćkim. Ludzie tez (!) z miasta uciekali, i tylko pustki stały po świecie. *(А. Н. Веселовскій*, l. c. II, 131 = *Kolberg*, Lud, serya VII, p. 29).

Заміну змія подаваної мною казки левом у казках Чубинського, на мою думку, може виясните нижче наведене:

З румунської балляди збірки Marienescu, Йован-Йорґован пригорнув і поцілував визволену їм від змія дївчину. Коли-ж він, розпитавшись, дізнав, що дївчина-царівна єсть його сестрою, говоре: „Гріх мені, що я тебе поцїловав... Закляли нас батьки з ревними слізами: бути тобі на сході блукливою оленицею, а мені тиняти ся яко зраненому левови“.

„В житєписи св. Ґерарда, одного з перших християнських просьвітителїв Угорщини, оповідаєть ся про гетмана св. Степана, Chanad'a, що він перед битвою просив помочи св. Юрия великомученика. У снї apparuit ei in sompnis f o r m a l e o n i s stans ad pedes ejus dicens ei: o homo qui dormis, surge velociter, cane tuba, egredere in prelium et superabis tuum inimicum. Коли Канад прокинув ся, почув, наче йому прибуло сили двох чоловіка“. (*А. Н. Веселовскій,* l. c., II, 148—9).

Можна без вагання припустити, що убитого Юриєм-левом змія народна фантазия самого перевернула в лева.

Таким же чином чорти, котрих виїдають вовки (Чуб. I, вип. I, 145, 52, 56), в середні віки мали назви: infernus lupus, lupus vorax і т. п. (*А. Н. Веселовскій,* l. c. VIII, 329).

Така-ж мішанина, на думку А. Н. Веселовського, в великоросийських замовляннях, „імена сьвятих покровительок проти змій перенесені на їх самих, і з'являють ся: з м ѣ я М а р é я; М а р ь я, М а р и н а и К а т е р и н а...“ (l. c., II, 102).

Висловлене дає підставу вважати подаваний мною варіянт первістним проти варіянтів Чубинського.

До N 16.

Гл. *Б. Д. Гринченко,* Этнографическіе матеріялы, собраные въ Черниговской и сосѣднихъ губ., I, 144—145: „Відмідь, дід та лисиця“.

До N 17.

В моїх материялах з Валуйщини дївчина-Московка, замісто церкви, „пошелёвкалась“ у трахтир, у котрому, на помості, челядь грала в карти. Прийшовши до дому, дївчина ремствовала: „Ох, матіночко, там безбожні духовники: як хватять Божиньку за ножиньку, та так і проволочу́ть!“

Казку подану Шимченком „З подриґанієм“ (Етноґр. Збірн. I, 10) я також чув на Вороніжчині на кілька одмін.

До N 18.

Кращий від подаваного під сим N вариянт я маю з Валуйщини. Взагалї ся казка в багатьох одмінах часто оповідаєть ся на Українї.

До N 24.

Про поділ землї між сьвятими гл. *А. Н. Веселовскій,* Разысканія, II, 89—90.

До N 25.

Порівн. Чуб. II, 670—671, N 134.; Гринч., Эти. Мат. I, N 115.

До N 27.

Думка, що Кубань справдї є „золотим дном“, твердо стоїть на Українї. В леґендї, записаній мною р. 1893 в слободї Росоші, Острогожського повіту, є таке місце: „Прийшо́в до це́ркви, ди́виць ця, аж там хло́пців по́вна це́рква. — Яки́х, ді́ду, хло́пців? — Зві́сно, яки́х — лука́вих! Які там квітки́ ки́дають на люде́й, і ото́ на яко́му квітка оче́пиць ця, той і засне́. Думки́ наганя́ють на люде́й: він і на Куба́ні побува́ і за Куба́нью, про хазяйство своє́ ду́має та ду́мкою багаті́є“.

(Порівн. слова пісні: „Квіт калиноньку ло́мить: Сон голо́войки кло́нить“. Чуб. IV, 210).

До N 28.

Про вплив соняшного сьвітла на цьвіт людей в мене більш нема зібраних казок, але я маю відомости про довільне випложуваннє птиць

на бажаний взорець. Для сього, з відомостей П. К. Тарасевського, на Валуйщині мажуть птичі яйця оливою, фарбують і знов мажуть, а потім уже підсипають під птицю для висиджування. Щоб виплодити золотисто-зелених голубів, „двули́шних“, як шовкова хустка, мажуть яйця щучою жовтею.

Що-ж до людей, той-же автор в прекрасній статї п. з. „Жіно́ча рахо́ба“ (відомости з народного акушерства) пише тільки про довільне надаванне дїтям полу: „Причина тому, шо хто все водить дївчат, а хто хлопців, бутто така. Хто по-перва́х, при зачи́ну плода. прилабузнюїць ця до баби з правого боку, то та — зачне сина, а хто з лївого, то в тиї буде дочка... Ну, все таки ясно доказа́ть нільзя́ про це, шо од чого ро́дюць ця хлопцї і од чого дївчата бо об цім кажуть разно: хто каже так, хто иначе. Багато кажуть, шо це зави́сить од Бога: кому шо Бог назначе, те й буде. Та тіко тут можна думать на́-двоє: Богові-ж ни наглядіць ця за всім, шо хто роде. Бо на світї багато разного животного і гаду: і кажному як назначать, кому́ шо роди́ть, так і сили ни хвате“.

На початку 70-х років учнї Воронїжської духовної семинариї серіозно говорили про вплив „прилабузнювання“ до жінки з того чи з другого боку. Казано також, що „прилабузнюванне“ на ранїшній зорі має вплив на красу дїтей. Справедливість сказаного при сїм підпералась авторитетним іменем тодїшнього професора-математика, що ще до мене перву лекцию з кожним новим курсом учнїв починав розмовою про coitus, і учнї за такі поради з поводу coitus-а навіть в його присутність звали його папашею. Говорю про се для того, щоб показати, в яких верствах громади була віра в забобони, подані П. К. Тарасевським.

До N 31.

Меньш докладний вариянт уміщено в „Веселім Оповідачеви“ (1893, ст. 23, N 52) п. з. „Тестеві дари“. Порівн. також *Номис*, Приказки etc. ст. 172, N. 8977, ст. 175 N 9116.

До NN 32 і 33.

Порівн. *Номис* l. c., ст. 164, NN 8560—8563.

До N 34.

Два вариянти записані мною ще в Валуйщині.

До N 35.

Порівн. „Веселий оповідач“, 1893, ст. 43, N 83 „Неоднакова міра“.

До N 37.

Порівн. мій „Воронежск. Этнографич. Сборникъ“, ст. 147, N. 3037.

До N 38.

В мене є казка, вистачена з Валуйщини П. К. Тарасевським, де замість чавунної медалї волосному старшинї дано мідяного гусака на 30 фун. з ланцюгом на 10 фун. Така кара призначена старшинї за те, що він, бувши на „карнациї“ царя, обманив його — сказав, що в їх волости добре живеть ся людям.

Показчик предметів і мотивів, ужитих в казках і анекдотах.*)

Авиль 5; у. 5.
Авраам у. 13.
Адам 5.
Анастасия Прекрасна 13; у. 13.
Ангел 13; у. 14
Анцихрист у. 3.
Апостоли 6.
Арханґел у. 13.

Баби у. 13.
Багатий 6.
Бакинська ґубернія у. 4.
Барбос — суддя 16.
Барин гл. пан.
Баталпашинський відділ у. 13.
Бечойська щелина у. 4.
Бідні 6, 15; у. 6, 7, 12.
Бік правий у. 28.
Бік лівий у. 28.
Білий кінь 12.
Біляві люде 28.
Білий Палянин у. 13.
Біс у. 13.
Бісова віра 10; у. 4.
Бісиха у. 13.
Блинці 21, 23.
Бог 1, 1а, 2, 3, 5, 13, 16, 24; у.: 3, 4, 6, 7, 17, 28.
Бог вовчий у. 12.
Бог жидівський 1.
Бог московський 1а.
Бог німецький 2.
Бог старовірський у. 1.
Бог шалапуцький у. 3.
Бог хлистунський 3.
Богородиця 3.
Богородиця хлистунська 3.
Борщ 23.
Бубликів вязка 39.
Бурдюг 4, 4а.
Бусурмени 9; у. 4, 13.

Вавилонська башта у. 3.
Вандрівець у. 13.
Вареники 23.
Василь Великий св. у. 4.
Вевель 5.
Велика сьвічка у. 13.
Вибраний цар 13.
Вивід дитини у ліс для забиття у. 13.
Видмідь 12; у. 16.
Вино у. 4.
Виривание дуба 13, 15.
Вишивание гл. гаптовання.
Відьма у. 13.

*) у означає ужитте в увагах і паралелях.

Вій у. 14.
Віра у. 3, 4.
Віри сатанські у. 3.
Віра сімдесят-восьма 3.
Вірмени у. 4.
Вітерець 14.
Вічні жиди у. 13.
Внутрішня нечистота у. 13.
Вовки 11, 16; у. 6, 12.
Вовк білий 12; у. 12.
Вовк душоїд (lupus vorax = чорт) у. 15.
Вовк сірий 12; у. 12.
Вовк кривий у. 11.
Вовк пекельний (lupus infernus = чорт) у. 15.
Вовки-чортоїди у. 15.
Вовча яма 10.
Вовчий празник у. 12.
Вода 4, 4а, 15.
Водя́ва (балка) 6.
Волова шкура 4а, 15.
Волосє у. 13.
Ворон 13.

Гавканнє у. 12.
Гадюки 6, 13.
Гадюки коло собачої шиї 12.
Ганна св. у. 15.
Гаптованнє у. 13.
Георгій св. 11, 12; у. 11, 12, 13.
Глухий 32, 33.
Гніздо ґрифа у. 13.
Гніздо ластівкине у. 13.
Гніздо лебедине у. 13.
Гніздо Нечистого на дубі 13.
Гора 12, 13; у. 13.
Горілка 10.
Грець 19, 27.
Григорий-Побідоносець гл. Георгій.
Гріх св. Юрия з сестрою у. 15.
Гроза 2.
Гроші 26, 27, 38.
Гуменце 1а; у. 1а.

Ґерард св. у. 15.
Ґриф у. 13.
Ґурийці у. 4.

День чорний (зли-день) у. 13.
Дерево, що має три користоньки у. 13.
Дерево, яко символ помешкання людей у. 13.
Дівчина-царівна у. 13.
Дінщина 1а.
Диявол у. 3.
Диякон у. 13.
Диякониха у. 13.
Дрімучі ліси 11.
Дуб 11; у. 13.
Дуб столітній 13.
Дубина пятилітня 13.
Душа 9; у. 4.
Дзѣдька-Лебедька у. 13.
Дядько 25.
Дяк у. 14.
Дячиха у. 13.
Дячок у. 13.

Жерело води у. 4.
Жінка св. Йована - Йоргована у. 13.
Жаби на вовчій шиї 12.
Жиди 1; у. 4.
Жінка 7, 10, 13, 20, 24, 30, 31, 34, 35; у. 7.
Жіноча рахоба у. 28.

Заворожене 12.
Завязані очі 13, 15; у. 13.

Загодовуваннє свиней у. 4.
Залїзна палиця 4, 9.
Занози срібні 6.
Засуха у. 13.
Звір 12.
Звіриниць 13.
Земля затрусилась 13.
Землеміри у. 13.
Злиднї у. 13.
Зли-день гл. чорний день.
Злодій 25; у. 13.
Змії 6; у. 13.
Змії-людоїди 13, 15.
Змій (smok) у. 15.
Золоте дно 27; у. 27.
Зоря-Зоряниця у. 13.
Зоря ранішня у. 28.
Зооморфізм у. 15.

Йован - Йоргован (Іван-Юрий) св. у. 13.

Іван Іванович, руський царевич 13.
Ілля Муромець у. 13.
Іоан апостол 8.

Каїн (Кавиль, Кевель) 5; у. 5.
Казанок з козлятиною, покинутий у лїсї 25.
Калдун 14.
Калина 13; у. 27.
Камінь 4, 15, 35.
Камінь млиновий 15.
Канад (Chanad) гетьман у. 15.
Капуста 23.
Кара 8, 13; у. 8.
Карти 1а; у. 7.
Катерина змія у. 15.
Каша 23.
Квітки 6; у. 27.
Кевель 5.
Кипарис у. 13.
Кінець казки 39.
Кінь 13; у. 13.
Кладовище 14.
Книга 1а.
Кобила 31.
Кобила-суддя 16.
Ковиль-трава у. 13.
Козаки 9, 10, 30, 33, 36.
Колеса немазані 36.
Колодїзь з 12-головим змієм у. 13.
Коляска 26, 29.
Комар у. 8.
Конфети у. 13.
Корабель у. 13.
Корчма 8; у. 7.
Кочерга 14.
Кравець у. 11.
Крашанка 14.
Криниця 6.
Кубань 27; у. 27.
Куна в дереві у. 13.
Курка 23.
Куркуль 10.
Куряча ніжка у. 3.
Кучери 26.
Кущівка станиця 25.

Ладон 3.
Лайка 4, 9, 10, 24, 25, 30, 32, 34, 35; у. 4.
Лебедин у. 13.
Лев у. 15.
Ленджерська громада у. 4.
Лехрейтор 10.
Лисиця 12, 16; у. 16.
Листочок цїлющої трави 13.
Литвини у. 9.
Лихе око (худой глаз) у. 13.
Лихі мітичні істоти у. 13.
Лиходій-батько (піп) 13.

Лиходійка мати цариці у. 13.
Лиходійка-мачоха у. 13.
Лиходійка-цариця у. 13.
Ліс 13, 16, 21, 25; у. 8, 11.
Лукаві у. 27.

Магомет 4.
Малакани 3.
Мансуровське село у. 13.
Мария (Марья, Марина) змія у. 15.
Масляна 21.
Махорка 3.
Мачоха гл. лиходійка.
Медаля 38.
Медаля чавунна семифунтова 38.
Межова канцелярия у. 13.
Мертвяки 14; у. 14.
Миколай св. 13, 24; у. 13.
Міна (замість купования) 13, 39; у. 13.
Місяць 5; у. 5.
Млин 17.
Могили у. 13.
Молитви 17.
Молитви (замовляння) 12.
Молоко у. 4
Монахи 21.
Море 13.
Москалі 24, 27, 40; у. 13, 17.
Мужик 16, 29.
Мулла 4а.

Надаваннє полу дітям у. 28.
Настя, Настасия гл. Анастасия.
Наші (божі) люде 1, 2, 3, 24; у. 1.
Недовірки 9.
Неділя св. у. 13.
Неоднакова міра у. 35.
Неслухяність св. Петра 6.
Нечистий 13; у. 13.
Нещасливі стрічи у. 13.
Ніколи 37.
Німець 2, 18.
Новий рік у. 4.
Ногайці у. 13.
Ночліг у. 6, 7.

Образ 19; у. 13.
Обростаннє волоссєм у. 13.
Окови (кайдани) 13.
Оленица у. 15.
Отче-наш 20.
Охвицер 9.
Охотник (мисливець) 11, 12, 13; у. 12.
Очі 13; у. 13, гл. Завязані очі.

Павлівка станиця 6, 14.
Павло апостол 8.
Палиця 4, 4а, 31.
Палїннє нечистого на огнї 13.
Пампух 35.
Пан 26, 29.
Паня 29.
Перенесенє імени переможця на переможеного у. 15.
Персоніфікация у. 13.
Петро апостол 6, 7, 8, 9, 10; у. 7, 8.
Півні у. 14
Північ 14; у. 14.
Піп 13; у. 7.
Піп московський 1а.
Піп старовірський у. 1.
Ніч у. 4.
Племінник 25.
Плюваннє в кулак 18.
Плюваннє по-панському 30.
По-божому 16.
Побратимство 15.

Поділ землї між сьвятими у. 24.
Подорож у. 13.
Подриґаніє у. 17.
Покровительки проти змій у. 15.
Покута у. 8.
Покутє 3.
Поле чисте (= рівне) у. 13.
Полюбовник 20.
Понедїлок св. у. 3.
Пономар, -иха у. 13.
Попівна-цариця 13.
Порїзаний хлопець 13.
Похрестниця Христова у. 13.
Похрестниця царська у. 13.
Православний сьвященик 4а.
Празник у. 12.
Прибуваннє сили у. 15.
Прилабузнюваннє до жінок 28.
Причина у. 13.
Проба сили 15.
Прокляте 4, 4а.
Проскурка хлистунська 3.
Проскурниця у. 13.
Простоволосі у. 13.
Псалтир 14.
Пташині сьпіви 6.
Птиця 13; у. 28.
Пустки по сьвітови у. 15.
Пуля (куля не бере) 11.
Пяний 30.
Пятниця св. 13; у. 13.

Ратище у. 4.
Редька 23.
Руді люде 28.
Рицар у. 13.
Річка у. 13.
Роги золочені у волів 6.
Родительський проклон у. 15.
Розбійники 13, 16.
Розганяннє хмар у. 13.
Розрубуваннє змія на дрібязок у. 13.
Розум у. 15.
Росия 27.
Руки не підіймають ся 11.

Салдати 9, 10, 14, 23, 24.
Сатана у. 3.
Свиня 4, 4а, 29; у. 4.
Свист змія 15.
Село пусте 15.
Сереберика у. 13.
Середа св. у. 13.
Сестри св. Юрия у. 13.
Сила фізична у. 15.
Символїка дерева у. 13.
Синод царський 13.
Сир 15.
Сичаннє (сипѣніе) по зміїному у. 13.
Сибіряка 10.
Сїпауш — дух у. 13.
Сковані руки 13.
Скота змієва 15.
Слїпець 31.
Смерть у. 11.
Собака 9, 10, 11, 12, 13, 16, 21, 29, 31, 34; у. 12.
Собаки не беруть вовка 11, 12.
Соловей-Іванушка у. 13.
Соловей-Розбійник у. 13.
Соловюшка-Аннушка у. 13.
Солома 23.
Сон у. 27.
Сон віщий у. 13, 15.
Сон мертвий 13.
Сон нехороший 13.
Соняшне сьвітло 28.
Старовіри у. 1.

Стелина зірвана 14.
Степан св. у. 15.
Стіг 13.
Сто літ, як дві хвилини 6.
Сторубльова бумажка 27.
Страшний суд 5.
Стріла 13.
Субота у. 7.
Суд 13, 16.
Суддя 29.
Сурма (tuba) у. 15.
Сус Христос 4, 6, 7, 8; у. 3, 4.
Суша у. 13.
Схід сонця у. 15.
Сьвяті 4 а; у. 6.

Табак 19; гл. ще махорка.
Тарілки з соняшним сяєвом у. 13.
Терем у. 13.
Терем красної дївиці у. 13.
Тестеви дари у. 31.
Тилипень св. 17.
Торба 31.
Трахтир у. 17.
Три стрічи 16.
Тройка коней 15.
Турки 4, 4 а, 38.

Убийство 26.
Угорщина у. 15.
Упирі у. 13.
Утїканнє людей в села (або міста) від змія 15; у. 15.

Фануїл імператор у. 13.

Хата в лїсї 13.
Хахол 1 а.
Хлистуни 3; у. 3.
Хлїб 34.
Хлїб-сіль стара 16.
Хлопцї (лукаві) у. 27.
Хмарний день у. 13.
Християнська віра 9.
Христосованнє 14.
Хрін 23.
Хустки вишивані у 13.

Цар 38.
Цїлованнє у. 15.
Церква 17, 18; у. 17, 27.
Церква жидівська 1.
Церква старовірська у. 1.
Циган 15, 21; у. 15.
Цїп 16.
Цьвіт людей 28.

Чабан 26.
Черевики у. 13.
Черпець, -цця у. 13.
Чесна грива 18.
Чоловік 7, 10, 20, 35; у. 7.
Чорноморция 27.
Чорняві люде 28.
Чорт 32.
Чорти у. 15.
Чудо 4, 17.
Чудовище 13.
Чумаки 6.

Шалапути 3.
Шаплик 3; у. 3.
Шатро циганське 15.
Швець 24; у. 11.
Шлях у. 13.
Шукальщик скарбів у. 13.

Щуча жовть 28.

Юрий гл. Георгій.
Юрий св. у. 15.

Ялова кора у. 13.
Ярусалимські престоли у. 3.
Ярчук 12.
Ягорій гл. Георгій.
Яд (отрута) 26.
Язики (мови) у. 3.
Яретник у. 14.

ПОПРАВКИ
до „Чорноморських народних казок і анекдотів“.

				Надруковано:	Повинно бути:
Стор. 3	ряд.	9	зв.	згодо́м	зго́дом
„ 3	„	14	„	бісові жиди́	бісови жиди́
„ 4	„	1	„	кии́гу	кні́гу
„ 4	„	8	зн.	такі́-же люди	такі́-ж лю́ди
„ 5	„	1	зв.	яки́й-нибудь до́си	яки́й-нибудь дом
„ 5	„	11	„	яки́й-нибудь дни	яки́й-нибудь дом
„ 5	„	12	„	чоловіка	чоловіки
„ 5	„	5	зн.	„Сус ка́же: Я	Сус ка́же: „Я
„ 6	„	6	зв.	бісова твари́на	бісова тварю́ка
„ 6	„	14	зн.	свинню́	свиню́
„ 7	„	10	зв.	прихо́дили	пирихо́дили
„ 7	„	18	зн.	дирявля́ний	дирявья́ний
„ 7	„	4	„	іді́ть	іді́ть
„ 7	„	3	„	наздоро́в'я куди́	на здоро́в'я, куди́
„ 8	„	17	зв.	повнісінько	повнісінько
„ 9	„	6	„	у ха́ту та бо́юсь	у ха́ту, та бою́сь
„ 9	„	11	„	навари́но	нава́рино
„ 9	„	14	„	жінка́	жі́нка
„ 10	„	14	„	Пи́тра	Питра́
„ 10	„	3	зн.	ср... а	ср.. а
„ 11	„	9	„	під вікóнчиком	під вікóничком
„ 12	„	4	„	зля́каїць ця	злякаї́ць ця
„ 13	„	16	„	ковту́зилась	вовту́зилась
„ 13	„	12	„	звірі́	звірі́
„ 13	„	„	„	тай	та й
„ 14	„	1	зв.	руський царевич	руський царевич,
„ 14	„	15	„	У стипі; на дорозї ни стоїть	У стипі, на дорозі, ни стоїть
„ 14	„	18	„	Іде́ іде́	Іде-іде́
„ 14	„	13	зн.	і ті навили ру́ж'я	і ті навили ру́ж'я
„ 15	„	18	зв.	я прийшла то	як прийшла, то

				Надруковано:	Повинно бути:
Стор.	16	ряд.	16 зн.	„ну, пості́й	„Ну, пості́й
„	16	„	16 зв.	нидо́брі люди.	нидо́брі люди“.
„	16	„	16 „	нидавно задавлиного	нида́вно задавлиного,
„	17	„	3 „	сяже́ней	саже́ней
„	17	„	10 „	ниякúх прав	ниякúх прав
„	17	„	15 зн.	воскре́с!	воскре́с!“
„	18	„	15 „	сиро́ватка	сиро́ватка
„	18	„	10 „	í як	і як
„	18	„	2 „	ро(с)се́рдив ся	ро(с)сердив ся,
„	19	„	5 зв.	пиганові	ци́ганові
„	19	„	7 „	í начина́єть	і начинаєть
„	19	„	14 „	як тобі	я́к тобі
„	19	„	18 „	пи́гана	ци́гана
„	19	„	6 зн.	тай	та й
„	20	„	6 зв.	в місті	вмісті
„	20	„	18 зн.	с (?) Бо́гом	с (!) Бо́гом
„	20	„	3 „	ходúв ся	нахо́див ся
„	20	„	20 „	ґраф	ґриф
„	20	„	28 „	ґрафенят	ґрифенят
„	20	„	7 „	о-півночи дяк, чичач псалтиря	о-півночи, дяк, читач псалтиря,
„	21	„	14 зв.	Пішлú	Пішлú
„	21	„	16 „	христú(ць) пя	христú(ць) ця
„	22	„	15 зн.	в нас у манастирí	в нас, в манастирí
„	22	„	2 „	при́ходе	прихо́де
„	23	„	19 зв.	трíдцять	трíдцать
„	23	„	6 зн.	Го́спо́ди	Го́споди
„	24	„	13 „	до того міста́	до того́ міста
„	24	„	8 „	зійшлись у місти	зійшли́сь умісти
„	24	„	4 „	шо, він	шо він
„	25	„	3 зв.	йоцю́	оцю
„	25	„	12 зн.	Підїжжа́ють	Під'їжжа́ють
„	25	„	6 „	Підїжжа	Під'їжжа́
„	25	„	5 „	підîхав	під'їхав
„	26	„	3 зв.	іх... розбогатіти	їх... розбагатіти
„	27	„	13 зн.	на ста́рість лит!	на ста́рість літ?
„	27	„	6 „	Здоро́в?	Здоро́в!
„	28	„	16 „	Здоро́в, ку́ме?	Здоро́в, ку́ме!
„	29	„	10 „	медали	меда́лі
„	30	„	10 зв.	Порівн. Етногр. Зборн. ст. 10, VI: „З подриґанієм“	(Ся увага належить не до N 1, але до N 18)
„	30	„	10 зн.	Тарасівським, -ий	Тарасевським, -ий
„	31	„	2 „	Разыская	Разысканія
„	32	„	13 „	їх одна́ пара	у їх одна́ пара
„	34	„	19 „	Ефим. Ѣ. с.	Ефим. l. с.
„	34	„	2 „	Хробрый	Храбрый
„	35	„	14 зв.	Бомановъ	Романовъ

				Надруковано:	Повинно бути:
Стор. 35	ряд.	19	зв.	розвитія	развитія
„ 35	„	10	зн.	по наших вариянтах	по инших вариянтах
„ 35	„	4	„	одним з персоніфікаций	одною з персоніфікаций
„ 38	„	12	„	Поруч. Рудчен.	поруч Рудчен.
„ 39	„	3	зв.	Rosa canina h.	Rosa canina L.
„ 41	„	14	зн.	Эти. Мат.	Эти. Мат.

ПОПРАВКИ

до статї: „Різдвяніх Сьваток в Чорномориї".

(Етнографічний Збірник, т. I.)

				Надруковано:	Повинно бути:
Стор. 1	ряд.	7	зн.	загодувати	вагодовувати
„ 2	„	18	зв.	годовувати	загодовувати
„ 2	„	15	зн.	той	то й
„ 3	„	7	„	свою узварю	свого узварю
„ 5	„	5	зв.	розговить ся	розговіть ся
„ 5	„	19	„	голобень	голобель
„ 5	„	9	зн.	коли-то	коли, то
„ 6	„	3	зв.	до дївчать і сковзають зя	до дївчат і сковзають ся
„ 6	„	4	„	сковзальку	сковзалку
„ 6	„	7	зн.	крижичку	крижинку
„ 7	„	4	зв.	Молодиї	Молодиці
„ 7	„	15	„	завдовшка	завдовшки.
„ 7	„	6	зн.	самородна	саморобна
„ 9	„	1	зв.	Кавказькогоо ддїлу	Кавказького оддїлу
„ 9	„	16	„	по-подивить ся в жнива (в „гарман")	подивіть ся в жнива та в молотьбу (в „гарман")
„ 10	„	3	„	вигали	вигадали
„ 10	„	6	„	За офицером	За офицерами
„ 10	„	9	„	пять сопілок	пяти сопілок
„ 10	„	16	„	По первий	На первий
„ 10	„	2	„	s konem	s koněm
„ 10	„	2	„	v dobe	v době
„ 10	„	1	зн.	засудили	засадили
„ 11	„	13	зв.	Під тим явором вібрались	Під тим явором (Та й під зеленим Та й [?]) вібрали ся
„ 11	„	17	„	стрільці-більці	стрільці-бильці
„ 12	„	4	„	А пісня	А пісна
„ 13	„	8	„	миска	ямка
„ 13	„	16	зн.	пісні	пісні:

						Надруковано:	Повинно бути:
Стор.	13	ряд.	13	зн.		Щедрій	Щедрий
„	13	„	5	„		Маря	Марія
„	13	„	2	„		Мария	Марія
„	14	„	9	зв.		Василя (!)	Васильля (!)
„	15	„	4	„		по-під віконьню	по підвіконьню
„	15	„	9	„		І змерзла	Ізмерзла
„	15	„	4	зн.		в такий	в такій
„	16	„	4	зв.		з середу	в середу
„	17	„	2	„		слова;	слова,
„	17	„	7	„		поползвині	на половину
„	17	„	4	зн.		сій мясниці	сі мясниці
„	17	„	4	„		на до пари	не до пари
„	17	„	1	„		пе побачать	не побачать
„	18	„	2	„		чорпу	чорну
„	19	„	2	„		кут	кути
„	19	„	20	„		у-ночі, в садку роблять так:	у-ночі, в садку згромаджують з землї і струшують з дерев усяке сміттє і запалюють його: тоді, кажуть, не буде гусениції через сей год. А щоб урожай був, у садку роблять так:
„	19	„	20	„		Е, нї	„Е, нї
„	19	„	15	„		о так	о-так
„	19	„	12	„		як що, як на захід	як на захід
„	21	„	4	зв.		усе; копиль	усе: копиль
„	21	„	1	зн.		до колодїзя (криниці)	до колодїзя
„	21	„	2	зв.		до перед дня	до переддня
„	21	„	4	зн.		хворосг	хворост
„	22	„	7	зв.		таким-ж	такими-ж
„	22	„	19	„		телять	телят
„	22	„	18	зн.		мороза за кутю	мороза та кутю
„	23	„	1	„		приходимуть	приходити муть
„	23	„	4	зв.		слова дяк	слово дяк
„	23	„	5	„		не пошановання, словом	непошановання, слово-ж
„	23	„	7	зн.		їздиги.... не був	Їздити.... не буває
„	24	„	14	„		пять воду	п'ють воду